

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**FADL HASAN ABBÂS ve EL-BELÂĞA FÜNÛNÜHÂ ve EFNÂNÜHÂ ADLI ESERİ
BAĞLAMINDA ME‘ÂNÎ İLMİNE DAİR GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet Mahmut GÖZÜN

**TEMMUZ-2018
BAYBURT**

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**FADL HASAN ABBÂS ve EL-BELÂĞA FÜNÛNÛHÂ ve EFNÂNÛHÂ ADLI ESERİ
BAĞLAMINDA ME‘ÂNİ İLMİNE DAİR GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet Mahmut GÖZÜN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ

**TEMMUZ-2018
BAYBURT**

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Abdülkadir YILMAZ danışmanlığında, Ahmet Mahmut GÖZÜN tarafından hazırlanan bu çalışma 23/ 07 / 2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Abdülkadir YILMAZ

İmza:

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mustafa KAYA

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Doç.Dr.Fatih GÜRBÜZ
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İmza

Ahmed Mahmut GÖZÜN
23/07/2018

ÖNSÖZ

İslam medeniyeti Kur'an-ı Kerim eksenli bir medeniyet tasavvurunun vücut bulmuş halidir. Bu medeniyetin asıl yapı taşı olan Kur'an-ı Kerim, Arapça olarak nazil olmuş, bu vahiy günümüze kadar birçok müfessir ve âlim tarafından tefsir edilmek suretiyle, insanlara ulaştırılmıştır. Arapçanın edebî güzelliklerini kendinde barındıran Kur'an-ı Kerim'deki söz sanatlarını anlamada, vahyin hakikatlerini bütün insanlara ulaştırmada belağat, önemli bir yer tutmaktadır. Muhatabın durumuna uygun, insan üzerinde etki uyandırabilecek fasih ve doğru ifadelerle manayı ifade etme sanatı olan belağat, Arapçanın ruhu mesabesindedir.

Fadl Hasan Abbâs, son dönemde eserleri ve yetiştirdiği öğrencilerinin belâğat alanındaki çalışmaları ile dikkat çeken bir âlimdir. Bu çalışma, onun Belağat ve özellikle Meânî ilmine dair görüşlerini ve eserlerini Türk ilim dünyasına tanıtmayı hedeflemektedir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır;

Giriş kısmında Belâğat ilminin önemi, tarihçesi, kısımları ele alındı, günümüze kadar sistematik hale gelmiş olan ekollere temas edildi ve temsilcileri tanıtıldı.

Birinci bölümünde Fadl Hasan Abbâs'ın hayatı ele alınarak yazmış olduğu eserlerinden matbu olanları tanıtıldı, henüz basılmamış olanlarına da temas edildi.

İkinci bölümde ise Belâğat ilminin kısımlarından olan Meânî'ye dair konular, Fadl Hasan'ın eserleri çerçevesinde ele alınmış olup değerlendirmeleri ve farklı görüşleri ortaya konulmaya çalışıldı.

Bu eserin ortaya çıkmasında ve son şeklini almasında emekleri geçen kıymetli danışman Hocam Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ'a, engin görüşlerinden istifade ettiğim Muhterem Hocam Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜĞLU'na, teknik yardımlarını gördüğüm Öğr. Gör. Lütfi ÖZBEY'e ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SEVER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet Mahmut GÖZÜN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM	4
1.FADL HASAN ABBÂS'IN HAYATI ve ESERLERİ.....	4
1.1.Hayatı	4
1.2.Eğitimi ve İlmî Kişiliği.....	6
1.3. Çalışma Hayatı	8
1.4. Diğer Faaliyetleri.....	13
1.5. Vefatı	14
1.6. Eserleri.....	14
II. BÖLÜM.....	20
FADL HASAN ABBÂS'IN EL-BELÂĞA FÜNÛNÛHÂ VE EFNÂNÛHÂ ADLI ESERİ BAĞLAMINDA ME'ÂNİ İLMİNE DAİR GÖRÜŞLERİ.....	20
2.1. Fesâhat ve Belâgat.....	21
2.1.1. el-Hatib el-Kazvînîye Göre Fesahat	22
2.1.2. İbn Sinân el-Hafâcî'ye Göre Fesahat.....	31
2.1.3. İbnu'l-Esîr'e Göre Fesâhat	46
2.2. Fadl Hasan Abbâs'a Göre Fasîh Olmayan Bazı Kelimeler	48
2.3. Fadl Hasan Abbâs'ın Ta'kîd-i Manevi ve Sembolik Dile Bakışı...52	
2.4. Fadl Hasan Abbâs'ın Meâni İlminin Konularına Bakışı	54
2.4.1. Fiil ve İsim Cümlesi	58
2.4.2. Haberi Cümleye Dair Görüşleri Değerlendirmesi	59
2.4.3. Haberi Cümlenin Kuruluş Amaçları.....	65
2.4.4. Te'kitli ve Te'kitsiz Habere Dair Açıklaması	70
2.4.5. Sözü'n Muktezâ-yı Zâhire Uymaması	81
2.5. Talebî İnşâ	84
2.5.1. Fadl Hasan'a Göre Temenni ve Tereccî'nin Farklılıkları.....	94
2.5.2. Fadl Hasan Abbâs'ın İstifhâm Çeşitlerine Bakışı.....	108
2.5.3. Takdîm ve Tehîre Bakışı	114

2.5.4.Takdim ve Tehir Konusunda Çağdaş Yazarları Eleştirisi	115
2.5.5.İbnu'l- Esîr'i Eleştirisi	115
2.5.6. Müsnedün İleyhin Takdîminin Nedenleri.....	117
2.5.7.Müsnedün İleyhin Zikri	124
2.5.8.Müsnedün ileyhin hazfi	129
2.5.9.Müsnedin Takdîminin Nedenleri	135
2.5.10.Müsnedin Hazfi	137
2.5.11.Fiilin Müteallaklarının Takdîmi	141
2.5.12.Mefulün bih'in Hazfi	143
2.5.13. Sözcüklerin Marife ve Nekra Yapılışı	148
2.6. Şart Edatlarının Kullanımı.....	152
2.7. Kasır	155
2.8. Fasıl ve Vasıl	157
2.9. İcâz	161
2.10. Itnâb.....	166
2.11. Müsâvât	172
SONUÇ	173
KAYNAKLAR	175
ÖZGEÇMİŞ	187

ÖZET

Tarih boyunca Kur'an-Kerim'i anlamak Müslümanların en önemli gündemini oluşturmuştur. Bu anlama çalışmasının temeli olan Arapça'nın söz dizimini ve ruhunu ortaya koymak için büyük çabalar ortaya koymuşlardır. Bu noktada Kur'an'ın güzelliklerini ortaya koyan, sözün güzelliklerini açığa çıkaran ilim Belağat ilmidir.

Belağat, din, dil, edebiyat ve yabancı kaynaklar ile gelişerek İslam düşünce geleneğinin temel yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Bu noktadan hareketle Belağat ilminin öğrenilmesi, Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması için zarurî kabul edilmiştir. Bundan dolayı tarih boyunca Belağat ilmine dair birçok eser yazılmıştır.

Bu çalışmada modern dönemde geleneksel Belağat anlayışını öğretmeyi hedefleyen Fadl Hasan Abbâs'ın eserlerinde Belağat ilminin önemli kısımlarından biri olan ilm-i Meânî'ye dair görüşleri incelenmiştir.

Fadl Hasan Abbâs, eserlerinde üslup ve metod olarak, Belâğatın daha kolay anlaşılmasını hedefleyen ve eserleri günümüz Arap dünyasında çokça okunan önemli bir müellif olarak dikkat çekmektedir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır;

Giriş kısmında Belâğat ilminin önemi, tarihçesi, kısımları ele alındı, günümüze kadar sistematik hale gelmiş olan ekollere temas edildi ve temsilcileri tanıtıldı.

Birinci bölümünde Fadl Hasan Abbâs'ın hayatı ele alınarak yazmış olduğu eserlerinden matbu olanları tanıtıldı, henüz basılmamış olanlarına da temas edildi.

İkinci bölümde ise Belâğat ilminin kısımlarından olan Meânî'ye dair konular, Fadl Hasan'ın eserleri çerçevesinde ele alınmış olup değerlendirmeleri ve farklı görüşleri ortaya konulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Fadl Hasan Abbâs, Belağat, Fesahat, Meânî

ABSTRACT

To understand the Koran throughout history has become a current issue in terms of Muslims. They have got a effort to reveal the syntax and vitality of Arabic which is the main of this understanding struggle. In this point, the science that revealing elegances of the Koran and revealing elegances of the vocable is the science of Belağat (Rhetoric).

The Belağat has become one of the building blocks of Islamic thinking tradition by developing with religious, language, literature and foreign resources. From this point of view, learning of science of Belağat has been considered complulsory to understand the Koran in due form. Throughout history many works have been made for the sciene of Belağat. The main aim of this Works that are wrote up afterwards together with the founding texts is to understand the Koran in the best way by learning the literary arts.

In this study view of Fadl Hasan Abbâs, who aims teach belağat in the modern age, about science of Meâni, one of the important sections of Belağat, are examined.

Fadl Hasan Abbâs, draws attention as a writer who aims easily understanding of belâgat and as a writer whose works are widely read in today's Arab World.

In the introduction of the work it is dealt with appearing the science of belâgat and its historical development processes, it is linked with the relevant works in this space. Schools and representants of Belâgat have been revealed. In the first section the life of Fadl Hassan Abbâs, development process of his scientific characteristics and his Works are examined.

In the second section of our study, from the point of works that have been wrote up by Fadl Hassan Abbâs, it is dealt with his views about Meâni, resources he used and his method.

Key Words: Fadl Hasan Abbâs, Belağat, Fesahat, Meânî

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geen eser
a.g.y.	: Adı geen yer
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: eviren
DİA.	: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editr
H.	: Hicrî
Hn.	: Hadis numarası
Haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayfa
Ss.	: Sayfalar arası
Sy.	: Sayfa Numarası yok
TDVY.	: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
Thk.	: Tahkik eden
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Ty.	: Tarihsiz
Y.y.	: Basım/yayın bilgisi yok
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

İnsan konuşma yeteneği ile diğer canlılardan ayrılmış olduğu gibi, konuşma yeteneğini kullanma sanatı ile de ayrılmıştır. Konuşma yetisinin/yeteneğinin etkili ve doğru kullanımı insanlık tarihinin en eski sanatlarından biri olarak kabul edilmiştir. Beşer tarihinin ve günümüz sosyal bilimlerinin temelini oluşturan bu sanat Fesâhat ve Belâğat olarak bilinmektedir.

İnsan zihninin ve duygularının temsilcisi olan dilin doğru kullanımını esas kabul eden belâğat ilmi, din, siyaset ve edebiyat gibi alanlarda etkisi hissedilen bir ilimdir. Bu bağlamda duygu ve düşünceye tercüman olan dilin¹ vazgeçilmezi olan Belâğat, tarihin bütün dönemlerinde dinî metinlerin doğru anlaşılması ve yorumlanması noktasında kendisine ihtiyaç duyulan bir ilim olarak kabul edilmiştir.²

Duygu ve düşüncenin, bir mesajın, dilbilgisi kurallarına göre doğru ve fasih olan bir tarzda, zaman, mekân ve muhataba uygun olacak şekilde ifade etme anlamına gelen Belâğat, İslam toplumlarında kategorik ilim tasniflerinin en temel ögesi durumundadır.

Batı dillerinde ve düşüncesinde de önemli bir yer tutan Belâğat, genel olarak retorik/rhétorique ismiyle ifade edilmiştir. Platon ve Aristo başta olmak üzere, retorik, konuşmanın ve şiirin ortak özelliklerini, hitabetin güzelliklerini ortaya koyma çabası olarak kabul edilmiş ve bu konuda pek çok eser kaleme alınmıştır.

Klasik kaynaklarda verilen bilgilerden hareketle İslam dünyasında İbnü'l-Mukaffâ (ö.142/759) ile başlayan Câhız (ö.255/869), Kudâme b. Cafer (ö.337/948) ile devam eden ve Rummânî (ö.384/994)'ye³ ulaşan süreçte Belâğat, "güzel ve etkili konuşma melekesi" anlamında değerlendirilmiştir.⁴

¹ Doğan Aksan, **Dil, Şu Büyülü Düzen**, 3. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınları, 2011, s. 34.

² Menderes Coşkun, **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014, s.13.

³ Mustafa Kaya, "er-Rummânî ve Şerhu'l-Uşûl" Adlı Eseri, Nüsha: **Şarkiyât Araştırmaları Dergisi**, (2010), Sayı:26, s. 97 vd.

⁴ Hasan Taşdelen, "Belâğat İlmi ve Tarihi", **İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler**, İstanbul: İSAM Yay., 2015, s. 216-217.

Bir ilim dalı olarak belâğatın ortaya çıkmasında Câhiliyye ve İslam sonrası dönem iki etkin faktör olarak kabul edilmektedir.⁵ Câhiliyye'nin belâğat ilmine katkıları olarak daha çok şiir, hitabet ve darbı meseller kabul edilmektedir. İslam sonrası dönemde başta Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve tefsir edilmesi noktasındaki çaba, daha sonra hadisleri anlama ve yorumlama gayretleri ve fıkıh, şiir, i'caz çalışmaları belâğatın gelişmesine katkı sağlamıştır. Özellikle çeşitli söz sanatlarında ustalaşmış Arap toplumuna inen Kur'an-ı Kerim'in onlara meydan okuması/tahaddî, insanların ve cinlerin "bir mislini" getrimekten aciz olduklarını vurgulaması, Müslümanları Kur'an-ı Kerim'i ve i'cazını anlama noktasında dilsel çalışmalara sevketmiş, mevcut edebi bilgilerin gelişerek belâğat ilminin öğrenilmesinin bir zaruret olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bu temel ihtiyaçtan hareketle müfessirler, Kur'an'ın i'cazını ortaya çıkarmak için belâğat çalışmalarına önem vermişlerdir. Belâğata dair dağınık olan bilgilerin Abdülkâhir el-Cürcânî (ö.471/1078) ile daha sistematik bir hale geldiği ve olgunluk derecesine ulaştığı kabul edilmektedir. Onun Delâilü'l-İ'caz ve Esrârü'l-Belâğa'sı ile belâğat bütün İslami ilimlerin merkezine oturmuş, tefsir başta olmak üzere dini metinlerin anlama ve yorumlanması noktasında belirleyici faktör olmuştur.⁶ Cürcânî, belâğatı belli prensiplere bağlamaya çalıştığı gibi, edebî zevk ve hisse vurguda bulunmuştur.⁷ Onun görüşleri, daha sonra Zemahşerî⁸ (ö.538/1144) tarafından yazılan el-Keşşâf adlı eserde tatbik edilmiş ve kendisinden sonra tefsir ilminde bir akım/ekol oluşmasına sebep olmuştur.

Daha sonraki süreçte yapılan çalışmalar klasik dönemde belâğat ekollerinin Arap/Büleğâ, Meşârika/Mütekellimîn ve Meğârîbe/Üdebâ gibi ekolleri içerisinde Meşârika/Mütekellimîn ekolü öne çıkmış, özellikle Sekkâkî (ö.626/1229)'nin ve Kazvînî (ö.739/1338)'nin eserleri belâğat alanında önemli bir yer edinmiştir. Bu bağlamda ana dili Arapça olmayan milletler, Kur'an-ı Kerim'i

⁵ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâğat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (1993), sayı: 11, s. 270.

⁶ Taşdelen, "Belâğat İlmi ve Tarihi", s.261.

⁷ Abdülkâhir'in bu iki kitabındaki tertib sorunları Fahrüddin Râzî tarafından yeni bir tertip içerisinde ele alınarak daha kullanışlı hale getirilmiştir. Bkz. Cürcânî, **Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz**, (Thk.) Nasrullah Hacımüftüoğlu, Beyrut: Dârü Sadr, 2004.

⁸ Zemahşerî'nin Arap dili hakkındaki çalışmaları için Bkz. Ali Özek, **Zemahşerî ve Arap Lugatçılığındaki Yeri**, İstanbul: Ensar Yay., 2006.

daha iyi anlayabilmek için belâğat ilmini öğrenmeye yönelmişler ve birçok eseri tercüme ettikleri gibi telif eserlerde kaleme almışlardır. Bu dönemde telif edilen eserler eğitim ve öğretime dayalı bir anlayıştan hareketle, daha çok telhis, şerh ve hâşiye türünde yazılmıştır.⁹

Modern dönem belâğat çalışmaları daha çok bu ekollerin temsilcileri tarafından yazılan eserler etrafında kaleme alındıkları görülmektedir. Öğretim amaçlı tasnif ve düzenlemelerin görüldüğü bu eserlerin, edebî zevki oluşturmaya yönelik yaklaşımları dikkat çekmektedir.¹⁰

Bu çalışmada yazmış olduğu belâğat eserleri ile dikkat çeken, belâğat öğretiminde önemli bir yer tutan Fadl Hasan Abbâs'ın Meânî ilmine dair görüşleri ele alınmıştır. Böylece belâğat ilmine yaptığı katkıları ortaya çıkarılıp ilim dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır.

⁹ Hacımüftüoğlu, “Belâğat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar”, s. 280.

¹⁰ Osmanlıca yazılan belâğat eserleri için bkz. Kadriye Yılmaz Orak, **Belâğat Geleneğimiz ve Belâğat-i Lisân-i Osmânî**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, s.24-30.

I.BÖLÜM

1.FADL HASAN ABBÂS'IN HAYATI ve ESERLERİ

1.1.Hayati

Künyesi Ebû Muhammed olan Fadl Hasan Abbâs, 1932 yılının Ocak ayında Filistin'in Nasıra kasabasına bağlı Saffûriyye köyünde dünyaya gelmiştir. İlim yolculuğunda kendisine hem hocalık hem de rehberlik eden dayısı eş-Şeyh Yûsuf Abdurrezzâk el-Meşhedî'nin onun yetişmesinde çok büyük emeği vardır. Çocukluk yıllarından itibaren dayısının sayesinde ömrü hep ilim meclislerinde geçmiştir. el-Ezher Üniversitesinin seçkin hocalarından olan ve aynı zamanda Muhammed Zâhid el-Kevserî gibi büyük bir âlimin övgüsüne mazhar olan dayısının genel olarak yılın her ayında, özellikle de Ramazan ayında insanları dini konularda aydınlatmak, vaaz ve irşat faaliyetlerinde bulunmak üzere Filistin'e gönderdiği hocaların, Fadl Hasan Abbâs'ın babasının evinde misafir oldukları, sohbet meclisleri tertipleyip ilmi konuları müzakere etmiş oldukları bilinmektedir. Çok üstün zekâyâ sahip olan Fadl Hasan Abbâs, bu ilim meclislerinden ziyadesiyle istifade etmiş olup, âmâ olmasına rağmen on yaşını bile doldurmadığı yıllarda elli bir gün içerisinde Kur'an'ı Kerim'i ezberlemiştir. Aynı dönemde Ebû Şucâ' (ö.500/1107)'in Şafi fihhına dair *el-Ğâye ve et-Takrîb*'ini,¹¹ Feraiz ilmine dair İmam er-Rahabî'nin Rahabiyye'sini,¹² itikat ve kelama dair el-Lekânî (1041/1632)'nin *Cevheretu't-Tevhîd*'ini¹³, Nahve dair İbn Mâlik'in Elfiyye'sini¹⁴, ve bunlara ilaveten mantık ve ulûmu'l-hadîsle alakalı başka metinleri de ezberlemiştir.¹⁵

¹¹ Kâdî Ebû Şucâ' *el-Ğâye ve't-Takrîb*, Kahire, el-Mektebetü'l-Arabiyye, T.y.

¹² Muhammed b. Hasan b. Muhammed er-Rahabî, **er-Rahabiyye**, Mustafa Dîb el-Buğa (thk.), Dîmeşk: Dârü'l-Kalem, 1998.

¹³ Ebû İshak Burhânüddin İbrahim el-Lekânî, **Cevheretü't-Tevhîd**, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 2002.

¹⁴ Muhammed b. Abdullah b.Malik el-Endelüsî, **Elfiyye**, Beyrut; el-Mektebetü's-Şa'biyye, ty.

¹⁵ Muhammed b. Yusuf el-Cûrânî el-Askalânî, **Leâli Mudîe min Hayati'l-Üstazi'd-Doktor Fadl Hasan Abbâs**, Amman: Cemiyetu'l-Muhafaza Ala'l-Kur'an'il-Kerim, 2013, s.11.

Fadl Hasan âmâ olmasına rağmen çocukluk yıllarından itibaren ailesine yardım etmeye çalışmıştır. Akrabalarından olan Cemâl Selâme Hasan, onunla ilgili şu hatırasını paylaşmaktadır: Fadl Hasan çocukluğunda eve kaplarla su taşırdı. Onu gören çocuklar, âmâ olduğundan bir sağa bir sola sallanarak eve doğru giden Fadl Hasan'ın önünden koşuşarak çekilirlerdi. Fadl Hasan'ın çocukluğunda yaşadığı acı bir hatırasını öğlencileri şöyle anlatmaktadır: Hasat mevsiminde harmanda otururken aklına gelen bir şiiri terennüm etmektedir:

حَجَّ اللَّيْمِ فَضُوعِمَتْ أَوْرَارُهُ فَارْدَادَ بِالطُّعْيَانِ لَمَّا أَنْ وَصَلَ
لَا تَفْرَحَنَّ بِتَوْبَةٍ فَاسِقٍ فَالْكَلْبِ أَجْسُ مَا يَكُونُ إِذَا اغْتَسَلَ

“Aşağılık adam hacca gitmiş ama memleketine daha çok günah ve taşkınlıkla dönmüş. İsyankâr adamın tövbesine sevinme! Zira köpek gusül alınca temizlenmez bilakis iyice pislenir.”¹⁶

Fadl Hasan bu şiiri terennüm ederken yanında daha henüz haçtan yeni dönmüş bir ihtiyar bulunmaktadır. Fadl Hasan'a öfkelenip onu belinden çıkardığı kemerle dövmüştür. Hâlbuki âmâ olduğu için onun orda bulunduğu haberi olmayan Fadl Hasan'ın onu iğnelemek gibi bir amacı yoktu.¹⁷ Fadl Hasan'ın yetişmesinde annesi, babası ve dayısının çok emeği vardır. Babası hafızlık yapması için köydeki caminin müezzini Şeyh Ahmed el-Alyûtî ile anlaşır ve çocuğuna hafızlık yaptırmasına karşılık kendisine belirli bir miktar maaş tahsis edeceğini söyler. Bunun üzerine zamanını Fadl Hasan'a tahsis eden Şeyh Ahmed el-Alyûtî kısa sürede ona hafızlık yaptırır.¹⁸

Fadl Hasan 1946 yılında Akka şehrinde bulunan Ahmediyye medresesinde okumaya başlar. Bu okul, vakıflar bakanlığına bağlı¹⁹ imam hatip lisesi konumundadır. Şeri ilimleri tahsil ettiği bu okulda Nablus müftüsü Şeyh Meşhûr

¹⁶ Cemâl Mahmûd Ebû Hassân, **Dirâsâtün İslâmiyyetün ve 'Arabiyyetün**, Amman: Dâru'r-Râzâî, 2003, s. 6.

¹⁷ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., **Fadl Hasan Abbâs ve Cuhûduhû fî'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye**, Amman: Dâru'n-Nefâis, 2008, s. 12.

¹⁸ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s. 12.

¹⁹ el-Askalânî, **Leali**, s. 11.

ed-Dâmin, Üstât Fevvâz Sâlih ve Üstât İzzet Mer'î gibi büyük hocaların talebesi olmuştur.²⁰

Babası o dönemde ilim yolcularının durağı olan el-Ezher Üniversitesine gitmesi için Fadl Hasan'a şöyle içten bir nasihatte bulunur: Oğlum! Seni ilim tahsili için Mısır'a göndermek istiyorum. Sana diyeceklerimi iyi dinle! Oğlum sakın maddi konularda endişelenme. Sana sağlayacağım destek sayesinde on iki aileye bile bakabilirsin. Döndükten sonra resmi görev almanı istemiyorum. Çünkü resmi görev, bazen insanın hakkı söylemesine engel oluyor. Ben senin ilmiyle amil bir âlim olmanı istiyorum. Bu sözleri söylerken maddi durumu çok iyi olan babası daha sonra birçok Filistinli aile gibi pek çok sıkıntılara duçar olur ve memleketini bırakmak zorunda kalır.²¹ Ailesi müşkül vaziyette olan Fadl Hasan o dönemde el-Ezher üniversitesinin yüksek başarı sağlayan öğrencilere tahsis ettiği üç cüneyhle²² geçimini sağlamaktadır.²³

1.2.Eğitimi ve İlmî Kişiliği

1948 yılının Şubat ayında Filistin'in Hayfâ şehrinden trenle Mısır'a gider. Mısıra vardığında ilk olarak Kur'an ilimleri ve kıraatle meşgul olmaya başlar. O yıllarını Fadl Hasan şöyle anlatmaktadır: "1948 yılında el-Ezher üniversitesi Arap Dili Fakültesi'ne bağlı Kırâat Enstitüsü'nde kırâat diploması almak için yazılı ve sözlü sınava girdim. Yazılı sınavda başarılı oldum. Sözlü sınavda komisyon başkanı olan şeyh Abdulfettâh el-Kâdî, meslektaşısı ve samimi dostu olan dayıma benimle ilgili şöyle demişti: Bu Şamlı²⁴ çok zeki bir çocuk kendisine ne sorduysak doğru cevap verdi fakat Kur'an okumasında aynı performansı sergileyemedi. Girdiğimiz bu sözlü sınavında 43 başarılı öğrenci arasından 23. olabildim. Bunun üzerine dayım Kur'an tilavetini tashih ve aşere takribi tamamen öğrenmem için beni alanında uzman ve dönemin büyük kıraat âlimlerinden biri olan Şeyh Allâme Muhammed Süleymân eş-Şendevîlî'nin yanına gönderdi."²⁵ Şeyh Muhammed Süleymân eş-Şendevîlî'nin yanında kırâat, aşere-takrip ve Şâtıbyye'yi okuyan

²⁰ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s. 13.

²¹ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.13.

²² Cüneyh, Mısır para birimidir.

²³ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., **Fadl Hasan Abbâs**...,s.13.

²⁴ Fadl Hasan aslen Filistinlidir. Fakat Araplar, Filistin, Suriye ve Ürdün'ün tümüne Bilâdu's-Şam demektirler.

²⁵ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., **A.g.e.**,s.14.

Fadl Hasan kıraat icazetini alır ve aynı yılın Ekim ayında el-Ezher üniversitesi Usûlu'd-Din Fakültesi'nde okumaya başlar. 1952 yılında el-Ezher üniversitesinden yirmi yaşında dönemin en küçük öğrencisi olarak mezun olur.²⁶

Fadl Hasan insanı hayrete düşürecek seviyede üstün bir zekâyâ sahipti. Üniversiteden sonra ikinci okulu mesabesinde olan dayısının evine giderdi. Bir gün dayısı evde usûl-u fıkıh dersi vermektedir. Âmâ olan Fadl Hasan dikkatli bir şekilde dayısını dinlemektedir. Ders bittikten sonra dayısının anlattıklarını ezberleyen Fadl Hasan gözleri gören birinin önünde açık bir kitabı okuması gibi dersi baştan sona kadar dayısına tekrar ederdi.²⁷ el-Ezher üniversitesinde okurken Şeyh Abdurrezzâk, Allâme Muhammed Abdullâh Dırâz, Muhammed Yûsuf Mûsâ, Şeyh Mahmûd el-Ğuneymî, Şeyh Ebu'r-Ruûs Allâme Muhammed el-Evden, Şeyh İbrâhîm Zeydân, Şeyh Muhammed Yûsuf eş-Şeyh, Şeyh Sâlih Şeref, Şeyh Ebu'l-Uyûn, el-Ezher camisinin hocası Muhammed el-Beysâr, Şeyh Hamûde Ğarâbe, Şeyh Ebûbekir Zikrâ, Muhammed Ğallâb, Abdulhalîm Mahmûd, Muhammed Abdullâh Mâdî, Muhammed el-Behiy ve Süleymân Dünyâ gibi Mısırın önde gelen büyük âlim ve akademisyenlerinin talebesi olmuştur.²⁸

Fadl Hasan'ın babası, köyleri İsrail uçakları tarafından bombalandığı için 1948 yılının Temmuz ayında çocuklarını alarak geceyi güvenli bir yerde geçirip ertesi günün sabahında dönmeyi planlayarak evden çıkar. Fakat köylerine düşen bombaların sesi dinmeyince Lübnan'ın Filistin'e en yakın köyü olan Bintu Cubeyl köyüne göçmek zorunda kalır. Çok sıkıntılı şartlar içerisinde Bintu Cubeyl köyünde altı ay kaldıktan sonra Lübnan hükûmetinin ülkeye sığınan mültecilere tahsis ettiği bölgelerden birisi olan Tarihi Baalbek şehrine yerleşirler. Babası, oğlu Fadl Hasan'ın ailesinin akıbetini merak edeceğini düşünerek Mısır el-Ezherde okuyan bir öğrencinin ailesine rastlarını ümidiyle Baalbek şehrinin her yerinde dolaşır, sorar, araştırır ve nihayet oğlunu ilim tahsili için Mısır'a göndermiş olan Yûsuf er-Rifâ'î ile tanışır. Yûsuf er-Rifâ'î'nin el-Ezherde okuyan oğlu Tefvik vasıtasıyla oğlu Fadl Hasan'a Lübnan'ın Baalbek şehrinde mülteci olarak yaşamlarını sürdürdükleri haberini ulaştırır. Fadl Hasan 1952 yılında ailesini

²⁶ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.15.

²⁷ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.15.

²⁸ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.16.

ziyaret etmek için Lübnan'ın Baalbek şehrine gelir. Ailesi ve tanıştığı ilim talebeleriyle Baalbek'te bir müddet kaldıktan sonra tekrar Mısır'a döner ve aynı yıl Usûlu'd-Din Fakültesi'nde yüksek lisans tahsiline başlar.²⁹

1.3. Çalışma Hayatı

Fadl Hasan, 1953 yılına kadar Mısırda tahsil hayatına devam etmiştir. Babasının vefat haberini duyunca dayısıyla istişare ettikten sonra Lübnan'a gitmeye karar verir. O yıllarda Filistin'den birçok mülteci sığındığı için Lübnan hükûmeti sığınmacıları tespit amaçlı sayım gerçekleştirir. Bu sayımda adı bulunmayan yabancılar, ülkede kanuni yollarla ikamet etmiş sayılmadıkları için sonradan gelmiş olan Fadl Hasan Lübnan'da ikametle alakalı ciddi sorunlar yaşamıştır. Bu problemini bayağı zahmet çektikten sonra halleden Fadl Hasan bu defada yetim kalan kardeşleri ve ailesinin geçimini sağlamak için iş aramaya başlar. Babasının vefatından sonra dayısının desteğiyle geçimini sağlayan ailesinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalır.³⁰

Birçok kapıyı çalmasına rağmen elleri boş dönen Fadl Hasan en son çarenin Lübnan Diyanet İşleri Başkanı'nın makamına çıkmak olduğunu düşünür. Heyecan ve ümitle Diyanet İşleri Başkanlığı'na giden Fadl Hasan dönemin Lübnan Diyanet İşleri Başkanı Şeyh Muhammed Ulâyâ ile görüşür. Fadl Hasana mezuniyetini soran başkan, yardımcısı Şeyh Ömer el-Kumeyrî'ye konu hakkında görüşünü sorar. Şeyh Ömer el-Kumeyrî, başkana Fadl Hasan'ın sahip olduğu diplomanın Lübnan'da sadece Hasan Hâlid adında bir hâkimde bulunduğunu Fakat Fadl Hasan'ın alanında ondan çok daha iyi olduğunu söylemesine rağmen görüşme olumsuz sonuçlanır. Fadl Hasan'ın bu görüşmede Diyanet İşleri Başkanı ile konuşması o dönemde ne kadar müşkül bir vaziyette olduğunu göstermektedir. Görüşmede başkan Fadl Hasan'a "Lübnan'da dini ilimlerde ihtisas yapmış kimselerin yapabileceği görevler sınırlıdır. Diğer Arap ülkelerinde din adamları devletin önemli kademelerinde görev alabilmekte hatta bakanlığa bile yükselebilmektedirler." söyleyerek yaşanan durumu izah eder. Görüşmenin olumsuz bir şekilde sonuçlanmasına aşırı derecede üzülen Fadl Hasan bu durum karşısında başkana sitemkâr bir dille şöyle der: "Efendim! Benim gözüm

²⁹ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.17.

³⁰ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.19.

yükseklerde değil. Sizin makamınıza bakanlık veya müdürlük talebinde bulunmak için gelmedim. Ben rızkımı temin edebileceğim sıradan bir görev istiyorum.”³¹

Her çaldığı kapıdan elleri boş dönmek zorunda kalan Fadl Hasan Beyrut’tan Baalbek’e döner. Baalbek’te Fadl Hasan’ı çok seven Hacı Abdullâh el-’Îd adında bir arkadaşı ona eşinin köyünde imamlık yapmasını teklif eder. Zaten başka bir çaresi kalmayan Fadl Hasan bu teklife çok sevinir ve Hacı Abdullah ile birlikte Baalbek’e elli kilometre uzaklıkta olan Sa’lebâyâ köyüne giderler. İlimiyle birlikte çok etkili bir hitabete sahip olan Fadl Hasan Sa’lebâyâ köyünde dinleyenleri mest eden gayet hoş bir hutbe irat eder. Namazdan sonra cemaat Fadl Hasan’ın etrafına toplanır ve ona ısrarla köylerinde imam olmasını söylerler. Köylüler nöbetleşerek Fadl Hasan’a yemek getirirler ve ona aralarında toplamış oldukları mütevazı bir miktarda parayı maaş olarak tahsis ederler. Sa’lebâyâ köyünde altı ay boyunca cemaati dini konularda aydınlatır vaaz ve irşat faaliyetlerinde bulunur.³²

Aslında o dönemde Lübnan’da din âlimlerine ciddi anlamda ihtiyaç vardır. Hatta Saydâ şehrinde devletin resmi bir kurumu olan İslami Vakıflar Dâiresi, mezun olup döndüklerinde halka dini konularda, davet ve irşat faaliyetlerinde hizmet etmesi için Ahmet ez-Zeyd, Fuât Sa’d ve Muhammed Ali el-Kutub adında üç öğrenciyi burslu olarak ilim tahsil etmeleri için Mısır el-Ezher üniversitesine göndermiştir. Bu öğrencilerden birisi Fadl Hasan’ın el-Ezher üniversitesindeki dayısı Şeyh Abdurrezzâk el-Meşhedî’nin talebesidir. Dayısı bu Lübnanlı öğrencilerle sohbet ederken hükûmetin İslami konularda halkı aydınlatmak için göndermiş olduğu burslu öğrencileri çağırdığını öğrenir. Dayısı öğrencilerine Lübnan’da bu görevi gayet güzel bir şekilde yerine getirebilecek bir yeğeni olduğunu söyler ve öğrencilerinin referansıyla İslami Vakıflar Dairesi’ne bu durumu bildirir. Bunun üzerine İslami Vakıflar Dairesi Fadl Hasan’ı çağırır. Fadl Hasan Saydâ Şehrinin en büyük camisi olan el-Mescidu’l-‘Omerî’de bir Cuma hutbesi irat eder. Herkes tarafından beğenilen Fadl Hasan, Sayda vakıflar dairesi başkanı tarafından Filistinli sığınmacıların kaldığı Aynu’l-Hulve mülteci kampına din görevlisi olarak atanır. Kampta mescit olarak kullanılan bina aslında ikinci

³¹ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.19.

³² Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.19.

dünya savaşında İngiliz ordusunun kaldığı bir askeri kışladan camiye çevrildiği için Fadl Hasan, sevenleriyle istişare ettikten sonra yeni güzel bir cami inşa etmeye karar verir. Kampta birçok hayırseverin yardımı ve desteği ile güzel bir cami inşa edilir. Şeyh Fadl adını alan cami, Fadl Hasan'ın gün geçtikçe Lübnan'da şöhretinin artmasına vesile olur. Davet ve irşat merkezine dönüşen cami gittikçe ders halkalarının artmasına hatta birçok mültecinin probleminin çözüme bağlandığı bir yer, yardıma ihtiyacı olanların maddi ve manevi anlamda destek gördüğü bir hayır kurumu halini almıştır. O yıllarda Filistin Diyanet İşleri Başkanı olan Muhammed Emîn el-Hüseynî, şöhretini ve mülteciler üzerindeki etkisini duyunca Fadl Hasan'ı bütün kamplarda vaaz ve irşat faaliyetlerinde bulunması için görevlendirir. Yine davet ve irşat için gittiği programlardan birinde bazı akrabalarıyla görüşür ve 1957 yılında Süleymân Yûsuf Abbâs'ın kızı Fethiye Hanımla evlenir. Fethiye hanımdan dokuz kızı ve altı erkek evladı olur.³³

Fadl Hasan Lübnan'da bulunduğu yıllarda dönemin Cemâl Abdalnâsir taraftarları, solcular ve Arap kavmiyetçileri ile fikri anlamda yoğun bir şekilde mücadele etmiştir. Dönemin İslami olmayan fikri akımlarını cesur bir şekilde her fırsatta eleştirdiği için istihbarat tarafından evine sürekli baskınlar yapılmıştır. Hatta oğlu Ebu'l-Fadl babasıyla ilgili şöyle ilginç bir hatırasını anlatmaktadır: Babam Cuma hutbelerinde dua ederken şöyle derdi:

“اللَّهُمَّ إِنَّ أَمْرِيكَ تُرِيدُ أَنْ تُشَوِّهَ جَمَالَ الْإِسْلَامِ فَشَوِّهَ اللَّهُمَّ جَمَالَ أَمْرِيكَ

Amerika İslam'ın güzelliğini yok etmek istiyor. Sen Amerika'nın güzelliğini yok eyle”. Bunun üzerine babamın Cuma cemaatinden olan Mısır büyükelçiliğinde çalışan bir görevli ona “Efendim! Biz bir yıldır senin arkanda Cuma namazı kılıyor dualarına âmin diyoruz. Sen جمال أميركا derken Cemal Abdülnasır'ı mı kastediyordun?”der.³⁴ İnsanların bu şüpheli yaklaşımlarının ortaya çıktığı atmosferde Fadl Hasan, sadece Lübnan'da değil Ürdün'de de dönemin işbirlikçi hükümetleri tarafından ciddi baskılara maruz kalmıştır.

³³ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.21.

³⁴ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.22.

Fadl Hasan'ı çok seven Üstat İzzet Şerîf onu Amman'a getirmek için bir takım görüşmeler yapar. Ürdün'e gelen Fadl Hasan o zaman vakıflar müdürü olan Üstat Abdulvehhâb el-Mevsilî ile buluşur. Fadl Hasan'ın derin bir âlim olduğunu gören Üstat Abdulvehhâb onu kral el-Hüseyn b. Talâl'ın bulunduğu bir mecliste konuşma yapması için kürsüye çıkarır. Dinleyenlerin beğenisine mazhar olan Fadl Hasan 05/10/1965 yılında başkent Amman'a vaiz olarak atanır, annesi ve kardeşlerini alarak Ürdün'e göçerler. 01/10/1966 yılında ise Amman'da Şeriat Fakültesi'ne öğretim görevlisi olarak atanır. 1971 yılına kadar bu fakültede tefsir, hadis, kelim, Arapça ve Kur'an-ı kerim derslerine girer. 1967 yılında Mısır el-Ezher üniversitesinde yapmış olduğu yüksek lisans tezini tamamlar. 1972 yılında ise *İtticâhâtu't-Tefsîr fi'l-Asri'l-Hadîs fi Mısır ve Sûriye* adlı doktora tezini bitirir.³⁵

Fadl Hasan radyoda yayınlanan bir Cuma hutbesinde Amerika'ya beddua ettiği için hemen yayın kesilir ve radyoda şarkı çalmaya başlar. el-Mescidü'l-Hüseynî camiinden çıkan cemaat Amerika'yı protesto etmek için sokaklara dökülür. Ertesi gün komşu devletlerin gazeteleri bu haberi yazar. Bu olay üzerine Fadl Hasan tutuklanarak görevden uzaklaştırılır.³⁶

Ürdün'de çalışması yasaklanan Fadl Hasan Birleşik Arap Emirliklerine bazı sevenleri aracılığıyla Vakıflar Bakanlığı'nda vaaz ve irşat faaliyetlerini yürütmek üzere görevlendirilir. Yaz tatillerinde mescit ve medreslerde görev yapan hocaları ve öğrencilerini kontrol amaçlı dinler ve televizyonda Kur'an'ın beyanî icâzına dair programlar yapar. Birleşik Arap Emirliklerinde kaldığıbu

³⁵ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s. 24.

³⁶ Doktor Ahmet et-Turani hatıratında bu olayı şöyle anlatmaktadır: Fadl Hasan Ürdün devlet adamları ve Amerika büyükelçiliğinin görevlilerinin bulunduğu bir yerde mahkemeye çıkartıldı. Bu oturumda din adamları da vardı. Bazı vaiz ve hatiplerin sorumsuzca yerli yersiz konuştuklarından, söylediklerinin nereye varacağını hesap etmediklerinden söz edildi. Orada bulunan bazı âlimler bu suçlamaların doğru olduğunu iddia edince Fadl Hasan öfkelenip ayağa kalktı ve elini masaya vurarak tek başına dışarı çıktı. Bu hadiseden sonra Fadl Hasan'ın bütün eğitim faaliyetleri ve televizyon programları durduruldu. Fadl Hasan onurlu duruşundan ve hükümetin Amerika yanlısı tavırlarına muhalif oluşundan dolayı görevden alınmıştır. Görev yapmış olduğu fakültenin bulunduğu şeriat enstitüsü Ürdün üniversitesi adını alınca idare ona haksızca muamelede bulunup âmâ birinin akademik kadroya alınmayacağına dair resmi karar alır. Kısacası Fadl Hasan haksız gerekçelerle mağdur edilir. Görevden alındıktan sonra çok sıkıntılı günler geçirmiştir. Geniş bilgi için bkz; Muhammed Ukla el-İbrahim vd., **A.g.e.**,s.25.

dönemde yazdığı *Humâsiyyâtun Muhtaratun fî Tehzîbi'n-Nefsi'l-Emmâra* adlı kitabı yayınlanır.³⁷

Ramazan aylarında Abu Dabi'de yayınlanan el-İttihâd dergisinde *Mecâlisu't-Terâvîh* başlığı altında makaleler yazmıştır. *Silsiletu Ravdati't-Tâibîn* (Tövbekârlar bahçesi serisi) adlı nefis tezkiyesi ve terbiyesine dair bir seri çıkarmak istese de fırsat bulamadığından sadece serinin birinci kitabını neşredebilmiştir. Vakıflar Bakanlığı tarafından çıkarılan el-Menâr dergisinde tefsir ve ulumu'l-Kur'an'a dair makaleler kaleme almıştır. Birleşik Arap Emirlikleri tarafından Pakistan'a gönderilen ilmi heyete başkanlık yaptığı gibi hac organizasyonlarında hacıları dini konularda aydınlatmak için oluşturulan davet ve irşat ekiplerine de rehberlik yapmıştır. 1975 den 1978 tarihine kadar Birleşik Arap Emirliklerinde hayatını sürdürmüştür.³⁸

Fadl Hasan 1978 yılında bazı kendisini seven dostlarının yardımıyla Ürdün Üniversitesinde Şeriat Fakültesi'nde göreve başlamıştır. Usûlu'd-dîn Bölüm Başkanı olarak da görev yaptığı aynı fakültede Fadl Hasan 2002 yılına kadar tefsir, belagat, icazu'l-Kur'an, Kur'an kıssaları ve kelimeler dersleri verdiği gibi yüksek lisans ve doktora yapan öğrencilere de danışmanlık yapmıştır. Yetmiş yaşında Ürdün Üniversitesi'nden emekli olduktan sonra Yermük Üniversitesi Şeriat Fakültesi dekanı Abdunnâsir Ebu'l-Basal'ın teklifi üzerine Temel İslam Bilimleri, tefsir ve ulumu'l-Kur'an alanında doktora programı açılmış ve Fadl Hasan öğrencilere danışmanlık yapmıştır. Hem yaşının ilerlemesi hem de âmâ olduğundan dolayı öğrencileri ona yolda eşlik edip eve ve üniversiteye gitmesinde kendisine yardım ediyorlardı. Üniversitede üç saat ders yükü olmasına rağmen o, talebeleriyle evine gelir saatlerce ders yapar ve farklı tefsir kitaplarını mütalaa ederlerdi.³⁹

³⁷ Bu kitabın ilginç kıssası vardır: Ramazan gecelerini ibadetle ihya eden Fadl Hasan çok samimi dostu Şeyh Muhammet et-Tendî'nin görevli olduğu Derviş b. Kerem camiinde teravîh namazlarını kıldırır. Yirmi rekât olarak kıldırılmış olduğu teravîh namazının her dört rekâtından sonra birkaç ayet, hadis ve geçmiş büyüklerin sözlerinden derlediği hikmetli sözleri cemaatle paylaşır. İşte *Humâsiyyat muhtara fî tehzîbi'n-nefsi'l-emmara* adlı kitabı bu ramazan gecelerinde teravîh namazı kıldırırken her dört rekâtın sonra yapmış olduğu sohbetlerden oluşmuştur. Her dört rekâtın sonra beş mesele ile ilgili ayet ve hadisleri açıkladığı için kitabının adını *Humâsiyyat muhtara...* diye koymuştur. Geniş bilgi için bkz; Muhammed Ukla el-İbrahim vd., **A.g.e.**,s.27.

³⁸ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.27.

³⁹ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.29.

1.4. Diğer Faaliyetleri

Fadl Hasan sadece üniversitedeki eğitimi ve akademik çalışmalarıyla yetinmemiş bilakis hayatını ilim, irfan, davet ve irşat yoluna adamıştır. Evinde, camilerde özel ders halkaları kurmuş ve halka açık sohbetler yapmıştır. Yermük Üniversitesi'nden sonra İslami ilimler Üniversitesi'nde doktora yapan öğrencilere danışmanlık yapmıştır. Fadl Hasan aslen Filistinli olduğu için fırsat buldukça memleketine gider, akrabalarını ziyaret eder ve birçok yerde konferans verir. Yeğeni Fevâz onunla ilgili şöyle demektedir: O, Nablus'tan Erîhâ'ya, Halhûl'den el-Halîle, Kudüs'ten Cenîn'e, Nâsıra'dan Ummu'l-Fahm'e oradan da el-Bi'ru'l-Meksûr'a geçer ve her gittiği yerde insanları Allaha davet ederdi. Avukat Abdulmâlik ed-Dehâmişe ise onunla ilgili şöyle demektedir: Seksenli yıllarda İslami hareketin manevi liderliğini yapan Şeyh Fadl Abbâs, Şeyh Ahmed Yâsîn, Şeyh Ahmed el-Beytâvî ve Muhammed Fuad Ebû Zeyd gibi âlimlerle tanışmak o dönemde gençler için büyük bir kıvanç kaynağıydı. Aynı zamanda Müslüman Kardeşlerin davetçilerinden biri olan Fadl Hasan bazen festivalleri anımsatan coşkun kalabalıklara miting tarzında konuşmalar yapardı. İsrail hükûmeti gençler üzerindeki etkisini görünce Fadl Hasan'ın Filistin'e girişini yasakladı.⁴⁰

Belagat, kıraat ve tefsir ilimlerinde derin vukûfiyetiyle çok yönlü ilmi bir kişiliğe sahip olan, siyasi ve ekonomik şartların olumsuz yönlerinin her an hissedildiği bir atmosferde Fadl Hasan -kızı Sena hocanın naklettiğine göre- devamlı şu şiiri terennüm ederdi:

يَاهُفَ نَفْسِي عَلَى أَمْرَيْنِ لَوْ خُلِّصَا عِنْدِي لَكُنْتُ إِذَا مِنْ أَسْعَدِ الْبَشَرِ
عَيْشِ الْكَفَافِ يَقِينِي كُلَّ سَاعَةٍ وَخِدْمَةِ الْعِلْمِ حَتَّى آخِرِ الْعُمُرِ

“Âh! Keşke iki nimete nail olsaydım o zaman (dünyanın) en mutlu insanı olurdu: Kıt kanaat geçineceğim bir rızık ve ömrümün sonuna kadar ilme hizmet.”

⁴⁰ Muhammed 'Ukle el-İbrahim vd., a.g.e., s.32.

Fadl Hasan gözleri görmediği için kitaplarının çoğunu -kendisiyle tanışma fırsatı bulduğum ve çalışmam esnasında çok defa istifade ettiğim kıymetli- kızı Senâ hocanın yardımıyla yazmıştır. Sena hoca babasıyla saatlerce farklı kitapları mütalaa ettiklerini nakletmektedir.⁴¹ Bitirdikleri her kitaptan sonra kızını umre veya Filistin ziyaretiyle ödüllendirirdi.⁴² Sena hocanın dediğine göre aynı zamanda araştırmamızın konusu olan ilk kitabı *el-Belâğa Fünûnuhâ ve Efnânuhâ* adlı eserini seksenli yıllarda kaleme almıştır.⁴³ Şafî mezhebine mensup olan Fadl Hasan İmam Nevevi'yi çok sever ve onunla ilgili şöyle derdi:

الْبَيْتُ الَّذِي لَيْسَ فِيهِ كِتَابٌ لِلنَّوَوِيِّ بَيْتٌ لَا بَرَكَةَ فِيهِ

“İmam Nevevi'nin kitabı bulunmayan evde bereket olmaz.” O sadece belagat ve tefsirle yetinmemiş İslami ilimlerin hepsine önem göstermiştir. Sena hoca ile birlikte sabah namazını kıldıktan sonra oturur gün ağarınca dek Buhârî'nin Sahîh'ini okurlardı. Çok sevdiği İmam Nevevî'nin Müslim şerhine farklı yorumlar yapmış ve bunları haşiye ve talik tarzında kayıt altına aldırmıştır.⁴⁴ Bu çalışmalarında ortaya koyduğu gibi Fadl Hasan'ın birçok eseri kaleme almasında ve ilmi faaliyetlerini yürütmesinde kızı Sena hocanın çok büyük emeği vardır.

1.5. Vefatı

Hayatını ilim yoluna adayan, ardında birçok öğrenci ve eser bırakan Fadl Hasan, Ammanda 2011 yılının mart ayında Çarşamba günü öğlen namazından sonra umreye gitmek için yolculuğa hazırlandığı esnada sağlık durumunun bozulması akabinde götürüldüğü hastanede yetmiş dokuz yaşında iken vefat etmiştir.

1.6. Eserleri

İslami ilimlerin genel olarak hepsine vâkıf olan Fadl Hasan özellikle Tefsir, belâgat ve ulûmu'l-Kur'an'a dair birçok eser kaleme almıştır. Eserlerinin bir kısmı Arap dünyasında üniversitelerde eğitim gören lisans öğrencilerinin ders

⁴¹ Muhammed 'Ukle el-İbrahim vd., a.g.e., s.34.

⁴² Muhammed 'Ukle el-İbrahim vd., a.g.e., s.38.

⁴³ Muhammed 'Ukle el-İbrahim vd., a.g.e., s.34.

⁴⁴ Muhammed Ukla el-İbrahim vd., a.g.e., s.35.

kitabı olduğu gibi yüksek lisans ve doktora yapan akademisyenlere de kaynaklık etmiştir. Yazmış olduğu matbu eserler aşağıda verilmiştir:

1. *İtkānu'l-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', I-II, 3. Baskı, 948 sayfa, Amman 2015.

Müellif Tefsir ve 'ulûmu'l-Kur'an'a dair konuları ele aldığı bu eserinin adını Suyutî'nin *İtkân'ı* ve Zerkeşî'nin *Burhân*'ından etkilenerek koymuştur. İki cilt olan eserde ulûmu'l-Kur'an'a dair meseleler gayet anlaşılır ve kolay bir usulpla anlatılmıştır.⁴⁵

2. *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Baskı, 314 sayfa, Ürdün, 2015.

Müellif, İ'câzu'l-Kur'ân'a dair yazmış olduğu bu eserinin Üniversite öğrencilerine ders kitabı olmasını hedeflemiştir. Eski âlimlerin görüşlerini aktardığı, tartışıp karşılaştırdığı bu eserini daha sonra genişletmiş ve adını *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Mecîd 'Ardun ve Nakdun ve Tecdîd* diye isimlendirmiştir.⁴⁶

3. *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye ve Mâ Yeteallaku Bihâ*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Baskı 407 sayfa, Amman 2008.

Aynı zamanda kurra hafız olan müellif, bu eserinde Kur'an kıraatlerini incelemiştir.⁴⁷

4. *Letâifu'l-Mennân ve Revai'u'l-Beyân fî Da've'z-Ziyâdeti fî'l-Kur'ân*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Baskı, 304 sayfa, Amman 2010.

Müellifin Kur'an'da zait harf veya kelimelerin bulunmadığını gayet ikna edici bir üslupla anlattığı bu kitabı, alanında nadir bulunan kitaplardan olma özelliğini taşımaktadır.⁴⁸

5. *et-Tevdîh fî Salâteyi't-Terâvîh ve't-Tesâbîh*, Dârü'l-Furkân, 2. Baskı, 231 sayfa, Amman 2003.

Bu eserinde teravîh namazının kaç rekât olduğuna dair tartışmaları zikretmiş, sonuç olarak yirmi rekât olduğunu delillerle destekleyerek açıklamış, tesbih namazına dair rivayetleri de değerlendirmiş ve zayıf olduğu kanaatine varmıştır.⁴⁹

⁴⁵ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, **ed-Doktor Eş-Şeyh Fadl Hasan 'Abbâs**, Amman: T.y, Y.y., s.10.

⁴⁶ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.10.

⁴⁷ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.12.

⁴⁸ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.13.

⁴⁹ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.14.

6. *Envâru'l-Miškâti fi Ahkâmi'z-Zekâti*, Dârü'l-Furkân, 2. Baskı, 159 sayfa, Amman 2003.

Bu eserinde zekâta dair fikhî hükümleri açıklamıştır.⁵⁰

7. *İ'câzu'l-Kur'ani'l-Mecîd Dirâse fi Târîhi'l-İ'câz ve Cuhûdi'l-U'lemâi'l-Akdemîn ve'l-Muhdesîn*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Baskı, 384 sayfa, Amman 2016.

Müellif bu eserinde Kur'an'ın i'câzına dair eski ve yeni âlimlerin çalışmalarını değerlendirmiş ve kendi yorumlarını da okurlarıyla paylaşmıştır.

8. *Lemesât ve Letâif mine'l-İ'câzi'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Baskı, 503 sayfa, Amman 2016.

Müellif bu eserinde Kur'an'ın beyânî anlamda mucize olduğunu ve belâğî yönden eşsiz bir yere sahip olduğunu açıklamaktadır.

9. *Muhadarât fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Baskı 351 sayfa, Amman 2007.

Bu eserinde ulûmu'l-Kur'ân'a dair konuları incelemiştir.

10. *Belâğatüne'l-Müfterâ aleyhâ Beyne'l-Asâleti ve't-Tebe'iyye*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Baskı, 351 sayfa, Amman 2007.

Müellif bu eserinde Arap belagatının orijinal olduğunu, bazı modern yazarların iddia ettikleri gibi Yunan, Hint veya Farişî kökenli olmadığını ve bu asılsız tezleri savunan kimselerin ya art niyetli olduklarını ya da modern dünyanın karşısında ezilmişlik duygusuyla hareket ettiklerini söylemektedir.

11. *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', 12. Baskı, 982 sayfa, Amman 2009.

Fadl Hasan Abbâs'ın belagata dair dört önemli eseri vardır. Bu dört eserini “سلسلة بلاغتنا ولغتنا” “Belagatımız ve Dilimiz Serisi” diye adlandırmıştır. Bu serinin birinci ve ikinci kitabı *el-Belâğa Fünûnuhâ ve Efnânuhâ* adlı eseridir. Birincisinde meani ilmini ikincisinde ise beyan ve bedi ilmini ele almıştır. Serinin üçüncü kitabı olan *el-Belâğatu'l-Muftera aleyhâ Beyne'l Asalati vet-Tebe'iyye* adlı eseri ise Arap Belagatının orijinal olup olmadığına dair görüşleri tartışır. Dördüncü

⁵⁰ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.14.

eseri ise ilk iki eserin özeti konumunda olan *Esâlîbu'l-Beyân fî Ulûmi'l-Belâğa* adlı eseridir.

Bu çalışma da *el-Belâğa Fünûnuhâ ve Efnânuhâ* adlı eseri incelenip belagata dair görüşleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Belagat ilminin üç ana konusu olan meânî, beyân ve bedî konularını gayet anlaşılır ve akıcı bir üslupla kaleme aldığı bu eseri aynı zamanda çalışmamızın konusu olduğu için ilerleyen sayfalarda kitapla alakalı geniş bilgiler verilecektir.

12. *Esâlîbu'l-Beyân fî Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2. Baskı, 399 sayfa, Amman 2009.

Arap dünyasında birçok üniversitenin ders müfredatında yerini alan bu eseri *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ* adlı eserinin özeti konumundadır.

Fazl Hasan Abbâs'ın eserleri olarak öğrencileri tarafından zikredilen ancak bizim ulaşamadığımız eserler de şunlardır:

13. *Kasasu'l-Kur'âni'l-Kerîm Îhâuhû ve Nefehâtuhû*,

Müellif, bu eserinde Kur'an'da geçen kıssaları nüzul sırasına göre ele almış, bir sûrede geçen aynı kıssanın başka bir sûrede farklı lafızlarla zikredilmesinin hikmetini izah etmiş ve kıssalardan ne gibi dersler çıkarılabileceğine değinmiştir.⁵¹

14. *Kasasu'l-Kur'âni'l-Kerîm Sıdku Hades ve Sumuvvu Hedef İrhâfu His ve Tehzîbu Nefs.*

Müellif, bir önceki eserinin şerhi özelliğini taşıyan bu eserinde Kur'an kıssalarını daha detaylı bir şekilde ele almış, tarihi meseleleri derinlemesine incelemiş, okurlarını İsrailiyattan sakındırmış, Kur'an kıssalarına dair sorulan sorulara cevaplar vermiş ve yapılan tartışmalara yorumlar yapmıştır.⁵²

15. *Kadâyâ Kur'âniyye fî'l-Mevsûati'l-Birâtâniyye*

Müellif, bu eserini *The British Encyclopedia*'da Kur'an'a yönelik yapılan haksız eleştirilere ve asılsız iddialara bilimsel bir üslupla cevap vermek için kaleme almıştır.⁵³

16. *et-Tilâve ve't-Tecvîd*

⁵¹ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.11.

⁵² Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.y.

⁵³ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.y.

Kudüs Üniversitesi'nin uzaktan eğitim programı için ders notu olarak hazırlanan bu kitabı tashih-i hurûf ve tecvit konularını ihtiva etmektedir.⁵⁴

17. *et-Tefsîru'l-Menhecî li'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*

Bu eserinde kendine has üslubuyla Kur'an'ın ilk altı cüzünü tefsir etmiştir.⁵⁵

18. *et-Tefsîr Esâsiyyâtuhû ve't-Ticâhâtuhû*

Bu eserinde Tefsir Usûlüne dair konuları ve müfessirlerin ekollerini detaylı bir şekilde ele almıştır.⁵⁶

19. *el-Müfessirûn Menâhicuhum ve Medârisuhum*

Müellif bu eserinde genel olarak müfessirleri tanıtmış ve farklı tefsir ekollerine dair bilgiler vermiştir.⁵⁷

20. *et-Tibyân ve'l-İthâf fî Ahkâmi's-Sıyâmi ve'l-İ'tikâf*

Bu eserinde oruç ve itikâfa dair fikhî hükümleri açıklamıştır.⁵⁸

21. *Fikhunâ Beyne't-Tesallut ve't-Teveessut*

Bu eserinde İslâm fikhinin aşırılıktan uzak olduğunu, zamana ve zemine göre esnek bir yapıya sahip olduğunu işlemiştir.⁵⁹

22. *el-İsrâ ve'l-Mi'râc Durûsun ve Nefehât*

Bu eserinde İsrâ ve Mirâç olayını anlatan müellif, İsrâ suresinde anlatılan ikinci bozgunculuğun günümüz İsrail devleti tarafından yapıldığını ve akıbetlerinin hüsrânla sonuçlanacağını düşünmektedir.⁶⁰

23. *el-Ahvâlu'sh-Şahsiyye*

Doğum, ölüm ve boşanma gibi fikhî konuları ele aldığı bu eseri Kudüs Üniversitesi'nin uzaktan eğitim programı kapsamında ders notu olarak kullanılmıştır.⁶¹

24. *Humâsiyyâtu Muhtâra fî Tehzîbi'n-Nefsi'l-Emmâra*

Nefis tezkiyesi ve terbiyesine dair yazmış olduğu bu eserinde her beş konuyu ayetler ve hadisler ışığında açıklamaya çalışmıştır.⁶²

⁵⁴ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.12.

⁵⁵ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.y.

⁵⁶ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.y.

⁵⁷ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.13.

⁵⁸ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.14.

⁵⁹ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.y.

⁶⁰ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.15.

⁶¹ Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.y.

Hakemli dergilerde yayımlanan akademik makaleleri:

- 1- *Beyânu İ‘cazi’l-Kur’ân li’l-İmâmi’l-Hattâbî Tahlîl ve Mukârene ve Nakd.*
- 2- *İ‘câzu’l-Kur’an li’l-İmâmi’l-Bâkîllânî Dirâse ve Tahlîl ve Nakd.*
- 3- *En-Nüket fî İ‘câzi’l-Kur’an li’r-Rummânî Dirâse ve Tahlîl ve Nakd.*
- 4- *Kadıyyetü’t-Tekrâr fî Kitâbillâh.*
- 5- *Müfredâtü’l-Kur’ân Mazharun min Mezâhiri İ‘câzih.*
- 6- *el-Kelimetü’l-Kur’âniyye ve Eseruhâ fî’d-Dirâsâti’l-Luğaviyye.*
- 7- *el-Kırââtü’l-Kur’âniyye mine’l-Vicheti’l-Belâğiyye.*
- 8- *Şübühâtün havle’l-Kırââti’l-Kur’âniyye.*
- 9- *Şübühâtün Havle Neş’eti’t-Tefsîr.*
- 10- *Eseru’l-Luğati’l-Arabiyye fî Tezevvuki Meâni’l-Kur’âni’l-Kerîm.*
- 11- *ed-Doktora Bintü’s-Şâti’ ve’l-Beyâni’l-Kur’âni.*
- 12- *Kadıyyetü’z-Zevâid fî Kitâbillâhi Teâlâ.*
- 13- *Selâmetü’l-Harf mine’z-Ziyâdeti ve’l-Hazf*⁶³

⁶² Cemâl Mahmud Ebû Hassân, a.g.e., s.15.

⁶³ Cemal Mahmud Ebû Hassan, a.g.e., s. 16.

II. BÖLÜM

FADL HASAN ABBÂS'IN EL-BELÂĞA FÜNÛNÜHÂ VE EFNÂNÜHÂ ADLI ESERİ BAĞLAMINDA ME'ÂNİ İLMİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Modern dönem Arap Edebiyatı'nın temsilcilerinden ve Belâğata dair yazmış olduğu eserler ile dikkat çeken bir müellif olan Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ* adlı eserini yazma nedenini şöyle açıklar: “Öğrencilik yıllarımda ve hocalık kürsüsünde belagata dair görmüş olduğum zorluk ve problemler, beni bu kitabı kaleme almaya sevk etmiştir. Belagatla ilgili yeni bir şey getireceğimi zannetmiyorum. Fakat hem öğrencilik hem de hocalık tecrübemden mülhem olarak belagata dair problemleri çözecek, kapalılıkları açacak, zorlukları kolaylaştıracak, çetrefilli konuları basitleştirecek, öğrencilerimizin sorunlarına ilaç olacak, onlara belagatı sevdirecek kolay bir eser yazmaya karar verdim. Böylece büyük âlimlerimizin telif ettiği; tabiatlarını arındıracak, dillerini düzeltip tatlandırarak, hislerini inceleyecek eski/mez eserleri okuyup sindirebilme ve zevk alma imkânına sahip olmalarını istedim”⁶⁴

Belagata dair yazmış olduğu eserinde metodu, daha çok pedagojik yaklaşımla hazırladığı görülen Fazl Hasan Abbâs'a göre “Günümüzde belagata dair çok kıymetli eserler yazılmıştır. Yazarların verdikleri emek takdire şayan olmakla birlikte eserlerin birçoğunun üslubu ağırdır. Bu eserlerin yalnız Belagat ilminin derinliklerine vakıf olanların anlayabileceği seviyede olduğu görülmektedir. Zengin bir dil birikimi ve altyapısı olanların dışındakilere hitap etmediği için ilim yolculuğuna yeni çıkan öğrencileri sıkılmaktadır. Belagata dair

⁶⁴ Fadl Hasan Abbâs *el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ*, Ürdün, Amman: Daru'n-Nefais, 2009, s. 7.

yazılan eserlerde verilen örneklerin hep aynı oluşu, klasik kitaplardan yapılan nakillerle yetinilip, yeni güncel misallere yer verilmemesi de ayrı bir eksikliklerdir.”⁶⁵

Bununla birlikte Fadl Hasan Abbâs klasik eserlere karşı değildir. Bilakis eski eserlerden o da esinlenmiştir. Hatta kendisi de bu eserini yazdıran saiklerden birinin eski belagat mirasımızın anlaşılması olduğunu yer yer vurgulamaktadır.⁶⁶ Fakat modern eserlerde sadece kadim şiirlerle yetinmenin doğru olmayacağı, zaman zaman yeni örnekler verilerek çağımız insanının hayal ve zihin dünyasında makes bulacak misallerle zenginleştirilmesinin eserlere ayrı bir tat ve çekicilik katacağı herkesin kabul edeceği bir husustur.

Fadl Hasan Abbâs, belagat kitaplarında örnek olarak verilen eski divan şiirlerinin günümüz Arapçasında fazla kullanılmayan, anlaşılması için açıklanması gereken kelimelerini çağının nabzını tutarak gayet akıcı ve kolay bir dil kullanarak şerh ve tahlil etmektedir. Hiç şüphesiz bu tutumu, müellifin belagati tamamen özümlediğinin bir delilidir. Zira belagat; “*muktezayı hale mutabık söz*” söylemektir.⁶⁷

2.1. Fesâhat ve Belâgat

Arap edebiyatında fesahat konusunu etraflıca ve doyurucu bir şekilde ilk ele alan bilgin aynı zamanda *Sırru'l-Fesâha* adlı eserin de yazarı olan İbn Sinân el-Hafâcî (ö.476/1073)'dir. Ondan sonra gelen âlimler, genelde ondan nakil yapmışlardır. Daha sonra gelen âlimlerden öne çıkan ismin ise *el-Meselu's-Sâir*'in müellifi İbnu'l-Esîr (ö.630/1233) olduğunu görüyoruz. Abdulkâhir el-Cürcânî (ö.471/1078-9) ise İbn Sinân el-Hafâcî'nin muasırı olmasına rağmen daha çok ilgilendiği alan “*nazm teorisi*” olduğu için kelimenin fesahati ve belagatına dair çok şey söylememiştir. Hatta belagat ve fesahatin aynı şey olduğu kanaatini taşımaktadır.⁶⁸

Belagat ve fesahate dair çok önemli eserleri olan İbn Sinân el-Hafâcî ve İbnu'l-Esîr mütekaddimun dönemi belagat âlimlerindedir. Müteahhirun dönemi belagat âlimlerini en iyi temsil eden âlim ise yazıldığı tarihten beri birçok âlim ve

⁶⁵ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ*, s. 8.

⁶⁶ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ*, s. 8.

⁶⁷ Şemseddin el-Kirmânî, *Tahkîku'l-Fevâidi'l-Ğiyâsiyye*, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2003, c. I, s. 329.

⁶⁸ Abdülkâhir el-Cürcânî'nin belagat teorisi ve görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: Nasrullah Hacımüftüoğlu, “*Abdülkâhir el-Cürcânî*” *DİA*, 1988, c. I, ss. 247-248.

ilim yolcusunun elinden düşmeyen ve aynı zamanda Osmanlı medreselerinde de yıllar boyunca okutulan *Telhis* kitabının yazarı olan el-Hatîb el-Kazvîni (ö.739/1338)'dir. Aşağıda sırasıyla el-Hatîb el-Kazvîni, İbn Sinân el-Hafâcî ve İbnu'l-Esîr'in fesahate dair görüşleri ve Fadl Hasan Abbâs'ın bu görüşleri nasıl değerlendirdiği açıklanacaktır.⁶⁹

2.1.1. el-Hatîb el-Kazvîniye Göre Fesahat

Fadl Hasan Abbâs, el-Hatîb el-Kazvîni'nin الفصاحة يوصف بها المفرد والكلام

والمتكلم yani; “müfret/kelime, kelim ve mütekellimden her birinin fesahatle nitelendirilebileceği” tarifini ve örneklerini naklettikten sonra sırasıyla kelimenin, kelamın ve mütekellimin fasîh olabilmesi için taşıması gereken özellikleri açıklar:⁷⁰

a. Kelimenin Fasîh Olması İçin Gereken Şartlar 1- Tenafürden Arınmış Olması

Kelimenin fasîh sayılabilmesi için خلوصه من تنافر الحروف والغرابة ومخالفة القياس yani; “harflerinde tenafürden, garabetten ve kıyasa muhalefetten arınmış” olması gerekir. Daha açık bir ifade ile fasîh kelime; söyleyenin gayet rahat bir şekilde telaffuz edebildiği, dinleyenin kulağını tırmalamayan ahenk ve insicam içerisindeki harflerden oluşturulan, kullanımdan kalkmamış herkesin kolaylıkla anlayabileceği türden olan ve dil kurallarına aykırı olmayan kelimedir. Harflerde tenafüre örnek:

عَدَائِرُهُ مُسْتَشْنَزَاتٌ إِلَى الْعُلَى تَضِلُّ الْمُدَارَى فِي مُثَنَّى وَمُرْسَلٍ

“Sevgilimin saçlarının örgüleri rüzgârdan yukarıya doğru kalkmış... tokalar,⁷¹ bir kısmı kıvrım kıvrım bir kısmı ise salıverilmiş gür saçlarının arasında kaybolmuş...”⁷²

⁶⁹ Hatîb el-Kazvîni, **Telhis**, İstanbul: Eser Neşriyat, s.6;Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, ty., s. 21.

⁷⁰ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 24.

⁷¹ Başka bir rivayette şiirdeki المدارى yerine العقاص kelimesi geçmektedir.العقاص tekil olarak değerlendirilirse toka anlamına gelmektedir. عقيصه tekilinin çoğulu olarak değerlendirildiğinde ise bukleler anlamına gelmektedir. Fadl Hasan Abbâs مداراة nın المدارى kelimesinin çoğulu olduğunu ve tarak anlamına geldiğini söylemektedir. Biz her iki rivayetten hareketle tokalar olarak çevirdik.

İmruü'l-Kays'ın yukarıda ki şiirinde geçen مستشزرات kelimesi, harflerinin mahreçleri birbirine yakın olduğu için telaffuzu zordur. Bu yüzden belagat âlimleri bunu harflerin tenefürüne örnek olarak vermişlerdir. Buna mukabil Bekri Şeyh Emin مستشزرات kelimesinin fasîh olduğunu iddia etmiş hatta daha da ileri giderek İmruü'l-Kaysın bu kelimeyi özellikle seçerek kullanmasının aslında onun ne kadar usta bir şair olduğunu gösterdiğini söylemektedir. Nitekim şiirde İmruü'l-Kays sevgilisinin saçlarının rüzgârın etkisiyle birazı yukarıda birazı kıvrım kıvrım birazı ise salıverilmiş olduğunu anlatıyor. Bu durumda olan sevgilisi nasıl hızlı hareketlerle eliyle saçlarını düzelterek aynı şekilde şiirdeki مستشزرات kelimesini telaffuz eden kimse de dilini kıvrak bir şekilde kullanacaktır.

Yani مستشزرات kelimesi, şiirde anlatılmaya çalışılan sevgilinin saçlarının rüzgârdan dolayı dağınıklığını, karmakarışıklığını adeta dinleyen ve telaffuz eden kimseye yaşatmaktadır. Bekri Şeyh Emin buradaki مستشزرات kelimesini anlatılmak istenen olayı adeta tasvir etmesi açısından;

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ﴾

“Ey iman edenler! Size ne oldu ki “Allah yolunda savaşa çıkın!” denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz?”⁷³ âyet-i kerîmesinde geçen اثَّاقَلْتُمْ kelimesine benzetmiştir.⁷⁴

Fadl Hasan Abbâs ise onun bu görüşüne katılmayıp مستشزرات kelimesinin aksine ayetteki اثَّاقَلْتُمْ kelimesinin telaffuzunun akıcı ve kolay olduğunu söylemektedir.

Bekri Şeyh Eminin مستشزرات kelimesinin manayı tam anlamıyla tasvir ettiği

Tokaları tarak şeklinde olduğu için المدارى kelimesiyle ifade edilmiş olabilir. Zira tarakların sevgilinin saçları arasında kaybolduğunu söylemek övgüden çok yergiye benzemektedir.

⁷² Ebû Bekr b. Muhammed b. Beşşâr el-Enbârî, *Şerhu'l-Kasâidi's-Seb'î't-Tivâli'l-Câhiliyyât*, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ty., s. 63.

⁷³ Tevbe, 9/38.

⁷⁴ Bekri Şeyh Emin, *El-Belâgatu'l-'Arabiyyeti Fi Sevbihel-Cedîd*,1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâ'în, 1979, s.33.

kanaatine sahip olması her ne kadar doğru olsa da dinleyicinin kulağına hoş geldiği ve kulağını tırmalamadığı söylenemez.⁷⁵ Bu arada kelimenin telaffuzunun zorluğunu kabul etmekle beraber burada kullanımının şiire çok farklı sanatsal bir güzellik kattığını düşünenler de vardır. Bekri Şeyh Emin'in söyledikleriyle yakın anlama gelecek şeyler söylemekle birlikte birde farklı bir bakış açısı olarak; مستشزرات kelimesinin ıslık veya kuşun uçuşuyla kanadının oluşturduğu ses anlamına gelen *safir harflerinden* oluştuğunu söylemektedirler.⁷⁶ Kelimede safir harflerinden her birinin bulunduğunu göz önünde bulundurduğumuz zaman İmruü'l-Kays'ın bu kelimeyi sebepsiz yere kullanmadığı anlaşılacaktır. Bu anlattığımız incelikle birlikte birde elif harfini uzatarak telaffuz ettiğimizde sesimizin sevgilinin saçlarının yukarıya kalkışını anımsattığını ve karşımıza adeta sanatsal bir tabloyu resmettiğini görmekteyiz. Tabloda sevgilinin canlandığını, rüzgârın etkisiyle saçlarının tatlı bir ıslık nağmesi meydana getirdiğini ve örgülerinin bir kısmının yukarı kalkıp diğer bir kısmının nazlı nazlı dalgalandığını izliyoruz.⁷⁷

Kelimenin fasih olması noktasında aranan özelliklerden biri de “garâbetten ayrılmış” olmasıdır. Bu noktada Abbâs'ın fikirlerini değerlendirmek, fesâhat konusuna yaklaşımını ortaya koymak için önemlidir.

2- Garabetten Arınmış Olması

Kelimenin fasîh olabilmesi için garabetten arınmış olması gerekir. Belagat kavramı olarak garabet⁷⁸; kelimenin herkes tarafından bilinmemesi, anlaşılması güç ve kafa karıştırıcı olması durumuna denilir. Garabete örnek:

وَمُفْلَةٌ وَحَاجِبًا مُرَجَّبًا وَفَاجِمًا وَمَرْسِنًا مُسْرَجًا

⁷⁵ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ*, s. 24- 25 (dipnota bakınız)

⁷⁶ Safvet Mahmud Sâlim, *Fethu Rabbi'l-Beriyye Şerhu'l- Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2003, s.44; Abdulazia b. Abdulfettah el-Kârî, *Kavâ'idü't-Tecvîd 'alâ Rivayeti Hafs 'an 'Âsım b. Ebi'n-Necûd*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ty., s.66; Taha Abdulfettah Mukallid, *Fennü'l-İlkâa*, Kahire: el-Mektebetü'l-Faysaliyye, ty., s. 98.

⁷⁷ Muhammed el-Abd, *İbdau'd-Dilale fiş-Şi'ri'l-Cahili*, 1. Baskı, Kahire: Daru'l-Mearif, 1988, s.87.

⁷⁸ Nasrullah Hacımüftüoğlu, Rebîha Çelebi *Teshî'lül-Belağa*, İzmir: 1997, s. 2; Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İFAV. Yay., 2015, s.110.

“Güzel gözlere kavisli kaşlara simsiyah saçlara ve kandil gibi parlak bir buruna sahip sevgilim veya Sureyci kılıcı gibi ince parlak ve dümdüz bir buruna sahip sevgilim...”⁷⁹

Bu şiirde Ru’be b. el-Accâc sevgilisini övüyor. Bir önceki beyitte de sevgilisinin ağzının çok güzel, dişlerinin papatya tanelerini anımsatır şekilde dizilmiş, bembeyaz ve mühür gözlü olduğunu söylüyor. Şiirde geçen bütün kelimelerin anlamı açıkken *مسرجا* kelimesinden şairin tam olarak neyi kastettiği sadece kendine malum olduğu için bu kelime garabete örnek olarak verilmiştir. Zira *مسرجا* kelimesine *سراج* kelimesinin tefil babı kalıbına sokularak kandil gibi anlamı verilebileceği gibi aynı zamanda keskin, parlak ve çok kaliteli kılıçlar yapmasıyla meşhur kılıç ustası Sureyci’ye de nispet edilerek sureyci kılıcı gibi ince parlak ve dümdüz anlamına da gelebilir. İşte bu belirsizlikten dolayı bu kelime garabetle nitelenmiş ve fasîh sayılmamıştır. Fadl Hasan Abbâs belagata dair eser yazarların garabete hep bu örneği verdiklerini hâlbuki bu kelimedenden daha garip kelimelerin olduğunu söylemektedir.⁸⁰

3- Kıyasa Muhalefetten Arınmış Olması

Kelimenin fasîh olabilmesi için kıyasa muhalefetten arınmış⁸¹ olması gerekir. Kıyasa muhalefetten maksat sarf kurallarına aykırı olması durumudur. Böyle olan kelimeler de garabetle nitelendirilerek fasîh sayılmamıştır. Kıyasa muhalefete örnek:

الْوَالِدِ الْقَدِيمِ الْأَزَلِيِّ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَجَلِيِّ

⁷⁹ Ebû ‘Ubeyd Abdullah b. Muhammed el-Bekrî el-Endelüsî, *Simtu’l-Leâlî fî Şerhi Emâli’l-Kâli*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, ty., c.I, s.866; Ahmed b. Ali b. El-Fezârî el-Kalkaşendî, *Subhu’l-E’sâ fî Sina’ati’l-İnşâ*, Beyrut: Dâru’l Kütübi’l-‘İlmiyye, ty., c.II, s.226.; Abdurrahim b.Abdurrahman b. Ahmed el-Abbâsî, *Ma’ahidu’t-Tensîs alâ Şevâhidi’t-Telhîs*, Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, ty., c.I, s.14.; Behâuddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi’l-Miftâh*, Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 2003, c.I, s.14.

⁸⁰ Abbâs, *Fünûnühâ ve Efnânühâ*, s. 26.

⁸¹ Hacımüftüoğlu- Çelebi, *Teshî’lül-Belağa*, s. 2; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 269.

“Ezeli, ebedi, sonsuz, tek, yüce ve her şeyden büyük Allah’a hamdolsun...”⁸²

Ebü’n-Necm Fadl b. Kudâme’nin yukarıdaki şiirinde geçen الأجل kelimesi anlamından dolayı garabetle nitelenmemiştir. Bilakis anlamı gayet açıktır. Kelimenin garip sayılmasının nedeni sarf kurallarına aykırı olduğu içindir. Kelimenin sarf kurallarına uygun kalıbı الأجل şeklinde şeddeli olmasıdır.⁸³

4- Kulağa Ağır Gelmemesi

Kelimenin fasîh olabilmesi için gerekli olan şartların bir diğeri de kulağa ağır gelmemesidir. Kelimenin kulağa ağır gelmesinden dolayı fasîh sayılamayacağı durumuna Ebu’t-Tayyib el-Mutenebbî’nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

مُبَارَكُ الْإِسْمِ أَغْرُ الْقَلْبِ كَرِيمُ الْجَرِشِيِّ شَرِيفُ النَّسَبِ

Adı mübarek, lakabı parlak, özü asil, cömert ve soyu şerefli...⁸⁴

Yukarıda ki şiirde geçen الجرشي kelimesi, kelimenin kulağa ağır gelmesine örnek olarak verilmiştir. Fakat Fadl Hasan Abbâs, el-Hatîb el-Kazvînî’nin bu şartı beğenmeyerek فيه نظر dediğini kaydetmektedir.⁸⁵ el-Hatîb el-Kazvînî’nin bu görüşünü sadece nakledip yorum yapmaması kendisinin de onunla bu konuda aynı kanaate sahip olduğunu göstermektedir. Zira Fadl Hasan Abbâs, eserlerinden anladığımız üzere yalnız nakille yetinen bir âlim değildir. Nitekim Arap Belagatinin unutulmaz isimlerinden olan ve Fadl Hasan Abbâs’ın kendisini hayranlıkla andığı ve eserlerinde ilham kaynaklarından biri olduğunu söylediği Abdulkâhir el-Cürçânî gibi bir âlimin bile yer yer bazı görüşlerine katılmadığını

⁸² Celâleddin es-Suyûtî, ‘Ukûdu’l-Cumân fi ‘İlmi’l-Me‘ânî ve’l-Beyân, Kahire: Dâru’l-İmâm Müslim, 2012, s.29.; Celâleddin es-Suyûtî, Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî, Beyrut: Lecnetü’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1996, c.I, s.449.

⁸³ Abbâs, Fünûnüühâ ve Efnânüühâ, s. 26.

⁸⁴ Çevirimizin yanlış anlaşılmasında için ufak bir açıklama yapalım: Seyfü’l-devle’nin asıl adı Ali’dir. Ali “yüce” anlamına geldiğinden Ebu’t-Tayyib el-Mutenebbî Seyfü’l-devle’ye “adında senin gibi mübarek! “demek istiyor. Lakabın parlak diyor. Çünkü lakabı “devletin kılıcı” anlamında seyfü’l-devledir. Yani “lakabın kılıç gibi parlıyor” demek istiyor. Soyu şerefli derken de asil bir arap kabilesi olan Rabia kabilesine mensup olduğuna işaret ediyor.

⁸⁵ Abbâs, Fünûnüühâ ve Efnânüühâ, s. 26.

görüyoruz. Kelamın fasih olması noktasında aranan diğer bir şartta kelimenin kendi içindeki bir takım yapısal kusurlardan arınmış olmasıdır.

b. Kelamın Fasîh Olması İçin Gereken Şartlar

Kelamın fasîh olabilmesi için *خلوصه من ضعف التأليف وتنافر الكلمات والتعقيد* yani “za’f-1 te’lif, kelimeler arasında tenafür, ta’kîd gibi kusurlardan arınmış” olması gerekir. Daha açık bir ifade ile kelamın fasîh sayılması, gramer kurallarına aykırılık, kelimeler arasında ahenksizlik, uyumsuzluk ve muhatabın anlatılmak isteneni direkt anlayamaması gibi kusurlardan uzak olmasına bağlıdır. Şimdi sırasıyla za’f-1 te’lif, kelimeler arasında tenafür ve ta’kîd kavramlarını misalleriyle izah edeceğiz:

1. Za’f-1 Te’lif

Kelamın fasîh sayılabilmesi için cümlenin Za’f-1 te’lifen arınmış olması yani; nahiv kurallarına uygun kurulması gerekir.⁸⁶ Aksi takdirde anlatım bozukluğu meydana gelir. Za’f-1 teliften dolayı anlatım bozukluğuna örnek:

ضرب غلامه زيدا “dövdü kölesi zeyd’i”.⁸⁷

Yukarıdaki örnekte ضرب fail, غلامه fail, زيدا mef’uldur. Za’f-1 te’lifen nedeni ise şudur: Arapçada normalde anlamlı bir cümlenin kurulumu, aksini gerektirecek bir durum olmadığı müddetçe ilk önce fiil sonra fail sonra da meful getirilerek yapılır. Yukarıda geçen cümlede de bu sıralamanın değişmediği görülmektedir. Ancak غلامه nun zamiri cümlede kendisinden sonra gelen زيدا kelimesine dönmektedir. Zamirin kendisinden sonra gelen bir şeye dönmesi ise bütün nahiv âlimlerinin görüş birliğiyle caiz değildir. Cümlenin doğru şekli şöyle olmalıdır: ضرب زيدا غلامه “Kölesi, Zeyd’i dövdü.”

1- Kelimelerin Tenafürü

Kelamın fasîh sayılabilmesi için kelimelerinin tenafürden arınmış olması yani ahenksizlik, konuşma güçlüğü, uyumsuzluk ve telaffuzda zorluk gibi

⁸⁶ Hacımüftüoğlu- Çelebi, *Teshî'lül-Belağa*, s.3; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 493.

⁸⁷ Anlatım bozukluğunu daha iyi anlatabilmek için örneği “Kölesi, Zeyd’i dövdü.”olarak değil de devrik cümle kurarak “dövdü kölesi Zeyd’i” diye çevirdik.

kusurlardan uzak olması gerekir.⁸⁸ Kelimelerinin tenafüründen dolayı kelamın fasîh olmadığı duruma örnek:

وَقَبْرٌ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٍ وَلَيْسَ قُرْبٌ قَبْرِ حَرْبٍ قَبْرٍ

“Harb’in kabri çorak bir yerdedir. Harb’in kabrinin yakınlarında hiçbir kabir yoktur.”⁸⁹

Yukarıdaki şiirde geçen *قرب*, *قبر* ve *حرب* kelimelerinden her birini tek başına telaffuz ettiğimizde her hangi bir zorlukla karşılaşmadığımızı görüyoruz. Kelimeler tek başına fasîh olmakla birlikte yan yana getirip birleştirdiğimiz zaman telaffuzu zorlaşıyor. İşte bu yüzden bu cümle, kelimelerin tenafürüne örnek verilmiştir. Fadl Hasan Abbâs, hemen hemen bütün klasik belagat kitaplarında geçen bu örneği verdikten sonra konunun daha iyi anlaşılması için halk arasında yaygın olan, Türkçe “Para parayı çeker” atasözü mealinde *لِيرَةٌ وَرَى لِيرَةٌ* tekerlemesini örnek veriyor.⁹⁰ Yukarıdaki örneği ve Fadl Hasan Abbâs’ın onu güncel bir tekerlemeyle açıklamasını Türkçe yaptığını düşünecek olursak “şu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi, ortada su şişesi” gibi bir tekerlemeyi örnek verebiliriz. Bu tekerlemede *şu*, *su*, *kış*, *köşe* ve *şişe* kelimelerinden her birinin tek başına olduğunda gayet kolay telaffuz edildiğini görüyoruz. Fakat kelimeler cümle içerisinde yan yana konulduğunda telaffuz zorlaşıyor. Bu zorluk, harflerin çıkış yerlerinin birbirine yakın olmasından kaynaklanıyor. Kısacası kelimelerin tenafüründen arınmış fasîh kelam; tekerleme gibi dili zorlamayan ve telaffuzu gayet akıcı ve rahat olan kelamdır. Fadl Hasan Abbâs’ın yer yer verdiği örneklerden de anlaşılacağı üzere bazen akademik üsluptan uzaklaşarak sıradan halkın seviyesine indiğini ve kullandığı dili basitleştirdiğini hatta bazen açıklamalarını tekerleme gibi komik örneklerle bile destekleyerek belagatin öğrencilere sıkıcı gelen yönlerini eğlenceli hale getirdiğini görüyoruz.

⁸⁸ Hacımuftuoğlu- Çelebi, *Teshî'lül-Belağa*, s.3; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s.426.

⁸⁹ Amr b. Bahr el-Câhız, *El-Beyân ve't-Tebyîn*, Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002, c.I, s.16; el-Câhız, *el-Hayavân*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, c.VI, s.423; Ebu'l-Muzaffer Üsâme b. Mürşid el-Kinânî, *el-Bedî' fi Nakdi's-Şi'r*, Kahire: el-İdâretü'l-Âmme li's-Sekâfe, ty., s.161.

⁹⁰ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühá ve Efnânühá*, s. 27.

Yukarıdaki örnek kelimelerin aşırı derecede tenafür içerisinde olduğuna örnektir. Bazen bu tenafür şiddetli olmamakla birlikte hafif bir şekilde kendini hissettirir. Tenafürün hafif olduğu duruma Ebû Temmâm'ın şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

كَرِيمٌ مَتَى أَمَدَحُهُ أَمَدَحُهُ وَالْوَرَى مَعِي وَإِذَا مَا لُمْتُهُ لُمْتُهُ وَحَدِي

“O çok cömert ve değerlidir. Onu övdüğüm zaman insanların içerisinde överim. Kınadığım zaman ise tek başıma kınarım.”⁹¹

Bu şiirde tenafürün nedeni, أمدحه muzari filindeki çıkış yerleri aynı olan ح ve ه boğaz harflerinin birincisinin cezimli ikincisinin ise harekeli olarak peş peşe gelmesi ve fiilin iki defa tekrar edilmesidir.

2- Ta'kîdden arınmış olması

Kelamın fasîh sayılabilmesi için gereken şartlardan birisi de ta'kîdden yani; muhatabın anlatılmak isteneni kolayca anlamasına engel olacak dolaylı ve kafa karıştırıcı anlatımlardan uzak olmasıdır.⁹² Ta'kîd bazen cümlenin çarpık kurulmasından kaynaklanır. Bu tür olana ta'kîd-i lafzi; yani lafızla alakalı ta'kîd denilir. Bazen de ta'kîd lafzın kendisinden değil de kullanıldığı yer ve anlamdan kaynaklanır ki buna da ta'kîd-i manevi yani; manayla alakalı olan ta'kîd denilir. Bunların izahına gelince;

1- Ta'kîd-i Lafzî

وَمَا مِثْلُهُ فِي النَّاسِ إِلَّا مُمَلَّكَاً أَبُو أُمِّهِ حَيٌّ أَبُوهُ يُقَارِبُهُ

“İnsanlar içerisinde ona denk tek canlı vardır. Oda halife olan yeğenidir.”

Yukarıdaki şiirinde Ferezdak, Hişâm b. Abdülmelik'in dayısı İbrâhim el-Mahzûmi'yi övüyor. İnsanlar içerisinde ona ancak yeğeni halife Hişâm b. Abdülmelik denk olabilir diyor. Fakat bunu ifade ederken muhatabını yorarak adeta onu dolambaçlı yollara sokarcasına veya bulmaca çözmesini istercesine

⁹¹ İbn Sinân el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesaha*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982, s.102.; İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fi Mehâsiniş'-Şi'ri ve Âdâbihî*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981, c.II, s.264; Ali b. Abdulaziz el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmihi*, Kahire: Matbaatu 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî, s.208.

⁹² Hacımüftüoğlu-Çelebi, *Teshî'lül-Belağa*, s.3; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s.383.

davranıyor. Çünkü Ferazdak bu şiirde anlatmak istediğini bizim Türkçeye çevirdiğimiz şekilde basitçe anlatmıyor. Onun üslubuyla çevirecek olursak şöyle dememiz gerekiyor: “İnsanlar içerisinde ona denk ancak halifedir. Onun annesinin babası onun babasıdır”. Birde buna ilaveten şiirde nahiv kurallarına da uyulmamıştır. Şiirin nahiv kurallarına uygun şekli şöyle olmalıdır:

وما مثله حي يقاربه في الناس إلا مملكا أبو أمه أبوه
حي ise beytin ikinci satırının ortasında, حي
başta, haberi olan حي ise beytin ikinci satırının ortasında, حي
nun sıfatı olan يقاربه en sonda, ikinci mübteda olan أبو أمه nin haberi أبوه ise حي
kelimesinden sonra getirilmiştir. Hâlbuki mübteda ile haberin, sıfatla mevsufunun
arasını ayırmak nahiv kurallarına aykırıdır.⁹³

Konunun daha iyi anlaşılması için Türkçe bir örnek vermek gerekirse: arkadaşınızla bir toplantıya gidiyorsunuz. Arkadaşınızın sizi kardeşiyle tanıştırdığı şekilde şöyle dediğini düşünün: “Bu benim kardeşimdir” diyeceği yerde “bu benim dedemin torununun babasının oğlu”dur diyor. İşte Ferazdakın yukarıdaki şiirde yaptığı bu dediğimizden farklı değildir. Kısacası ta’kîd-i lafziden arınmış kelam; insanın zihnini yormayan, içinden çıkılması zor, girift labirentlere sokmayan ve bilmeceyi anımsatmayan açık seçik kelamdır. Ta’kîd’in kısımları hakkında Abbâs’ın görüşlerini daha net ortaya koyabilmek için bu bölümleri ayrı ayrı incelemek daha uygun olabilir.

2- Ta’kîd-i Ma’nevî

Sözün tertip ve terkip noktasında bir kusuru olmamasına rağmen, anlamının anlaşılmasına ta’kîdi ma’nevî denir.⁹⁴ Klasik eserlerde buna şu şiir misal olarak verilmiştir:

سَأَطْلُبُ بُعْدَ الدَّارِ عَنْكُمْ لِتَقْرُبُوا
وَتَسْكُبُ عَيْنَايَ الدُّمُوعَ لِتَجْمُدَا

“Bana yakınlaşmanız için evimin sizden uzak olmasını isteyeceğim.

Ağlamaktan donuncaya (dinceye) dek gözlerim yaş dökülecek”⁹⁵

Fadl Hasan Abbâs, yukarıdaki şiiri mealen şöyle açıklar: Şair sevdikleri

⁹³ Abbâs, *Fünûnühâ ve Efnânühâ*, s. 28.

⁹⁴ Hacımüftüoğlu-Çelebi, *Teshî’ül-Belağa*, s. 3.

kimselerden uzaklaşıp gurbet acısı tatmayı, onların özlem ve hasretiyle yanmayı diliyor. Böylece, uzaklaşma ve özleme dayanamayıp sevdiklerine yakınlaşacağını kısacası; gurbetin kurbiyete dönüşeceğini söylüyor. Buraya kadar şairin dediklerinde her hangi bir anlaşılma durumu söz konusu değildir. Şiirin ikinci mısraında/dizesinde ise sizinle buluşup sevincimden gözyaşlarım donana (dinene) kadar ağlayacağım diyor. Fakat bu anlamı ifade etmek için kullanmış olduğu لتجمدا fiili bu anlama gelmemektedir. جمد maddesi, gözyaşlarının donması; kişinin ağlamak istediği halde ağlayamaması durumunu ifade etmektedir. Bu anlam ise şairin anlatmak istediğiyle çelişkili olduğu için şiirin ikinci dizesinde geçen لتجمدا kelimesi ta'kid-i ma'nevîye örnek olarak verilmiştir. Telhis'in yazarı el-Hatîb el-Kazvîni'den sonra gelen bütün belagat âlimlerinin kitaplarında aynı örneği zikrettiklerini görmekteyiz.⁹⁶ Fadl Hasan Abbâs eski örneklerle birlikte yeni güncel örneklerin verilmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır.

2.1.2. İbn Sinân el-Hafâcî'ye Göre Fesahat

Konuyu değerlendirenlerden biri olarak İbn Sinân el-Hafâcî fesahati, kelimenin fesahati ve cümlelerin fesahati olmak üzere iki kısma ayırmaktadır:

1. Kelimenin Fesahati

İbn Sinan el-Hafaci'ye göre bir kelimenin tek başına fasîh sayılabilmesi için sekiz özelliğe sahip olması gerekir. Bu sekiz özelliğin tamamına sahip olan kelime, en fasîh kelime sayılır. Bu özelliklerin bir kaçına sahip olan kelime ise bir öncekine nispeten daha az fasîh sayılır. Yani fesahat konusunda kelimelerin bir olmadığını, farklı rütbelere ve derecelere sahip olduğunu savunmaktadır.⁹⁷

⁹⁵Atike el-Hazreci, **Divanu'l- Abbâs b. El-Ehnef**, Kahire: Matbaatu Dari'l-Kutubi'l-Mısriyye,1954, 122.; Ebû Hilâl el-'Askerî, **es-Sinâ'ateyn**, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsuriyye, 1998, s.219; el-Hasen b. Bişr el-Âmedî, **el-Muvâzene beyne şi'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî**, Kahire: Dâru'l-Ma'arif, c.I, s. 74; Yusuf el-Bedî'î ed-Dımeşkî, **es-Subhu'l-Münbî 'an Haysiyyeti'l-Mütenebbî**, Kahire: el-Matabatü'l-'Âmire, 1890, c.II, s.115.

⁹⁶ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 29.

⁹⁷ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 30-31.

Kelimenin tek başına fasîh sayılabilmesi için sahip olması gereken şartlar sırasıyla açıklanacaktır:

1. Şart: Zıt kelimelerin kullanımı

Eşyanın güzelliği zıddıyla ortaya çıkar. Bu sadece harflere ve mahreçlerine mahsus bir durum değildir. Kışın şiddetli soğuk olduğu zaman sıcak, yazın aşırı sıcak olunca da soğuk aranır. Keza dinlenmenin tadı yorulunca daha iyi anlaşılır.⁹⁸ Kısacası; her şey zıddıyla kaimdir.

Bu bağlamda kelimeler renklere benzerler. Birbirine yakın renkler göze hoş gelmediği gibi mahreçleri birbirine yakın kelimeler de kulağa hoş gelmez. Bunun aksine birbirinden farklı renklerle işlenen nakış nasıl gözü büyülüyorsa aynı şekilde harflerinin mahreçleri farklı olan kelimelerde dinleyeni mest eder. Örneğin beyazla sarı birbirine yakın renkler olduğu için yan yana getirildiklerinde bir estetiğe sahip değilken beyazla siyah birleştirdiğinde çok daha uyumlu ve hoş bir tablo ortaya çıkmaktadır. Birincisinde ki uyumsuzluk ve ikincisindeki uyumluluğun nedeninin renklerin birbirine yakınlığı ve uzaklığı olduğu gayet açıktır. Fadl Hasan Abbâs bu kanaatini aşağıdaki şu şiirle desteklemektedir:

فَأَلْوَجُهُ مِثْلَ الصُّبْحِ مُبْيَضٌ وَالْفَرْعُ مِثْلَ اللَّيْلِ مُسْوَدٌ
ضِدَانٌ لَمَّا اسْتَجَمَعَا حَسْنَا وَالضِّدُّ يُظْهِرُ حُسْنَهُ الضِّدُّ

“Yüz sabah gibi bembeyaz... Saç gece gibi simsiyah...

İki zıt bir araya gelince güzel olmuşlar. Öyle ya her şey zıddıyla güzeldir.”⁹⁹

Bu durum aslında Arapçanın yapısal özelliklerine de uygun olan bir durumdur. Zira Arapçada birçok kelime mahreçleri birbirine uzak harflerden oluşturulduğu için bu duruma örnek vermeye gerek yoktur. Mahreçleri birbirine yakın harflerden oluşturulan kelimelerin telaffuzu zor olduğu gibi kulağa da hoş gelmez. Kelimeyi oluşturan harflerin boğaz harflerinden olduğu durumlarda bu

⁹⁸ Benzer bir durum için bakınız: el-İnşirah 94/8

⁹⁹ Salahuddin el-Munecid, **el-Kasidetu'l-Yetîme**, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Cedid, 1983, s. 30.; Ebu'l-Beka' Abdullah b. Hüseyin el-'Akberî, **Şerhu Dîvâni'l-Mütenebbî**, Beyrut: Dâru'l-M'arife, Ty., c.I, s. 22.; İzzüddîn el-Ezdî el-Muhellebî, **el-Meâhiz 'ala Şurrahi Dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî**, Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs, 2003, II, 142.; Muhammed b. Aydemir el-Musta'samî, **ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2015, c.VII, s.108.

uyumsuzluk ve kulağı tırmalama daha da fazla artar. Yani fasîh olan kelimelerin üstünlükleri derece derece olduğu gibi fasîh olmayan kelimelerin uygunsuzlukları da bir değildir. Hem mahreçleri yakın olup hem de boğaz harflerinden oluşan **المعجع** kelimesi bu duruma örnek olarak verilmiştir.¹⁰⁰

2. Şart: Zıtların uyumu/Harmony

Harflerinin mahreçleri birbirine uzak olmakla beraber kelimenin kulağa hoş gelecek şekilde oluşturulması gerekir. Hatip, bestekâr veya ressam gibidir. Kullandığı kelimeleri titizlikle seçmesi elzemdir. Aynı güftelere sahip bir yazılı metni birkaç bestekârın bestelediğini düşünelim. İçlerinden birinin bestesi diğerlerinden daha çok hoşumuza gidecektir. Veya aynı renklere sahip birkaç ressamın birer tablo çizdiklerini hayal edelim. İçlerinden birisini daha çok beğeniriz. Bunun nedeni bestekâr veya ressamların sahip olduğu araçların eşit olmaması değildir. Bilakis yeteneklerinden kaynaklı olarak içlerinden birinin diğerlerinden daha güzel kompoze ederek eserini daha anlamlı, hoş ve cazip bir hale getirdiğini görürüz. İşte harflerinin mahreçleri aynı olsa da bir kelimenin başka bir diğer kelimedenden daha fasîh olması da böyledir. Yani kelimenin sadece harflerinin mahreçlerinin uzak ve farklı olması kelimenin fesahati için yeterli değildir. Örneğin “tatlı” anlamına gelen **عذب** kelimesi, harflerinin yerleri değiştirilerek **دعب** veya **بعذ** şeklinde telaffuz edildiğinde orijinalindeki tatlılığı kaybetmektedir. Hâlbuki her seferinde kelime aynı harflerden oluşturulmaktadır.¹⁰¹ Kısacası; kelimenin fesahati için harflerin dizilimi ve insicamı da dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Bununla berabere eş anlamlı kelimelerde fesahat bakımından farklı özelliklere sahiptir. Örneğin; **عُصْن** ، **فَنَن** ، **عُسلوج** kelimelerinin her biri “dal” anlamına gelmektedir. Fakat **عُصْن** ve **فَنَن** elimelerinin **عُسلوج** kelimesinden çok daha latif bir telaffuza sahip olduğu gayet açıktır. Konunun netleşmesi

¹⁰⁰ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 31.

¹⁰¹ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 31.

noktasında Fadl Hasan Abbâs'ın eş anlamlılara dair görüşünü nakletmek isabetli olacaktır. Teradüfü/eşanamlılık kabul etmeyen linguistik bilimciler gibi Fadl Hasan Abbâs ta kelimelerin tamamen eş anlamlı olamayacağını savunmaktadır. Köklerine inildiğinde veya sıfatları göz önünde bulundurulduğunda aslında aralarında anlamsal farklar olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰² Fadl Hasan Abbâs'ın bu görüşünün daha iyi anlaşılması için Türkçe bir örnek vermek yerinde olacaktır. Sıkılmak ve bunalmak gibi fiiller eş anlamlı olsa da aralarında kök ve anlam açısından fark vardır. Birisi “sıkılmak” diğeri ise aslında “soluk alması güçleşmek” anlamında ki fiilin mecazi anlamda kullanılmasıdır.¹⁰³ Bu anlamsal farklılıkların yanı sıra birde eş anlamlı sayılsa da dile telaffuzu kolay gelen kelimeleri seçmek daha uygun olacaktır.

Belâgat âlimlerinin kelimelerde aradıkları uyum/harmony bazen kelimenin güzelliği iştikak/türetme yoluyla elde edilen sıygadan da kaynaklanır. Bu duruma genellikle Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî (ö.354/965)'nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

إِذَا سَارَتْ الْأَحْدَاثُ فَوْقَ نَبَاتِهِ تَفَاوَحَ مِسْكُ الْعَايِنَاتِ وَرَنْدُهُ

“Dilberler kervanı o vadinin bitkileri üzerinden geçtiği zaman

Mahfelerin içindeki güzellerin kokusuyla defnelerin kokusu adeta birbirleriyle yarışarcasına etrafa yayılır.”¹⁰⁴

Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî yukarıdaki şiirinde فاح fiilini tefaul babına sokup müşareket/işteş olarak kullanmıştır. Bu da zaten kolay telaffuz edilebilen ve anlamı gayet açık olan فاح fiilinin güzelliğine güzellik katmıştır. Bu şiiri ilk söyleyen şairin Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî olduğu rivayet edilmektedir. Kâfur el-İhşîdî bir gün bir şairin bu şiiri söylediğini duyunca ona: “Bu sana ait değildir. Onu Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'den aldın” demiştir.

¹⁰² Eşanamlılığı kabul etmeyen dilbilimcilere başta Ebû Hilâl el'Askerî olmak üzere, Mustafa Sadık er-Rafi'î örnek olarak verilebilir. Geniş bilgi için bkz: Mustafa Sadık er-Rafi'î, **Târîhu Âdâbi'l-'Arab**, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Ty., I, 274.

¹⁰³ Heyet, **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası,2005, s. 326.

¹⁰⁴ Ebu'l-'Alâ el-Mearrî, **el-Lâmi'u'l-'Azîzî Şerhu Dîvâni'l-Mütenebbî**, Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs,2008, s. 410.

Fadl Hasan Abbâs kulağa hoş gelmeyen kelimelere aşağıdaki şu şiirleri örnek olarak vermiştir:

كُرَيْمُ الْجَرِشِيِّ شَرِيفُ النَّسَبِ مُبَارَكُ الْإِسْمِ أَغْرُ اللَّقَبِ

“İsmi mübarek, lakabı nurlu, asil bir nefse sahip, soylu soplu”. Şiirde geçen الجرشى (nefis) kelimesi kulağı tırmalamaktadır.”¹⁰⁵

تَقِيٌّ نَقِيٌّ لَمْ يَكْتَرِ عَنِيمَةً بِنَهْكَةِ ذِي قُرْبَى وَلَا بِحَقْلَدٍ

“O, Allahtan korkan tertemiz bir insandır. Akrabalarının ahını alarak ganimet toplayan pinti ve huysuz biri asla değildir.”¹⁰⁶ Fadl Hasan Abbâs bu şiirde geçen حَقْلَدٍ kelimesinin bir önceki şiirde geçen الْجَرِشِيِّ kelimesinden daha çok kulağı tırmaladığını söylemektedir. ¹⁰⁷

3. Şart: Ma‘rûf olmak

Kelimenin fasîh sayılması için gereken şartlardan biriside herkes tarafından bilinir ve kullanılır olmasıdır. Ebû Temmâm şiirlerinde o kadar yaygın olmayan kelimeler kullanmıştır ki Esmâ‘î gibi bir dil âlimi bile onu anlamakta bazen zorluk çekmiştir. Bu duruma Ebû Alkame’nin şu sözü örnek olarak verilmiştir: “مَالِكُمْ تَتَكَاكُؤُونَ عَلَيَّ تَكَاكُؤُكُمْ عَلَى ذِي حِنَّةٍ إِفْرَنْفَعُوا عَيِّي” “Size ne oluyor? Delinin başına toplanır gibi başıma toplanıyorsunuz? Bırakın beni! Dağılın başımdan!” Görüldüğü gibi burada تَتَكَاكُؤُونَ kelimesinin telaffuzu tekerlemeyi anımsatmaktadır. Bu yüzden fasîh sayılmamıştır.

4. Şart: Ammîlik ve Âmiyâne ifadelerden uzak olmak

¹⁰⁵ Aynı örnek için bkz: Abdülmüteâl es-Saîdî, **Buğyetu’l-Îdâh li Telhîsi’l-Miftâh**, Beyrut: Mektebetü’l-Âdâb, 2005, c.I, s.16; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî (1996), **el-Belâğatu’l-‘Arabiyye**, Dimeşk: Dârü’l-Kalem, I, 115; Ahmed Matlûb, **Esâlîb Belağiyye**, Kuveyt: Vekâletü’l-Matbûât, 2005, c.2, s. 6; Hâmid ‘Avnî, **el-Minhâcu’l-Vâdih li’l-Belâğa**, Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, Ty., c.III, s. 31.; Ahmed el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Belâğa**, Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, s. 24.

¹⁰⁶ Rizkullah b. Yûsuf Şeyhû, **Mecânî’l-Edeb fi Hadâiki’l-‘Arab**, Beyrut: Matbaatu’l-Âbâ’ el-Yesû‘iyyîn, 1913, c.VI, s.250; Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb, **Şerhu’ş-Şevâhidi’ş-Şi’riyye fi Ummâti’l-Kütübi’n-Nahviyye**, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2007, c. I, s. 324.

¹⁰⁷ Abbâs, **el-Belâğatu Fünûnühâ**, s. 33.

Kelimenin fasîh sayılabilmesi için avamın dilinde yaygın olan sıradan kelimelerden olmaması gerekir. Bu duruma Ebû Temmâm'ın şu beyti örnek olarak verilmiştir:

جَلَيْتَ وَالْمَوْتُ مُبْدٍ حُرٍّ صَفْحَتِهِ وَقَدْ تَفَرَّعَنَ فِي أَفْعَالِهِ الْأَجْلَاءِ

“Kılıcını bilemiş ölümle yüz yüze gelmiştin ve ecel firavun kesilmişti.”¹⁰⁸

Ebu Temmam yukarıdaki beytinde cenk meydanını anlatıyor. Savaş için bilenmiş kılıçlar kınlarından çekilmiş vaziyette adeta ölüm elçileri gibiydiler. Şair, ecelin Firavun gibi acımasızlaştığını söylüyor. Bunu ifade etmek içinde فَرَعَوْنُ ismini تَفَرَّعَنَ diyerek fiile dönüştürüyor. İşte burada fesahate hâle getiren durumda budur. Zira bu amiyane bir kullanımdır.

5. Şart: Kelimenin Arapça olması

Kelimenin fasîh sayılabilmesi için gereken şartlardan biri de Arapça olması, dil kurallarına uygun olması ve konulduğu anlamda kullanılmasıdır. Kelime Arapça olmasına rağmen kullanıldığı anlam ile aslında ifade ettiği anlamın çelişkili olduğu duruma Ebû Temmâm'ın şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

حَلَّتْ مَحَلَّ الْبِكْرِ مِنْ مُعْطَى وَقَدْ زُفَّتْ مِنَ الْمُعْطَى زِفَافَ الْأَيِّمِ

“Kendisine bâkireler gibi ikramda bulundular ama dul kadınlar gibi zifafa hazırladılar.”¹⁰⁹

Ebu Temmam yukarıdaki şiirinde الْاَيِّمِ kelimesini dul anlamında kullanmıştır. Hâlbuki الْاَيِّمِ kelimesi dul değil evli olmayan/bekâr kadın anlamına gelmektedir. Nitekim Kur'an-ı kerimde bu anlamda kullanılmıştır:

﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ

فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾

¹⁰⁸ Matlûb, **Esâlib Belağîyye**, s.27; el-Âmedî, **el-Muvâzene**, c.III, s. 298; el-Hafâcî, **Sirru'l-Fesaha**, s. 102.

¹⁰⁹ İhsân 'Abbâs, **Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî 'İnde'l-'Arab**, Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983, s. 1.

“Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.”¹¹⁰ Dul anlamını ifade etmek için ise aşağıdaki ayette de olduğu gibi تَيْبٌ kelimesi kullanılmıştır:

﴿عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ

عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا﴾

“Eğer o (Hz. Peygamber) sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi, kendini Allaha adanmış, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.”¹¹¹

Yine aynı şekilde Şemmâh b. Dırâr da aşağıdaki şiirinde الأيم kelimesini evlenmemiş kimse /bekâr anlamında kullanmıştır:

يُفِرُّ بَعِينِي أَنْ أُتْبَأَ أَهْمًا وَإِنْ لَمْ أَنْلَهَا أَيْمٌ لَمْ تَتَزَوَّجْ

“Sevdiğimi ben alamasam da evlenmemiş olduğunu duymam yüreğime su serpiyor.”¹¹²

Abbâs, bu değerlendirmelerden hareketle, kelime fasîh sayılması için yerli yerinde, konulduğu anlamda kullanılması gerektiğini düşünmektedir. Aksi takdirde kelime aslında fasîh olsa da kullanım hatasından dolayı fesahati bir anlam ifade etmeyecektir.¹¹³

6. Şart: Kelimenin uygunsuz olmaması

Kelimenin fasîh olabilmesi için gereken şartlardan biride nahoş veya müstehcen bir anlamı çağrıştırmamasıdır. Bu duruma Urve b. el-Verd el- Absî'nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

¹¹⁰ Nur 24/32

¹¹¹ Tahrim 66/5

¹¹² Seleme b. Müslim el-Avtebî es-Suharî, **el-İbâne fi'l-Luğati'l-Arabiyye**, Maskat: Vezâretü't-Türâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1999, c.II, s.147; Saîd b. Muhammed el-Kurtubî, **Kitâbu'l-Ef'âl**, Kahire: Müessestü Dâri'sh-Şa'b, 1975, c. II, s. 56.

¹¹³ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s.36

قُلْتُ لِقَوْمٍ فِي الْكِنِيفِ تَرَوُّحُوا عَشِيَّةً بِنْتَا عِنْدَ مَاوَانَ رُزِحَ

“Mavan’da gecelediğimizde yürümekten bitap düşmüş ve çadırda istirahat çekilmiş millete dedim ki...”¹¹⁴

Yukarıdaki şiirde geçen الكنيف kelimesini şairin, çadır, baraka, mesken gibi anlamlarda kullandığı görülmektedir. الكنيف kelimesi, şairin yaşadığı dönemde pejoratif bir anlam taşımıyordu. Fakat günümüzde الكنيف kelimesi kenefi (tuvaleti) hatırlattığı için şiirdekine benzer bir bağlamda kullanılması hoş karşılanmaz. Fadl Hasan Abbâs, Urve’nin bu beytinde İbnu Sinân el-Hafâcî’nin zikrettiği bu kusurun yanı sıra bir de sıfatla mevsufun ayrılmasıyla oluşan bir uygunsuzluğu söylemektedir: Beytin sonundaki رزح kelimesi baştaki قوم kelimesinin sıfatıdır. Arapçada normalde sıfat tamlamasında sıfat, mevsufun ardından getirilmesi gerekir. Dolayısıyla bu şiirde ta’kîd (anlatım bozukluğu) vardır. Fadl Hasan Abbâs, şiirde geçen الكنيف kelimesinin Urve’nin yaşadığı dönemde tuvalet anlamında kullanılmadığı için şairin bu konuda mazur olduğunu söylemektedir.¹¹⁵ Burada bu şiirin örnek olarak verilmesi muhatabın zihninde nahoş veya müstehcen anlamları çağrıştıracak kelimelerden kaçınılması gerektiğini vurgulamak amacına matuftur. Diller değişken bir yapıya sahip olduğu için zamanla bazı kelimelerin anlam değişmesine veya daralmasına uğraması gayet doğal bir sonuçtur. Örneğin günümüz Arapçasında Ammicede (halk dilinde) عرصة kelimesi müstehcen bir anlamda kullanılmaktadır. Hâlbuki عرصة kelimesi kadim Arap şiirinde Türkçe’de kullandığı gibi “arsa” anlamına gelmektedir. Nitekim İmruü’l-Kays muallekasında عرصة kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

¹¹⁴ Celaleddîn es-Suyûtî, **Hem’u’l-Hevâmi’ fî Şerhi Cem’i’l-Cevâmi’**, Kahire: el-Mektebetü’t-Tevfikıyye, c.III, s. 144; İbnu’l-Esîr, **el-Bedî’ fî ‘İlmi’l-‘Arabiyye**, Mekke: Câmîatü Ümmü’l-Kurâ, 1999, c.I, s. 326; Ebû Ali el-İsfehânî, **Şerhu Dîvâni’l-Hamâse**, Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘İlmiyye, 2003, s. 333; İbnu’l-Esîr, **el-Câmi’u’l-Kebîr fî Sinâ’ati’l-Manzûmi mine’l-Kelami ve’l-Mensûr**, Bağdat: Matbaatü’l-Mecma’i’l-‘İlmî, 1955, s.78.

¹¹⁵ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnhâ ve Efnânühâ**, s. 37.

تَرَى بَعَرَ الْأَرَامِ فِي عَرَصَاتِهَا وَفَيْعَانَهَا كَأَنَّهَا حَبُّ فُلْفُلٍ

“O yerlerde (arsalar) geyiklerin tersilerini biber taneleri gibi görürsün...”¹¹⁶

Yukarıdaki beyitte olduğu gibi hadis-i şerifte de عَرَصَة kelimesi, yer anlamında kullanılmıştır:

أَيُّمَا أَهْلٍ عَرَصَةٍ أَمَسُوا وَفِيهِمْ جَائِعٌ فَقَدْ بَرَّتَتْ مِنْهُمْ ذِمَّةُ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

“İçlerinde aç bir insanın gecelediği bir yerin sakinlerinin Allah ve Resulüyle hiçbir ilişkisi kalmamıştır.”

Bu örneklerden hareketle Fadl Hasan Abbâs, kelime aslında fasîh olsa da günümüzde farklı anlamları çağrıştırıyorsa kullanılmasının fesahate uygun olmayacağını söylemektedir.¹¹⁷

7. Şart: Kelimenin harflerinin az olması/veciz olması

Kelimenin fasîh olabilmesi için gereken şartlardan biriside harflerinin çok fazla olmamasıdır. Bu duruma Ebû Nasr b. Nubâte'nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

فَإِيَّاكُمْ أَنْ تَكْشِفُوا عَنْ رُؤُوسِكُمْ أَلَا إِنَّ مِغْنَاطِيَسَهُنَّ الدَّوَائِبُ

“Sakin başınızı açmayın! Bilin ki başların miknatası saçlardır.”¹¹⁸

Yukarıdaki şiirde geçen مِغْنَاطِيَس kelimesi, harflerinin çokluğu ve yakışsızlığı nedeniyle fasîh sayılmamıştır.

8. Şart: İsm-i tasğîr'in kullanımı

¹¹⁶ İmruu'l-Kays, *Dîvânu İmrii'l-Kays*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004, s. 22; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'ari'l-Arab*, Kahire: Nehdatu Mısır, s.115; Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallekati's-Seb'*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002, s.36; İbnu's-Seyyid el-Batalyûsî, *el-İktidâb fî Şerhi Edebi'l-Küttâb*, Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kütübi'l-Mısıryye, 1966, c. III, s. 293.

¹¹⁷ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnüihâ ve Efnânüihâ*, s. 37.

¹¹⁸ İbnu's-Şeceri, *Emâli İbni's-Şeceri*, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1991.

Kelimenin fasîh olması için gereken şartlardan biriside ism-i tasğîrin (küçültme adı) yerli yerinde kullanılmasıdır. Bu duruma Şerif er-Radî'nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

يُولِعُ الطَّلُ بُرْدَيْنَا وَقَدْ نَسَمْتُ رُوحَهُ الْفَجْرِ بَيْنَ الضَّالِّ وَالسَّلْمِ

“Şebnem taneleri hırkalarımızı ıslatıyor, dal ve selem arasında sabah meltemi tatlı tatlı esiyordu.”¹¹⁹

Yukarıdaki şiirde geçen رويحة kelimesi ريح “rüzgâr” kelimesinin ism-i tasğiridir.¹²⁰ Burada Fadl Hasan Abbâs, yapmacık küçültme adı kullanımından kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹²¹ Fakat edebi zevke uygun bir şekilde kullanıldığında küçültme adı ifadenin güzelliğini artırmaktadır. Babasına veya annesine saygı ve sevgisini ifade etmek için bir çocuğun “babacığım veya anneciğim” demesi gibi doğallığı ve içtenliği yansıtan küçültme sıygası bu duruma örnek olarak verilebilir. Nitekim kuran-ı kerimde Hz. Lokman oğluna nasihat ederken ﴿يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾

“Yavrucuğum! Allah’a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür demişti.”¹²² Yine ism-i tasğîr’in güzel kullanıldığı yerlerden biride Amr el-Mahzûmî’nin şu beytidir:

وَعَابَ فُمَيْرٌ كُنْتُ أَهْوَى عُيُوبَهُ وَرَوَّحَ رُعْيَانٌ وَنَوَّمَ سَمْرَ

“Batmasını istediğim küçük yarımay (hilalcik) battı, çobanlar gitti ve gece sohbet edenlerin hepsi uyudu.”¹²³

Yukarıdaki şiirde geçen فُمَيْرٌ kelimesi فَمْرٌ kelimesinin küçültülmüş adıdır.

Şair şansının yaver gittiğini sevgilisiyle buluşacağı için etrafın karanlığa

¹¹⁹ İbn Sinân el-Hafâcî, **Sirru'l-Fesaha**, s. 89.

¹²⁰ رويحة kelimesini rüzgârcık diye çevirmek, anlatılmak istenen o güzelliği yansıtamayacağı için cümlesinin de ifade ettiği anlamdan da hareketle “sabah meltemi tatlı tatlı esiyordu” şeklinde çevirdik.

¹²¹ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 38.

¹²² Lokman 31/13

¹²³ Bedreddîn el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye fî Şerhi Şevahidi Şurûhi'l-Elfiyye**, Kahire: Dâru's-Selâm, 2010, c. I, s. 306.

bürünmesi ve herkesin uyumasını umduğunu ve böylede olduğunu anlatmaktadır. Yerinde kullanılmayan küçültme adı ise yakışksız ve yapmacık olacaktır. Bu duruma Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

إِذَا عَدَلُوا فِيهَا أَجَبْتُ بِأَنِّي حُبَيْبَتَا قَلْبًا فُرَادًا هَيَا جَمَلُ

“Onu niçin seviyorsun diye beni kınanalara hiç aldırış etmem. Sadece inleyerek ve ah çekerek “Ey Cüml! O benim sevgiliciğim, kalbim, gönlüm!” diyerek cevap veririm.”¹²⁴

Yukarıdaki şiirde geçen حُبَيْبَتَا “sevgiliciğim” kelimesi ism-i tasğîr olmakla birlikte yapmacık durduğu için kulağa hoş gelmemektedir.

Görüldüğü üzere Fadl Hasan Abbâs, İbnu Sinân el-Hafîcî'den esinlenerek bir kelimenin tek başına fasîh sayılabilmesi için yukarıda sayılan sekiz şartı haiz olması gerektiğini vurgulamaktadır.¹²⁵

Kelimedede aranan bu şartların, kelimelerin oluşturacağı cümlelerin fesahatine katkı sağlayacağı ortadadır. Bu bağlamda cümlenin fesahati noktasında aranan şartların da ortaya konması faydalı olacağı kabul edilmektedir.

2. Cümlenin Fesahati

Cümlenin fasîh olabilmesi için ilk önce yukarıda sayılan şart ve özelliklere sahip kelimelerden kurulması ve harfleri birbirine yakın kelimelerden oluşturulmaması gerekir. Bu duruma şu şiir örnek olarak verilmiştir:

لَوْ كُنْتُ كُنْتُ كَتَمْتُ الْحَبَّ كُنْتُ كَمَا كُنَّا وَكُنْتُ وَلَكِنَّ ذَاكَ لَمْ يَكُنْ

“Şayet vefalı bir âşık olsaydın bizim gibi aşkıyı gizlerdin. Ama maalesef böyle olmadı.”¹²⁶

¹²⁴ İbnu Vekî', **el-Munsif li's-Sârik ve'l-Mesrûki Minh**, Bingazi: Câmîatü Kat Yunus, 1994, s. 330; Ebû Mansûr es-Se'âlibî, **Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî ve Mâ lehû ve Mâ aleyhi** Kahire: Mektebetü'l-Hüseyn, s.74; el-Hafîcî, **Sirru'l-Fesaha**, s.91; Şevki Dayf. **el-Fennü ve Mezâhibuhû fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî**, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, Ty., s. 319.

¹²⁵ Geniş bilgi için bkz: İbn Sinân el-Hafîcî, **Sirru'l-Fesaha**, s. 97.

¹²⁶ Şihâbüddîn el-Ebşehî, **el-Müstatraf fî Külli Fennin Müstazraf**, Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1998, s. 51; İbn Sinân el-Hafîcî, **Sirru'l-Fesaha**, s. 97.

Yukarıdaki şiirde harfleri birbirine yakın kelimeler artarda geldiği için cümle fasîh sayılmamıştır. Yine Ebû Temmâm'ın

فَالْمَجْدُ لَا يَرْضَى بِأَنْ تَرْضَى بِأَنْ
يَرْضَى الْمُؤْتَمِلُ مِنْكَ إِلَّا بِالرِّضَى

“Asalet, senden ancak hayır umanların senin yanından rıza ile ayrılmalarına razı olur.”¹²⁷

Yukarıdaki şiirde رضى kelimesinin türevleri peş peşe kullanıldığı için cümle fasîh sayılmamıştır. Burada şair şunu demek istiyor: Asalete, mertliğe ve cömertliğe yakışan davranış; yanına gelip senden bir iyilik bekleyen kimseyi kırmayıp ona ikramda bulunmandır.¹²⁸

Cümlelerin fasîh sayılabilmesi için gereken şartlardan biride, anlaşılmasını zorlaştıracak şekilde kelimelerinin takdim ve tehir edilmemesidir. Diğer bir ifade ile nahiv kurallarına uygun bir şekilde kurulmasıdır. Bu duruma Ferezdak'ın şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

وَمَا مِثْلُهُ فِي النَّاسِ إِلَّا مُمْلَكًا
أَبُو أُمِّهِ حَيٌّ أَبُوهُ يُقَارِبُهُ

“İnsanlar içerisinde ona denk tek canlı vardır. Oda halife olan yeğenidir.”¹²⁹

Yukarıdaki şiirinde Ferezdak Hişam b. Abdülmelik'in dayısı İbrahim el-Mahzumi'yi övüyor. “İnsanlar içerisinde ona ancak yeğeni Halife Hişam b. Abdülmelik denk olabilir” diyor. Fakat bunu ifade ederken muhatabını yorarak adeta onu dolambaçlı yollara sokarcasına veya bulmaca çözmelerini istercesine davranıyor. Çünkü Ferezdak bu şiirde anlatmak istediğini bizim Türkçeye çevirdiğimiz şekilde basitçe anlatmıyor. Onun üslubuyla çevirecek olursak şöyle dememiz gerekiyor: “insanlar içerisinde ona denk ancak halifedir. Onun annesinin

¹²⁷ Muhammed b. Ahmed el-Havârizmî, **Mefâtihu'l-'Ulûm**, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Ty., s. 116; İbn Raşîk el-Kayravânî, **el-'Umde fi Mehâsiniş'-Şi'ri ve Âdâbihî**, c. II, s. 79; İbn Sinân el-Hafâcî, **Sirru'l-Fesaha**, s. 98.; Ahmed Matlûb, **Esâlîb Belâğiyye**, s.31.

¹²⁸ Burada cümlelerin neden fasih sayılmadığını daha iyi yansıtabilmek için, kasıtlı olarak şiirin çevirisinde rıza kelimesi tekrar edilmiştir.

¹²⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, **el-Müzhir fi 'Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'iha**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998, c.II, s. 418; Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî, **es-Sihâh Tâcu'l-Luğati ve Sihâhu'l-'Arabiyyeti**, Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâ'în, 1987, c.IV, s.1610; Zeynüddîn Ebû Abdillâh er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1999, s. 298; İbn Manzûr el-Ensârî, **Lisânu'l-'Arab**, Beyrut: Dâru Sâdir, 1994, c.X, s.492.

babası onun babasıdır.” Birde buna ilaveten şiirde nahiv kurallarına da uyulmamıştır. Şiirin nahiv kurallarına uygun şekli şöyle olmalıdır:

وما مثله حي يقاربه في الناس إلا مملكا أبو أمه أبوه

şekilde ise mübteda olan مثله başta, haberi olan حي ise beytin ikinci satırının

ortasında, حي nun sıfatı olan يقاربه en sonda, ikinci mübteda olan أبو أمه nin haberi

أبو أمه ise حي kelimesinden sonra getirilmiştir. Hâlbuki mübteda ile haberin, sıfatla

mevsufunun arasını ayırmak nahiv kurallarına aykırıdır.

Cümlelerin fasîh sayılabilmesi için kelimelerin yerli yerinde kullanılması gerekir. Yerinde kullanılmayan kelime cümlelerin yanlış anlaşılmasına neden olabilir. Bu duruma Urve b. el-Verd el-Absî'nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

فَدَيْتُ بِنَفْسِي نَفْسِي وَمَالِي وَمَا أَلُوكَ إِلَّا مَا أُطِيقُ

“Canım malım onun yoluna feda olsun. Senin için elimden gelen hiçbir şeyi esirgemem.”¹³⁰

Yukarıdaki beyitte نفسي kelimesinin بنفسه kelimesinden önce gelmesi gerekir. Aksi takdirde cümlede ifade edilmek istenen anlamın tam tersi anlaşılabilir.¹³¹

Cümlelerin fasîh sayılabilmesi için gereksiz haşiv¹³² den arınmış olması gerekir. Haşiv, etkili, etkisiz olan ve cümlede eksikliğe neden olan olmak üzere üçe ayrılır. Şiirde sadece uyakları uydurmak, sırf dolgu malzemesi mahiyetinde birkaç kelime eklemek veya laf kalabalığı olsun diye gereksiz kelimeler kullanmak cümlelerin fesahatini bozar. Tabi ki her zaman haşiv böyle olmaz. Bazen ise tam aksine cümlelerin güzelliğini ve etkisini artırabilir. Bu duruma Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî'nin şu beyti örnek olarak verilmiştir:

¹³⁰ Ebû Bekr el-Enbârî, **el-Ezdâd**, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1987, s.100; Ali b. Hasan el-Ezdî, **el-Müntehab min Ğarîbi Kelâmi'l-'Arab**, Mekke: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, 1989, c.I, s. 630; Kemaleddin el-Enbârî, **el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn**, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2003, c. I, s. 309; İbn Hicce el-Hamevî, **Hizânetü'l-Edeb ve Ğâyetü'l-Erab**, Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004, c.II, s. 444.

¹³¹ Abbâs, **el-Belâġatu Fünûnhâ**, s. 40.

¹³² Haşiv için bk. Ali Bulut, **Belâġat Terimleri Sözlüğü**, s. 124; **Türkçe Sözlük**, s.1057

وَتَحْتَفِرُ الدُّنْيَا إِحْتِفَارَ مَجْرِبٍ يَرَى كُلَّ مَا فِيهَا وَحَاشَاكَ فَايًّا

“Görmüş geçirmiş ve içinde ne varsa -sen hariç- hepsinin anlamsız olduğunu anlamış kimse gibi dünyaya hiç değer vermezsin.”¹³³

Yukarıdaki şiirde geçen وحاشاك kelimesi cümleye güzel bir anlam katmıştır. İşte bu kabilden olan haşiv makbul görülmüştür. Fakat haşiv bazen de cümleye bir güzellik katmadığı gibi eksikliğe neden olabilir. Bu duruma Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

تَرْعَرَعَ الْمَلِكُ الْأَسْتَاذُ مُكْتَهَلًا قَبْلَ إِكْتِهَالِ أَدِيًّا قَبْلَ تَأْدِيٍّ

“Üstâd kral doğuştan yaşlanmadan büyük olarak yetişti. O doğuştan hiçbir hocadan ders almadan müthiş bir edip olarak dünyaya geldi.”¹³⁴

Yukarıdaki beyitte Ebu'Tayyib el-Mütenebbî, Kâfûr el-İhşîdî'yi övmektedir. Fakat bir kimseye kral dedikten sonra ona üstat demek tenzil-i rütbe anlamı taşıyacağından الأستاذ kelimesinin الملك kelimesinden sonra getirilmesi, cümlelerin etkisini artırmayıp bilakis gereksiz haşve neden olmuştur. Haşvin cümlede eksikliğe neden olmadığı gibi her hangi bir katkıda sağlamadığına Ebû Temmâm'ın şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

جَذَبْتُ نَدَاهُ عُدْوَةَ السَّبَبِ جَذْبَةً فَحَرَّ صَرِيحًا بَيْنَ أَيْدِي الْقَصَائِدِ

“Cumartesi sabahı onun hediyelerini aldım. Hediyeleri kasidelerimin önünde yere serildi.”¹³⁵

¹³³ Ebû Mansûr es-Se'âlibî, **Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâfi ve'l-Mansûb**, Kahire, Dâru'l-Me'ârif, Ty., s. 612; İbn Sinân el-Hafâcî, **Sirru'l-Fesaha**, s.147.; Ebu'l-Muzaffer Üsâme b. Mürşid el-Kinânî, **el-Bedî' fi Nakdi's-Şi'r**, s. 130; Muhammed b. Aydemir el-Musta'samî, **ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd**, c. I, s. 223.

¹³⁴ Ahmed b. Abdusselâm et-Tâdilî, **el-Hamâsetü'l-Mağribiyyetü**, Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1991, c.I, s.508; Behâuddîn es-Subkî, **'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh**, c.I, s.584; İbn Sinân el-Hafâcî, **Sirru'l-Fesaha**, s.149.

¹³⁵ İbn Ebi'l-Isba' el-Mısri, **Tahrîru't-Tahbîr fî Sina'ati's-Şi'ri ve'n-Nesri ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân**, Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Ty., s. 396; el-Hasen b. Bişr el-Âmedî, **el-Muvâzene Beyne Şi'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî**, c. I, s.262.; İbn Sinân el-Hafâcî, **Sirru'l-Fesaha**, s. 262.

Yukarıdaki beyitte geçen غدوة السبت “cumartesi sabahı” gereksiz haşıvdir.

Çünkü şairin, övdüğü adamdan hediyelerini cumartesi veya başka bir gün almış olmasının dinleyen açısından taşıdığı bir espri yoktur.¹³⁶

Cümlelerin fasîh sayılabilmesi için gereken şartlardan biriside övgü makamında övgüye yergi makamında ise yergiye uygun lafızlardan kurulmuş olmasıdır. Bu hususa riayet edilmediği için fasîh sayılmayan cümleye Ebû Temmâm’ın şu beyti örnek olarak verilmiştir:

مَا زَالَ يَهْدِي بِالْمَكَارِمِ دَائِيًا حَتَّى ظَنَّنَا أَنَّهُ مَحْمُومٌ

“Sıtma hastalığına yakalanmış gibi iyilik ve cömertliği sayıyordu.”¹³⁷

Yukarıdaki şiirde Ebu Temmam, muhatabını övmektedir. Fakat kullandığı يهذي “sayıklıyor”ve محموم “sıtmalı”gibi kelimeler, övgü makamına uygun olmadığı için bu beyit fasîh sayılmamıştır.¹³⁸

Cümlelerin fasîh sayılabilmesi gereken şartlardan biriside muhatap kitlenin bilgi seviyesine uygun, teknik kavramlardan uzak ve herkesin kolaylıkla anlayabileceği türden kelimeler seçilerek kurulmasıdır. Konuşmacı, hitap ettiği kitlenin sosyal statüsünü, makamını, mevkiini, mesleğini, ilmi birikimini ve diğer durumlarını değerlendirerek ona göre cümlelerini inşa etmeli ve muhatabın kendisini tamamen anladığından emin olmalıdır. Fadl Hasan Abbâs, bu konuyu daha iyi bir şekilde izah etmek için Câhız’ı örnek olarak vermekte ve ondan övgüyle bahsederek şöyle demektedir: Câhız’ı ilmi şöhretine ulaştıran en bariz özelliği, edebi üslubudur. Zira o kelimelerden bahsettiğinde adeta bir mütekellim, normal bir yazı yazdığında ifadeleri gayet net ve açık bir şekilde anlaşılabilir.

¹³⁶ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s. 41; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, **el-Belâğatü'l-Vâdiha**, Şâm, Mektebetü Dâri Taybe, Ty., s. 9.

¹³⁷ Râğib el-İsfahânî, **Muhâdarâtu'l-Udebâ ve Muhâverâtu's-Şu'arâ ve'l-Büleğâ**, Beyrut: Şeriketu Dâri'l-Erkam, 1999, c.I, s. 680; İbnu'l-Esîr, **El-Meselu's-Sâir Fî Edebi'l-Kâtibi Ve's-Şâir**, Kahire:Dâru Nehdati Mısır, Ty., c.III, s.185; Abdulkâhir el-Cürcânî, **Esrâru'l-Belâğa**, Kahire: Matbaatü'l-Medenî, Ty., s. 254.; İbnu Hamza el-'Alevî, **et-Tırazu li Esrâri'l-Belagati ve 'Ulûmi Hakâiki'l-İcâz**, Beyrut:el-Mektebetü'l- 'Unsurîyye, 2002, c.II, s.162;İbn Sinân el-Hafâcî, **Sirru'l-Fesaha**,s.161.

¹³⁸ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 42.

büyüleyici üsluba sahip bir yazardı. Her konuştuğu veya yazdığı alanın uzmanı gibiydi. Hangi alanda yazı yazsa o alanın ihtisasını yapmış sanılırdı.¹³⁹

2.1.3. İbnu'l-Esîr'e Göre Fesâhat

İbnu'l-Esîr fasîh kelamı; *الكَلَامُ الْفَصِيحُ هُوَ الظَّاهِرُ الْبَيِّنُ* “açık seçik ve anlaşılır kelam” diye tanımlamaktadır. Kelam fasîh olabilmesi için tedavülden kalkmamış kelimelerden oluşturulması gerekir. Dil bilginleri ve edebiyatçılar dili oluşturan kelimeleri edebi zevk süzgecinden geçirerek içlerinden telaffuzu dile kolay gelen, tınısı kulağın hoşuna giden, anlamı zihni, zengin anlamları düşünmeye sürükleyen zevk-i selime uygun kelimeleri seçmişler ve böyle etkiye sahip olmayan kelimeleri ise dillerinden uzaklaştırmışlardır. Bu kabilden olan kelimeler, ediplerin sözlerinde erbab-ı kalemin yazılarında ve hatiplerin konuşmalarında kendilerine yer bulamamışlardır.

İbnu'l-Esîr, lafızların seslere benzediğini söylemektedir. Zira lafızlar, seslerden meydana gelmektedir. Bülbülün ötüşü kulağa hoş gelirken karganın sesi insanı rahatsız etmektedir. Yine aynı şekilde atın kişnemesiyle eşeğin anırması bir değildir. İşte lafızlarda tıpkı bu örneklerde verilen seslere benzemektedir. Mesela:

*الْمُرْنَةُ*¹⁴⁰ – *الدَّيْمَةُ* – *الْبُعَاقُ* kelimelerinin her biri “*yağmur*” anlamına gelmesine

rağmen *الْبُعَاقُ* kelimesi kulağı tırmaladığı için pek fazla kullanılmamıştır. Bu hakikatin aksini ancak edebi zevkten yoksun kimseler iddia edebilir. Kısacası; kelimenin fasîh olabilmesi için telaffuzu hoş olması gerekir. Yani fesahatin kelimenin anlamıyla ilintisi yoktur. Çünkü aynı anlamı ifade etmek için bir kaç kelime kullanılabilir. Fakat birinin fasîh diğerinin gayr-ı fasîh sayılmasının nedeni lafzının güzel olup olmamasına bağlıdır. Mesela: dal anlamına gelen *عُصْنٌ* ve *عُسْلُوجٌ*, şarap anlamına gelen *مُدَامَةٌ* ve *إِسْفَنْطٌ*, kılıç anlamına gelen *سَيْفٌ* ve *أَسَدٌ* aslan anlamına gelen *أَسَدٌ* ve *الْفِدْكَوْسُ* kelimelerinin fesahat bakımından

¹³⁹ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ*, s. 42.

¹⁴⁰ *المزنة* kelimesinin Kuranda kullanıldığını yer için bk. El-Vakıa 56/ 68-69

aynı olduğunu iddia eden kimsenin edebi zevkten mahrum olduğunda asla şüphe yoktur. Böyle birisiyle fesahat konusunda tartışmak soru sorup cevap beklemek abesle iştigaldir. Aynı anlama gelen kelimelerin fesahat açısından bir olduğunu söyleyen kimsenin durumu, yüzüne bakılamayacak kadar çirkin zenci bir kadınla güzellik abidesi olan bir dilberin aynı olduğunu iddia edenin durumu farksızdır.¹⁴¹ Verdiği örneklerden de anlaşılacağı üzere İbnu'l-Esîr'e göre kelimenin fesahatini tespit ve tescil edecek olan hakemin, edebi zevke sahip bir kulak olduğu anlaşılmaktadır.

İbnu'l-Esîr'in kelimenin fasîh sayılabilmesi için gerekli gördüğü şartlardan birisi de karinesiz kullanıldığında yanlış anlaşılmaya neden olacak kelimelerin yerli yerinde kullanılmasıdır. Bu duruma örnek olarak şu cümleyi vermektedir:

لَقَيْتُ فُلَانًا فَعَزَّزْتُهُ *“filan kimseyle karşılaştım ve ona saygıda bulundum/onu*

cezalandırdım.” Burada geçen عَزَّزْتُهُ fiili hem saygı göstermek hem de ceza vermek

anlamı taşıdığından cümleden ne kastedildiğini anlamak karine olmadığı için zor gözükmetedir. Ama لَقَيْتُ فُلَانًا فَأَكْرَمْتُهُ وَعَزَّزْتُهُ denilse bu karışıklık ortadan kalkar.

Bu karışıklığı ortadan kaldıran karine ise عَزَّزْتُهُ den önce أَكْرَمْتُهُ fiilin kullanılmasıdır. Yine aynı şekilde:

﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

*“O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nur'a (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa eren onlardır.”*¹⁴²

Yukarıdaki ayette عَزَّرُوهُ fiili kullanılmıştır. Ama kendisinden önce آمَنُوا بِهِ sonrada نَصَرُوهُ karineleriyle desteklendiği için ayetin yanlış anlaşılma ihtimali yoktur.

¹⁴¹ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ*, 44

¹⁴² el-A'raf 7/157. Yine aynı şekilde karine ile kullanıldığından ayetin yanlış anlaşılma ihtimalinin bulunmadığına örneklerden birisi için bk. el-Fetih 48/9

İbnü'l-Esîr “ötre” ile “vav”, “esre” ile “ya” gibi aynı cinsten olan harf ve hareketlerinde bir arada kullanıldıkları zaman fesahate hâlel getireceğini söylemektedir. Hatta bazen kelimenin kök harfleri aynı olmasına rağmen aldığı harekeye göre güzelleştiği veya çirkinleştiği görülmektedir. Örneğin; جَزَع kelimesi جَزَعٌ veya جَزَعٌ şeklinde harekelendiğinde جَزَعٌ şeklinde hareke aldığından daha kolay telaffuz edilir. Yine aynı şekilde جَزَعٌ demek جَزَعٌ demekten daha kolaydır.¹⁴³ Kısacası İbnü'l- Esir, kelimenin fasîh sayılabilmesi için harfleriyle birlikte hareketlerinin telaffuzunun da kolay ve akıcı olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Fadl Hasan Abbâs, İbnü Sinân el-Hafâcî ve İbnü'l-Esîr'in fesahate dair söylemiş oldukları şartların gayet yerinde ve gerekli olduğunu ifade etmektedir. Kendisi ilerleyen bölümlerde zikredileceği üzere hem kadim hem de güncel örnekler vererek fesahat ve belagatin tamamen içselleştirilmesini amaçlamaktadır. Arap dili ve belagatinin zengin bir mirasa sahip olmasına rağmen yeni dönemde yazılan modern kitapların fesahat ve belagete dair örneklerinin az olduğunu söylemektedir. Birçok farklı örneğe yer verdiği için el-Belâğatu'l-Vâdıha adlı eserin takdire şayan olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁴

2.2. Fadl Hasan Abbâs'a Göre Fasîh Olmayan Bazı Kelimeler

Fadl Hasan Abbâs, günümüzde birçok şair ve yazar tarafından kullanılan bazı kelimelerin aslında fasîh olmadığını söylemektedir. Bu kelimelerin belagete aykırı olduğunu söyleyen Fadl Hasan Abbâs, belagat alanında kitap yazan ve söz sahibi olan kimselerin bu yanlışlara dikkat çekmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Günümüz aydınlarının sıklıkla kullandığı أَحْصَائِي “uzman” kelimesi bu duruma örneklerden bir tanesini teşkil etmektedir. اِحْتِصَائِي şeklinde olması gereken bu kelimenin أَحْصَائِي olarak kullanılması sarf kurallarına aykırıdır. مُشْكِلَةٌ kelimesini

¹⁴³ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnüühâ ve Efnânüühâ*, s. 46.

¹⁴⁴ Abbâs *el-Belâğa Fünûnüühâ ve Efnânüühâ*, s. 49.

مُدْرَاءُ şeklinde çoğul, عَصَائِنِ şeklinde
مشاكله kelimesini مُدِيرٌ, مشاكله
ikil yapmakta günümüzde yapılan dilsel yanlışlardandır. Aslında مُشْكِلَةٌ
مشكلة kelimesinin çoğulu مُدِيرُونَ, عَصَاءُ kelimesinin
kelimesinin çoğulu مُشْكِلَاتٌ, مُدِيرٌ kelimesinin çoğulu
ikili ise عَصَوَانِ olması gerekir.¹⁴⁵

Abbâs, bazı yanlış kullanımların ise ta'kîd-i maneviye örnek olacak
şekilde konuldukları asıl anlamları dışında kullanılmaktadır. Mesela:
عَلَى الطُّلَابِ التَّوَاجُدُ فِي فِنَاءِ الْمَدْرَسَةِ “öğrencilerin okulun avlusunda toplanmaları
gerekir.” derken toplanmak veya bulunmak anlamını ifade التَّوَاجُدُ kelimesi
kullanılmaktadır. Hâlbuki doğrusu الحُضُورُ veya التَّجَمُّعُ kelimelerini kullanmaktır.
Çünkü تَوَاجَدَ kelimesi وَجَدَ kökünden türetilmiştir ve “âşık olmuş gibi görünmek”
anlamına gelmektedir. Yine yanlış kullanılan kelimelerden biriside فَشِلَ fiilidir.
Bu fiil günümüz Arapçasında başarısız olmak anlamında kullanılmaktadır.
Hâlbuki doğrusu bu anlamı ifade etmek için أَحَقَّقَ fiili kullanmaktır. فَشِلَ fiilinin
anlamı ise “zayıf düşmek” tir. Nitekim ayet-i kerîmede bu anlamda kullanılmıştır:

﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

Allah ve Resulüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra zayıflar ve
gücünüzü kaybedersiniz. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle
beraberdır.¹⁴⁶

¹⁴⁵Abbâs, *el-Belâğâ Fünûnühâ ve Efnânühâ*, s. 50; Meşhur dil bilginlerinden Abbâs Ebu's-Su'ûd
İbn Mâlik'ten naklen مشاكله kelimesinin مشاكله şeklinde çoğul yapılabileceğini söylemektedir.
Bu görüşüne delil olarak Ebû Tâlib'in şu beytini örnek olarak vermektedir:

فلا زال في الدنيا جمالا لأهلها... وزينا لمن ولّاه ذبّ المشاكل.

Detaylı bilgi için bkz: Abbâs Ebu's-Su'ûd, *Ezâhîru'l-Fusha fi Dekâiki'l-Luğa*, Kahire:
Dâru'l-Me'ârif, Ty., s.15.

¹⁴⁶el-Enfal 8/46

Yine yanlış kullanılan kelimelerden biriside رَضَحَ fiilidir. Örneğin “*asla sömürgecilere boyun eğmeyeceğiz*” anlamında لَنْ نَرْضَحَ لِلْمُسْتَعْمِرِ denilmektedir.

Hâlbuki رَضَحَ kırmak veya az vermek anlamına gelmektedir. Nitekim hadisi şerifte اللهُ أَعْطَاكَ اللهُ أَنْ تَرْضَحَ مِمَّا أَعْطَاكَ اللهُ “Allah’ın sana verdiği nimetlerden bir kısmını ihtiyaç sahiplerine verendir” buyrulmaktadır. Yine yanlış kullanılan kelimelerden biriside الصُّعْدَاءُ تَنْفَسُ الصُّعْدَاءُ cümlesinde kullanılan الصُّعْدَاءُ kelimesidir. Bu cümle bir kimsenin darlık ve sıkıntıdan kurtulup rahatlaması ve derin bir nefes almasını ifade etmek için kullanılır. Hâlbuki kelimenin asıl anlamı, kullanıldığı anlamla tamamen çelişki arz etmektedir. Çünkü bu kelime aslında bir kimsenin göğsünün daralması, soluğunun kesilmesi ve nefes alamaması durumunu ifade etmektedir. Nitekim Kur’an-ı kerimde bu anlamda kullanılmıştır:

﴿فَمَنْ يُرِدِ اللهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا

كَمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

“Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm’a açar; kimi de saptırmak isterse göğsü çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır.(soluksuz bırakır)¹⁴⁷ Allah inanmayanlara işte böyle sıkıntı verir.”¹⁴⁸

Abbâs’a göre yanlış kullanılan kelimelerden biriside طُقُوسٌ kelimesidir.

Dini merasimler/törenler/ritüeller anlamında kullanılan bu kelimenin yerine شَعَائِرٌ kelimesi kullanılmalıdır. Çünkü طُقُوسٌ kelimesi Arapça bir kelime değildir. Bir kimsenin hayatını bir şeye adanması ve tamamen onunla ilgilenmesini ifade etmek

¹⁴⁷ Allah Teâlâ bu ayette bir tabiat kanununa işaret etmektedir. Göğsü yükseldikçe basınç azalacağından o nispette teneffüste güçleşir. Hatta 20.000 metreyi geçince özel cihazlar olmadan insan nefes alamaz, ölür. İşte bu kanuna işaret buyuran Yüce Allah, İslâm’a girmeyenlerinin göğüslerinin göğsü yükseliyormuş gibi dar ve sıkıntılı olacağını bildirmektedir.

¹⁴⁸ el-En’am 6/125

için فَصَرَ denilmektedir. Hâlbuki doğrusu bu anlamı ifade etmek için كَرَسَ لَهُ حَيَاتَهُ için فَصَرَ denilmelidir. Yine bir kimsenin kendisinin haklı olduğunu ispat sadedinde bir takım gerekçeler ileri sürmesini ifade etmek için مَوْقِفُهُ denilmektedir. Doğrusu bu durumu ifade etmek için اِحْتَجَّ ve سَوَّغَ fiillerini kullanmaktır.¹⁴⁹

Fadl Hasan Abbâs, yukarıda verilen örneklerin yapılan yanlışlardan sadece birkaç tanesi olduğunu söylemektedir. Bunun dışında birde yabancı dillerden kelimesi kelimesine çevrilen kelimelerde fesahate hâlel getiren kusurlar içermektedir. Her dilin kendine has mantığı, deyimleri ve kullanımları vardır. Harfi harfine bir dilden diğer bir dile aktarım yer yer yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Bu yüzden yabancı bir dilden Arapçaya çeviri yapılırken Arab'ın zihin dünyasına ve Arapçanın ruhuna uygun olmasına önem gösterilmelidir. Aksi takdirde muhatabın anlatılmak isteneni ya eksik ya da yanlış anlaması kaçınılmazdır.

Fadl Hasan Abbâs'ın eleştirdiği bir diğer konuda, bir fiilin iki farklı baptan türetilerek kullanımı mümkün olmakla birlikte daha fasîh ve tercihe şayan olanın yerine böyle olmayana tercih edilmesidir. Diğer bir ifade ile daha fasîh olan kullanımın göz ardı edilmesidir. Örneğin döndürmek veya çevirmek anlamını ifade etmek için genelde اَرْجَعَ fiili kullanılmaktadır. Hâlbuki Kur'an-ı kerimde bu anlamı ifade etmek için رَجَعَ sıygası kullanılmıştır:

﴿ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِن تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ثُمَّ اَرْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴾

“O ki, birbiri ile ahenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahman olan Allahın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevirde bir bak, bir bozukluk

¹⁴⁹ Abbâs, el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ, s. 51.

görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir bak; göz âciz ve bitkin halde sana dönecektir.”¹⁵⁰

﴿ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَّنْ نَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَن تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْمُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴾

“Eğer Allah seni onlardan bir grubun yanına döndürür de savaşa çıkmak için senden izin isterlerse, de ki; benimle beraber savaşa asla çıkmayacaksınız ve düşmana karşı benimle beraber asla savaşmayacaksınız! Çünkü siz birinci defa yerinizde kalmaya razı oldunuz. Şimdide geri kalanlarla beraber oturun!”¹⁵¹ ayetlerinde olduğu gibi.

Yine aynı şekilde durdurmak anlamını ifade etmek için أَوْقَفَ fiili kullanılmaktadır. Hâlbuki Kuran’ı kerimde bu anlamı ifade etmek için وَقَفَ fiili kullanılmıştır. ﴿ وَقَفُوهُمْ إِيَّهِمْ مَّسْئُولُونَ ﴾ onları durdurun, (tutuklayın) çünkü onlar sorguya çekilecekler”¹⁵², ayetinde olduğu gibi. Bütün bu anlatılanlardan anlaşılacağı üzere Fadl Hasan Abbâs, deyim yerindeyse “galat-ı meşhur lügat-ı fasîhten evladır” sözüne katılmamakta bilakis lügat-ı fasîhin galat-ı meşhura tercih edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

2.3. Fadl Hasan Abbâs’ın Ta’kîd-i Manevi ve Sembolik Dile Bakışı

Her dilde olduğu gibi Arapçada da istiare, kinaye ve mecaz dilin anlatım gücünü, etkisini, estetiğini artıran ve dile zenginlik kazandıran unsurlardandır. Konuşmacının maksadını ifade etmek için yer yer sözünü istiarelerle süslemesi, mecazi anlatımlarla zenginleştirmesi; böylece muhatap kitlesinin zihnini düşünmeye sevk ederek canlı ve zinde tutmasının belagat açısından gayet güzel karşılanan ve tercih edilen bir durum olduğunda şüphe yoktur. Fakat konuşmadan maksadın anlaşılacak olduğu gerçeği göz ardı edilmemesi gerekir. Zira dilin yegâne amacı, konuşan ve dinleyenin birbirlerini anlamasını sağlamaktır. Bu amaca matuf olmayan yapmacık sembolik anlatımlar, alakasız mecazlar, yersiz

¹⁵⁰ el-Mük 67/3-4

¹⁵¹ et-Tevbe 9/83

¹⁵² es-Saffat 37/24

kinayeler ve anlaşılmaz ifadeler maksadın anlaşılmasını zorlaştırdığı ve muhatabı yıldırıp zihnini yorduğu için belağî açıdan makul ve makbul değildir.

Fadl Hasan Abbâs, maksadının daha iyi anlaşılması için birçok örnek vermektedir. Örneğin, cimri bir adamı alıp vermediği için çukura **حُفْرَةٌ** veya çok kitap okuyan birini fareye **فَأْرَةٌ** benzetmek gibi dilin tasvip etmeyeceği mecazi kullanımlar fesahate hâlel getiren kusurlardan sayılır. Çünkü çukurla cimrinin fareyle çok kitap okuyan kimsenin kastedilmesi muhatabın aklına gelmez. Devamlı alıp vermediği için cimriyi çukura veya sürekli kitapları okuyup bitirdiği için kitap aşığı birini kitapları kemirip bitiren fareye benzetmek yersiz ve mantıksızdır. Veya ağzı kokan bir adamı **أَخْرُ** aslanında ağzı koktuğu için aslana benzetmek fesahate aykırı bir durumdur. Çünkü aslana güçlü, cesur ve kahraman kimseler benzetilir.

Fadl Hasan Abbâs, garip alakalar kurularak yapılan mecazi kullanımları tasvip etmemekle birlikte tasavvuf şiir geleneğinde kullanılan sembolik dili hoş karşılamaktadır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın görüşlerini teyit ederek Bişr Fâris'in **إِلَى زَائِرَةٍ** adlı kasidesini fesahat açısından doğru bulmadığı sembolik anlatıma örnek olarak vermektedir.¹⁵³ Tasavvufi şiirlerde kullanılan sembolik ifadelerin Arapçanın dili ve belagatinin ruhuna uygun olduğunu söyleyen Fadl Hasan Abbâs, aşağıdaki şiirleri örnek olarak vermektedir:

وَمِنْ عَجَبِ أَبِي أَحْرُسٍ إِلَيْهِمْ وَأَسْأَلُ شَوْقًا عَنْهُمْ وَهُمْ مَعِي
تَبْكِيهِمْ عَيْنِي وَهُمْ فِي سَوَادِهَا وَتَشْتَأْفُهُمْ نَفْسِي وَهُمْ بَيْنَ أَضْغَعِي

“Ne garip! Sevdiklerim benimle olmalarına rağmen hasretimden onları soruyor ve özliyorum. Onlar gözümün içinde olmasına rağmen gözüm onlar için ağlıyor ve içimde olmalarına rağmen gönlüm onları özliyorum.”¹⁵⁴

¹⁵³ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 53.

¹⁵⁴ Şihâbuddîn en-Numeyrî, **Nihâyetü'l-Erab fî Funûni'l-Edeb**, Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2002, c.VIII, s. 36; Şihâbuddîn et-Tilmisânî, **Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelüsi'r-Rafîb**, Beyrut: Dâru Sadir, 1968, c.VI, s.269; Şâkir b. Meğâmis el-Betlûnî, **Nefhu'l-**

لُتُطْفِي بِهَا نَارٌ وَتَبْرَأَ عَلَّةٌ

أَجْبَائِي هَلْ مِنْكُمْ لِعَيْنِي نَظْرَةٌ

عَرَامٌ وَوَجْدٌ وَاشْتِيَاقٌ وَوَحْشَةٌ

وَيَا أَرْبَعٌ لَمْ تَسْتَطِعْهُنَّ مُهْجَةٌ

“Sevgili dostlarım; bana bir nazar kılmaz mısınız? Ta ki ateşim dinsin hastalıklarım iyileşsin. Aşığım, divaneyim hasretle kavruluyorum ve yalnızım. Bu dört derde müptela olan gönül nasıl dayansın?”

Fadl Hasan Abbâs’ın sembolik dil konusunda Ahmet Hasan ez-Zeyyât’la aynı görüşe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ahmet Hasan ez-Zeyyât, yüksek edebi zevk ve idrak melekesine sahip bir edip olmasına rağmen Bîşr b. Faris’in إِلَى زَائِرَةٍ adlı kasidesinin sabrı zorladığını ve tekellüf sınırlarını aştığını söylemektedir.¹⁵⁵ Bütün bu anlatılanlardan anlaşılacağı üzere Fadl Hasan Abbâs, fesahati her şeyden önce anlaşılır akıcı ve nitelikli bir anlatıma sahip olan cümlelere yakıştırmaktadır. Yapay ifadelerle sözde sanat icra ettiğini zanneden yazarları edebinden ödün vermeden ciddi bir şekilde eleştirmektedir. “Ne kadar anlattırsan nlat, anlattığın karşındakinin anladığı kadardır” sözü Fadl Hasan Abbâs’ın bu konudaki düşüncesini özetlemektedir. Kısacası fasîh kelimeler, kulağı dinlendiren, gönlü mest eden, zihni aydınlatan ve her yönüyle insicam içerisinde olan büyüleyici sözdür.

2.4. Fadl Hasan Abbâs’ın Meâni İlminin Konularına Bakışı

Meâni ilminin konularının temelini Abdulkahir el-Cürçânî’nin attığı kabul edilmektedir. Ondan sonra gelen âlimlerin birçoğu onun görüşlerinden etkilenmiştir. Abdulkahir el-Cürçânî, nazım teorisini تَوْحِي مَعَانِي النَّحْوِ “Nahvin anlamlarını (meani) aramaktır” diyerek özetlemektedir. Bilindiği gibi nahiv ilmi, fiil, fail, meful, mübteda ve haber gibi cümleyi oluşturan öğeleri konu etmektedir. İşte nahvin anlamlarını aramak derken Abdulkâhir el-Cürçânî, cümleyi oluşturan öğelerin içimizde kurguladığımız anlamlara (meani) uygun olarak tasarlanmasını kastetmektedir. Gramere uygun fasih bir Arapçada ilk önce fiil, sonra fail, sonra

Ezhâr fî Muntehabî'l-Eş'âr, Beyrut: el-Matbaatü'l-Edebiyye, 1886, s. 30; Muhammed b. Aydemir el-Musta'samî, ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd, c.X, s. 424.

¹⁵⁵ Abbâs, el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ, s. 53.

da meful gelmelidir. Aynı şekilde mübtuda da haberden önce gelmelidir. Lakin bazen bu sıralama değişebilir. Bu değişim konuşmacının zihninde kurgulayıp ifade etmek istediği anlamlarla paralellik arz etmektedir. Nazım denildiğinde ifade edilen anlam ve bunun için seçilen lafız kalıbı akla gelmektedir. Dolayısıyla ifade edilmek istenen anlama göre lafız kalıplarının yerleri değişmektedir. Bir diğer ifade ile cümlenin kurulumunda öğelerin yer değiştirmesi, konuşmacının muhataba ne anlatmak istediğine veya meselede vurgulamak istediği şeyin ne olduğuna bağlıdır.

Fadl Hasan, konunun daha iyi anlaşılması için şu örnekleri verir: Bir mecliste birkaç kişinin sohbet ettiğini düşünelim. İçlerinden bir tanesi Mütenebbî'nin bilge bir insan olduğunu kabul etmekle birlikte şairlik hususunda yetersiz olduğunu düşünmektedir. Bu düşünceye sahip olan kişiye *إِنَّمَا الْمُتَنَبِّئِي شَاعِرٌ*

“Mütenebbi ancak şairdir” diyerek yanlış kanaate sahip olduğu vurgulanır. Sınav zamanı yaşlaştan bir öğrenci sorumlu olduğu kitapları bırakıp roman okumaktadır.

Bu durumda olan öğrenciye *أَتَقْرَأُ كِتَابَ الْأَيَّامِ؟* “*el-Eyyam*¹⁵⁶ kitabını mı okuyorsun?” denilir. Öğrenciye kendisi için roman değil de sınavda sorumlu olduğu derslere çalışmasının daha çok önemli olduğu vurgulanır. Oturduğu odanın yanındaki odanın sessizliğine şaşırarak bir kimse şöyle der:

لاضجَّةٌ فِي الْحُجْرَةِ الْمُجَاوِرَةِ! “*yan taraftaki odada çıt yok!*” Birde bu örneklerin şu

şekilde bir durum için söylendiğini düşünelim: Bir mecliste bir kaç arkadaş sohbet etmektedir. İçlerinden birisi Ebû Temmâm'ın Mütenebbî'den daha iyi bir şair olduğunu düşünmektedir. Bir diğeri ise İbnü'r-Rûmî'nin her ikisinden daha iyi bir şair olduğunu iddia etmektedir. İşte böyle şairlerin üstünlüklerinin konuşulduğu ve şiirlerinin değerlendirildiği bir ortamda en iyi şairin Mütenebbî olduğuna inanan bir kimse bu görüşünü pekiştirerek anlatmak için *إِنَّمَا الشَّاعِرُ الْمُتَنَبِّئِي*

“*Şair ancak Mütenebbî'dir*” der. İkinci örnekte ise *الْأَيَّامُ* adlı romanı okuyan birinin

¹⁵⁶ *el-Eyyam*, Mısırlı meşhur yazar Taha Hüseyin'e ait bir romandır.

olduğunu düşünelim: arkadaşı yanına gelir ve ona “*el-Eyyam* أَكْتَابَ الْآيَّامِ تَقْرَأُ ؟ ” der. Burada sorunun yöneltildiği kişinin kitap okuması değil de الْآيَّامِ kitabını okuması eleştirilmekte ve başka daha önemli kitapların okunmaya değer olduğu vurgulanmaktadır. Üçüncü örnekte ise şöyle bir ortam tahayyül edelim: Bir odada birkaç arkadaş oturmaktadırlar. Oda çok kalabalık ve gürültülü olduğu için rahatsız olan biri arkadaşlarını imalı bir şekilde uyarmak için şöyle der لَا فِي الْحُجْرَةِ الْمُجَاوِرَةِ ضَجَّةٌ “yanımızdaki odada çıt yok!”¹⁵⁷

Yukarıdaki verilen örneklerde verilen kelimeler her cümlede aynı olmakla birlikte farklı dizin ile nazm değişmiştir. Böylece aynı harf ve kelimelerden oluşan cümlelerden her birinin farklı bir anlam ifade ettiği görülmektedir. Bunun nedeni ise cümlelerin her seferinde farklı bir şekilde tertip edilmesidir.

Fadl Hasan, belagete dair örnekler verirken sadece Kur’an-ı kerim ve kadim Arap şiirleriyle yetinmemektedir. Belagatin ilim talebeleri tarafından tamamen özümsemesi ve içselleştirilmesi için devamlı Kur’an ve klasik Arap şiirleriyle birlikte günlük hayatta kullanılan cümleler vererek normal diyaloglarında belagete uygun bir hale getirilmesini hedeflemektedir. Mesela: Nazım ve meâni ilişkisini anlatırken şu örnekleri zikretmektedir: ﴿الْمِ ذَلِكِ الْكِتَابِ

﴿لَا رَبِّبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾

“*Elif. Lâm. Mîm. O kitap (Kur’an); asla şüphe yoktur onda. O muttakiler için müthiş bir rehberdir.*”¹⁵⁸ Ayet-i kerîmesinde لَا رَبِّبَ فِيهِ car ve mecruru لَا den sonra gelmiştir. Çünkü burada vurgulanmak istenen Kur’an’ın asla şüphe içermediği gerçeğidir. Fakat bununla birlikte ayetten diğer semavi kitapların şüphe içerdiği gibi bir anlamda çıkmaz. Farz-ı muhal öyle bir anlam kastedilse ayetin لَا فِيهِ رَبِّبَ şeklinde olması gerekirdi. Nitekim başka bir ayette cennet

157 Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ*, s. 88.

158 el-Bakara 2/1-2

şarabından bahsedilirken ﴿لَا فِيهَا عَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزِفُونَ﴾ “O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar ¹⁵⁹” denilmektedir. Yani sadece cennet şarabının insana olumsuz bir etkisi olmadığı ifade edilirken diğer şarapların böyle olmadığını vurgulanmaktadır. Bu örneklerde vurguyu farklılaştıran فيه ve فيها car ve mecrurunun takdim ve tehir edilmesidir. ¹⁶⁰

Fadl Hasan Abbâs, görüldüğü üzere yukarıdaki örnekleri Kur’an-ı kerimden vermektedir. Fakat eserinde birçok yerde olduğu gibi burada da güncel örnekler vererek meâni ilminin herkes tarafından anlaşılmasını amaçlamaktadır. Verdiği örneklerin güncelliğiyle birlikte birde eğitici boyutu vardır. Örneğin toplumun her şeyden önce güzel ahlaka sahip olması gerektiğini söylerken şu örnekleri vermektedir: أَرْمَتْنَا الْأَسَاسِيَّةَ الَّتِي نُعَانِي مِنْهَا أَخْلَاقِيَّةً قَبْلَ أَنْ تَكُونَ إِفْتِصَادِيَّةً أَوْ عَسْكَرِيَّةً “Bizim asıl sıkıntı yaşadığımız kriz, ekonomik ve askeri krizlerden önce ahlaki krizdir.” Bu konuda muhatap şüpheli ve tereddütlü bir yaklaşım sergiliyorsa ona إِنَّ أَرْمَتْنَا لِأَخْلَاقِيَّةً “Hiç şüphesiz bizim problemimiz ahlaki krizdir” denilir. Muhatap inkâr seviyesinde ise ona وَاللَّهِ إِنَّ أَرْمَتْنَا لِأَخْلَاقِيَّةً “Vallahi bizim problemimiz ahlaki krizdir” denilir. Kısacası konuşmacı hitap ettiği kimsenin tutumu ve durumuna göre kurduğu cümleleri normal veya pekiştirerek söyler. Toplumun asıl krizinin ahlaki olduğunu zaten kabul eden birine cümleyi pekiştirerek veya yemin ederek söylemek belagate aykırı bir durumdur. Bu örneklerde de ortaya konulduğu gibi, meânî ilminin muhatap, bağlam gibi faktörleri önceleyen yapısının olması noktasından hareketle Fadl Hasan Abbâs, meâni ilmine dair birçok tarifin bulunduğunu fakat bunların hepsini لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ “yerine göre söz” ifadesinin gayet güzel bir şekilde özetlediğini söylemektedir. ¹⁶¹

¹⁵⁹ es-Saffat 37/47

¹⁶⁰ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 89.

¹⁶¹ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ**, s. 90.

2.4.1. Fiil ve İsim Cümlesi

Arapçada mübteda ve haberden oluşan cümleye isim cümlesi, fiil, fail veya naibi failden oluşan cümleye ise fiil cümlesi denilir.¹⁶² Meâni ilminin ilgilendiği alan ise müsned ve müsnedün ileyhın durumlarıdır.¹⁶³ Müsnedün ileyh cümledeki mübteda olabildiği gibi fail veya naibi failde olabilir. Müsned ise isim cümlesindeki haber veya fiil cümlesindeki fiil olabilir. Mesela : عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ

أَعَدَلَ بَنِي أُمَيَّةَ “Ömer b. Abdülaziz emevîlerin en adilidir” isim cümlesinde mübteda konumunda olan عُمَرُ müsnedün ileyh أُمَيَّةَ بَنِي أَعَدَلَ ise müsneddir. Yani emevîlerin

en adilliği sıfatı Ömer b. Abdülaziz’e isnat edilmiştir. حَرَّرَ صَالِحُ الدِّينِ فِلِسْطِينَ

“Selâhaddin el-Eyyubi Filistin’i özgürleştirmiştir” fiil cümlesinde ise حَرَّرَ fiili

müsned, fail olan Selâhaddin de müsnedün ileyh konumundadır. Fadl Hasan Abbâs, isim cümlesiyle fiil cümlesinin farklı anlamlar ifade ettiğini söylemektedir. Örneğin; اللهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ “Allah her şeyin yaratıcısıdır” cümlesi

isim cümlesidir. يَرْزُقُ اللهُ الْخَلْقَ “Allah mahlukatı rızıklandırır” cümlesi ise fiil

cümlesidir. İsim cümlesi (sübut) bir sıfatın sabit oluşunu, fiil cümlesi ise bir eylemin (teceddüt ve hudüs) her an yenilenerek meydana gelmesini ifade eder.

Yukarıdaki birinci örnekte اللهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ isim cümlesidir. Yaratmak fiili Allah’ın

(c.c) sabit bir sıfatı olduğu için haber isim cümlesi olarak getirilmiştir. يَرْزُقُ اللهُ

الْخَلْقَ cümlesi ise fiil cümlesidir. Allah’ın rızık verme eylemi her an yenilenerek

¹⁶² Kemâleddin el-Enbârî, *Esrâru’l-‘Arabiyye*, Beyrut: Dâru’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, 1999, s.75.;

¹⁶³ El-Hatîb el-Kazvînî, *el-Îdah fî ‘Ulûmi’l-Belağa*, Beyrut: Dâru’l-Cîl, T.y, s.55; Behâuddîn es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi’l-Miftâh*, c.I,s.100;Ahmed Hâşim, *Cevâhiru’l-Belâğa fî’l-Meânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî*,Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, Ty., s. 99; Hâmid ‘Avnî, *el-Minhâcu’l-Vâdih li’l-Belâğa*,Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, Ty., c.IV, s.9; Muhammed Muhammed Ebû Mûsa, *Hasâisu’t-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye li Mesâili ‘İlmi’l-Meânî*,Kahire: Mektebetu Vehbe, Ty., s.75; Muhammed Ahmed Kâsım-Muhyiddin Dîb, *‘Ulûmi’l-Belağa el-Bedî ve’l-Beyan ve’l-Meânî*, Tarablus:el-Müessesetü’l-Hadîse li’l-Kitâb, 2003, s.312.

meydana geldiğinden bu durumu ifade etmek için cümle fiil cümlesi olarak kurulmuştur.

Fadl Hasan Abbâs, fiil ve isim cümlesi arasındaki anlamsal farkları ayetlerden örnekler vererek açıklamaktadır. Kendisi aynı zamanda bir tefsirci olduğu için belagete dair örnekler verirken ayetleri incelemektedir. Yer yer Kur'an'daki belâğî nükteleri kendi görüşleriyle açıkladığı gibi bazen de Abdulkâhir el-Cürçânî ve Zemahşerî gibi belagatın kurucu ustalarının görüşlerini kendine has bir üslupla nakletmektedir. Mesela: İsim ve fiil cümlesinin farkını açıklarken Zemahşerî'nin keşşafından alıntı yapmaktadır:¹⁶⁴

﴿ إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ ﴾

“Doğrusu biz akşam sabah onunla beraber tespih eden dağları, toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik. Hepsi O'na yönelmiştir.”¹⁶⁵

Yukarıdaki ayet-i kerîmede dağlardan bahsedilirken يسبحن fiil cümlesi, kuşlardan bahsedilirken والطير محشورة isim cümlesi olarak getirilmiştir. Dağların tespih edişinin her an yenilediğini kuşların toplanmasının ise hep birlikte aniden olduğunu ifade etmek için birincisi fiil ikincisi ise isim cümlesi olarak getirilmiştir. Ayet يحشرن والطير şeklinde olsaydı kuşların hep birlikte bir anda toplanması değil de an be an ve artarda toplanması ifade edilmiş olacaktı. Hâlbuki hepsinin bir an içerisinde hızlıca toplanması Allah'ın kudretini izhar etme hususunda muhataba daha etkili bir manzara sunmaktadır. İşte burada bu durumu daha iyi ifade ettiği için fiil değil de isim cümlesi seçilmiştir.¹⁶⁶

2.4.2. Haberi Cümleye Dair Görüşleri Değerlendirmesi

Fadl Hasan Abbâs, meanî ilminin konularını işlerken ilk olarak haber bahsini ele almaktadır. Haber; doğru veya yanlış/yalan olma ihtimali olan

¹⁶⁴ Ez-Zemahşerî, **Tefsîru'l-Keşşâf**, Beyrut: t.s., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015, c. IV, s.75-76.

¹⁶⁵ Sad 38/18-19

¹⁶⁶ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnhâ**, s. 96

cümleye denilir.¹⁶⁷ Mesela: حَرَقَتْ مَكْتَبَةُ الإسْكَندَرِيَّةِ قَبْلَ عَهْدِ عُمَرَ بْنِ الحَطَّابِ

“İskenderiye Kütüphanesi Hz. Ömer döneminden önce yanmıştır” cümlesinde muhataba İskenderiye kütüphanesinin yanmasıyla alakalı bir haber verilmiştir. Bu haberin doğru veya yanlış olma ihtimali vardır. Fakat müellifin bu konudaki fikri, verdiği örnekten de anlaşılacağı üzere İskenderiye kütüphanesinin Hz. Ömer döneminden önce yanmış olduğu yönündedir. Yine لَمْ يَعْرِزْ عُمَرُ بْنُ الحَطَّابِ حَالِدَ بْنِ

الْوَلِيدِ “Hz. Ömer, Halit b. Velid’i azletmemiştir” dediğimizde tarihe yanlış

geçirilmiş bir iftirayı kabul etmediğimizi bildirmiş oluruz. Fakat netice itibarıyla bu haberi muhatabın kabul etmesi mümkün olduğu gibi etmemesi de muhtemeldir. البَلَاغَةُ العَرَبِيَّةُ عَرَبِيَّةٌ فِي أَصُولِهَا “Arap belagati orijinaldir” dediğimizde

bu kanaatimize katılmayan birilerinin olması gayet doğaldır. فَمُ لِلْمُعَلِّمِ وَفِي التَّبَجِيلِ

“Öğretmen geldiğinde ayağa kalk ve saygıda kusur etme” dediğimizde muhatabın bize “hayır sen yanlış konuşuyorsun veya yalan söylüyorsun” demesi mümkün değildir. Çünkü biz ona herhangi bir haberi aktarmıyoruz bilakis ondan bir şey yapmasını istiyoruz. İşte bu kabilden olan cümlelere inşaî cümle denilmektedir. Diğer bir ifade ile inşaî cümle; doğru veya yalan/yanlış olma ihtimali olmayan cümleye denilir.¹⁶⁸ Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Fadl Hasan Abbâs, belagate dair örnekler verirken sadece konuyu anlatmakla yetinmeyip seçtiği misallerin eğitici ve mesaj içerikli olmasına dikkat etmektedir. İki cümle ile tarihi büyük bir yanlışlığı düzeltip doğrusunu özlü bir şekilde okurunun zihnine yerleştirmektedir. Verdiği örneklerde sürekli dini, ahlaki, milli ve manevi değerlere vurgu yapmaktadır.

Fadl Hasan Abbâs, haberle alakalı şu tarifi de değerlendirmektedir:

¹⁶⁷ Muhammed b. Kâsim el-Ensârî, **el-Hidâyetü'l-Kâfiyetü's-Şafiye li Beyânî Hakâiki'l-İmam İbn 'Arefe'l-Vâfiye**, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1931, 428; Ebû'l-Bekâ el-Kefevî, **el-Kulliyât Mu'cemun fi'l-Mustalahât ve'l-Furûki'l-Luğaviyye**, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, Ty., s.1017; 'Abdunnebi b. 'Abdirrasûl, **Câmi'u'l-Ulûm fi'stilâhâti-Funûn**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, c.II, 45.; Muhammed b. Ali es-Sabbân (1997), **Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûni li Elfiyyeti İbn Mâlik**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. II, s.175.; Abdulaziz Atfîk, **İlmu'l-Meânî**, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 2009, s. 45.

¹⁶⁸ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s. 101

“*Haber; gerçekleşmesi ve var olması konuşmacının sözüne bağlı olmayan cümledir.*” İnşa ise haberin tam tersine gerçekleşmesi ve var olması konuşmacının sözüne bağlı olan cümledir. Mesela: *عُمَرُ خَلِيفَةٌ عَادِلٌ* “*Hz. Ömer adil bir halifedir*” haber cümlesinde Hz. Ömer’in adil oluşu konuşmacının bu cümleyi telaffuz etmesine bağlı değildir bilakis konuşmacı sadece var olan bir gerçeği dillendirmektedir. Fakat bir öğrenciye *اقْرَأْ مَوْضُوعَ التَّشْبِيهِ* “*Teşbih konusunu oku*” denildiğinde öğrencinin okuma eyleminin gerçekleşmesi hocanın bunu istemesine ve bir cümle inşa ederek öğrenciye söylemesine bağlıdır. Bilindiği üzere habere dair en yaygın ve meşhur olan tarif; *مَا احْتَمَلَ الصِّدْقَ وَالْكَذِبَ* “*Haber, doğru veya yalan/yanlış olma ihtimali olan cümledir*” tarifidir.

Fadl Hasan Abbâs, Allah’ın ve Peygamberin sözleri gibi doğruluğunda şüphe olmayan sözlerin bu tariften “*lizatihi*” *لِدَاتِهِ* kaydı getirilerek istisna edildiğini söylemektedir. Yani haberin yalan ve yanlış olma ihtimali normal sözler için geçerli bir durumdur. Dolayısıyla bu tarifte kastedilen doğruluk ve yanlışlık izafidir. Bir sözün Allaha ve Resulüne nispeti sahih ise yalan veya yanlış olma ihtimali asla düşünülemez. Kısacası; “*lizatihi*” *لِدَاتِهِ* kaydı, gerçeğe uygun ve doğru sözleri bu tarifin kapsamından çıkarmaktadır.¹⁶⁹

Fadl Hasan Abbâs, haber-i sadık ve haber-i kâzibin ne olduğu hususunda âlimler arasında ihtilaf olduğunu zikretmektedir. Ona göre bu ihtilaf, beyanî açıdan bir öneme haiz olmadığı için aslında belagat konuları içinde işlenmesi pek isabetli görünmemektedir. Bu tartışmaların kelimcilerin tarafından belagat konularının arasına sokulduğunu söylemektedir. Aşağıda haberin sâdik veya kâzip olmasının ne anlama geldiğine dair görüşler verilecektir:

Cumhurun Görüşü

Cumhura göre söylenen haber, vakıya uygunsa sadık (doğru), vakıya ters ise kâzip (yalan/yanlış) sıfatını alır. Mesela: *جَاءَ أَحْوَكُ مِنَ السَّفَرِ* “*Kardeşin*

¹⁶⁹ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ*, s.103

yolculuktan geldi” denildiğinde gerçekten yolculuktan dönmüş ve gelmişse bu haber sadık, yolculuktan dönmemiş ve gelmemişse kâziptir. Bu konuda cumhurun görüşü özetle yukarıda anlatıldığı şekildedir. Fakat aynı zamanda birer belagat âlimi olan mutezilenin ileri gelen isimlerinden Câhız ve hocası Nazzâm bu konuda farklı görüşlere sahiptir. Aşağıda sırasıyla Nazzâm ve talebesi Câhız’ın görüşleri anlatılacaktır.

Nazzâm’ın Görüşü:

Nazzâm (ö.231/845) haberin sadık veya kâzip olarak nitelenmesinin konuşmacının kanaat ve inancına bağlı olduğunu söylemektedir. Örneğin bir adamın *جَاءَ أَحْوَكٌ مِنَ السَّفَرِ* “*Kardeşin seferden döndü*” dediğini düşünelim. Bu cümleyi söyleyen adam sahip olduğu kanaatinde samimi ise haber doğrudur. Kardeşinin gerçekten seferden gelmesi veya gelmemesi bu sonucu değiştirmez. Bunu söyleyen kişi kardeşine benzeyen birini gördüğü için veya başka nedenlerden dolayı yanılarak böyle bir söz söylemiş olsa dahi bu haber sadık sayılır. Kısacası; Nazzâm’a göre haberin doğru veya yalan/yanlış oluşu kişinin kendi inancına bağlıdır. Söyleyen samimi bir şekilde haberin doğru olduğuna inanıyorsa söylediği vakıya ters olsa bile doğru sayılır. Nazzâm, bu görüşünü desteklemek için şu ayet-i kerîmeyi delil olarak zikretmiştir:

﴿ إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ
الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴾

*“Münafıklar sana geldiklerinde: “Şahitlik ederiz ki sen Allah’ın Peygamberisin” derler. Allah’ta bilir ki sen elbette, O’nun Peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir.”*¹⁷⁰

Nazzâm, yukarıdaki ayet-i kerîmeden şu sonuca varmaktadır: münafıklar Allah Resulünün Peygamber olduğuna inanmadıkları halde onun Peygamber olduğuna şahitlik etmektedirler. Bu sözleri vakıya tamamen uymaktadır. Fakat Allah, onların kesinlikle yalancı olduklarını söylemektedir. Burada Allah’ın onları yalancılıkla nitelemesinin nedeni; söyledikleri şeyin vakıya uymadığından değil

¹⁷⁰ El-Münafikûn 63/1

bilakis kendilerinin Hz. Peygambere inanmadıklarından dolayıdır. Kısacası; konuşanın söylediği söz vakıya mutabık olsa da inancına uymuyorsa bu haber Nazzâm'a göre kâzip sayılır.

Nazzâm'ın bu konuda görüşünü desteklemek için zikrettiği bir diğer delil de şu hadistir: *إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ* “Ölen kişiye yakınlarının kendisine ağıt yakıp ağlamaları yüzünden azap edilir” Hz. Aişe'nin yanında İbnu Ömer'in Hz. Peygamberden yukarıdaki hadisi naklettiği söylenilir. Bunun üzerine Hz. Aişe, İbnu Ömer için *وَهَلَّ* “yanıldı” der ve aslında Hz. Peygamberin şöyle dediğini nakleder: *إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِحَطِئَتِهِ أَوْ بِدَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ* “Ölen kişi hatası ve günahları yüzünden azaba düşer olur yakınları ise ona ağlarlar.” Bu hadiste İbnu Ömer Hz. Aişe'ye göre yanlış ve eksik bir şey söylemiştir. Ama Hz. Aişe onun hakkında *كَذَبَ* “yalan söyledi” değil de *وَهَلَّ* “yanıldı” demiştir. Yani Hz. Aişe'ye göre İbnu Ömer'in söylediği her ne kadar vakıya aykırı bir durum olsa da kendi inancına uygun olduğu için yalan olarak nitelenemez.¹⁷¹

Nazzâm'ın bu görüşüne Cumhurun cevabı şöyledir: Âyet-i kerîmede Allah Teâlâ münafıkların söyledikleri şeyi değil şahadetlerini tekzip etmektedir. Yani münafıkların *نشهد* “biz şahidiz ki...” demeleri tekzip edilmiştir. Onların şahadetlerinin yalan oluşu vakıya uygun bir durumdur. Dolayısıyla Nazzâm'ın dediği gibi bir durum söz konusu değildir. İbnu Ömer hadisi örneğindeki durumlara ise şu şekilde cevap verilmiştir: Bir kimse birinden ödünç kitap alsın ve sahibine geri getirmediği halde yanılarak getirdiğini iddia etse yalan söylemiş olur. Fakat kasten değil de yanılarak söylediği için sorumlu değildir.¹⁷²

Câhız'ın Görüşü:

Kendisinden sonra yazılan edebiyat eserlerini derinden etkileyen Câhız (ö.255/869), cumhurdan ve hocası Nazzâm'dan farklı olarak haberi üç kısma ayırmaktadır:

¹⁷¹ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ*, 105

¹⁷² Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ*, 106

- 1- Sâdık haber: Vakıaya ve söyleyenin inancına uyan haber.
- 2- Kâzip haber: Vakıaya ve söyleyenin inancına uymayan haber.
- 3- Ne sâdık ne de kâzip olan haber: Vakıaya uyup söyleyenin inancına uymayan veya söyleyenin inancına uyup vakıaya uymayan haber.¹⁷³

Bu durumda bir kimse kardeşin seferden gelmediği halde kendisi inanarak: *جاء أخوك من السفر* “Kardeşin seferden geldi” dese Cumhura göre vakıaya ters olduğu için yalan, Nazzâm’a göre inancına uyduğu için doğru, Câhız’a göre ise ne doğru ne de yalan sayılır. Câhız bu görüşüne delil olarak şu ayet-i kerimeyi zikretmektedir:

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنْبِئُكُمْ إِذَا مُرِّقْتُمْ كُلَّ مُمْرِقٍ إِنَّكُمْ لَعَلَىٰ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴾

“Kâfirler (Hz. Peygamber hakkında) şöyle dediler: Size, çürüyüp paramparça olduğunuzda yeniden dirileceğinizi söyleyen birini gösterelim mi? Acaba o, yalan yere Allaha iftira mı etmiştir? Yoksa onda delilik mi var? Hayır! Bilakis ahirete inanmayanlar azaptadırlar ve derin bir sapıklık içindedirler.”¹⁷⁴

Yukarıdaki ayet-i kerîmede müşriklerin Hz. Peygamber hakkındaki kanaatlerinin iki ihtimalden birisi olduğu söylenmektedir: onlara göre Hz. Peygamber ya Allah’a yalan iftira *أَفْتَرَىٰ عَلَىٰ اللَّهِ كَذِبًا* ediyor ya da *أَمْ بِهِ جِنَّةٌ* deli birisidir. Câhız burada şunu söylemek istiyor: birisine “Bu beyaz mı yoksa siyah mı?” denildiğinde cevabı ya beyaz veya siyah şeklinde olacaktır. Ayette de müşriklerin *أَفْتَرَىٰ عَلَىٰ اللَّهِ كَذِبًا* “Allah’a iftiramı ediyor” görüşü, *أَمْ بِهِ جِنَّةٌ* “Yoksa deli midir?” görüşünden farklıdır. Müşrikler Hz. Peygamberin ya yalancı ya da deli olduğunu söylemektedirler. Bu durumda deli olduğu görüşü yalancı olduğu görüşüne karşılık olarak söylenmiştir. Bir şeyin karşılığında söylenen onun aynısı değil zıddı olur. O halde müşriklere göre Hz. Peygamber ya yalancı ya da ne doğru ne de yalan söylemektedir.¹⁷⁵

¹⁷³ Daha geniş bilgi için bkz: Semira Karuko, **el-Câhız ve Belâgat**, İstanbul: Etkileşim Yay., 2014.

¹⁷⁴ Sebe 34/7, 8

¹⁷⁵ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s.107.

Câhız'ın bu görüşünü cumhur şu şekilde cevap vererek reddetmektedir: *اللّٰهُ كَذِبًا أَمْ لَمْ يَفْتَرِ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ* aslında *أَفْتَرَى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا أَمْ لَمْ يَفْتَرِ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ* demektir. Yani müşrikler Hz. Peygamberin yalancı olduğunu iddia etmektedirler. Fakat bu yalancılığının bilerek mi yoksa deli olduğu için bilmeyerek mi olduğunu sorgulamaktadırlar. Dolayısıyla ayet-i kerîmede Câhız'ın dediği gibi bir durum söz konusu değildir. Fadl Hasan, bu konuda cumhurun görüşünün isabetli olduğunu savunmakta diğer görüşlerin sakıncalı sonuçlar doğuracağını ve yanlış meselelere temel teşkil edeceğini söylemektedir.¹⁷⁶

2.4.3. Haberi Cümlelerin Kuruluş Amaçları

Herhangi bir haberi cümleyi kuran kişinin muhatabına iletmek istediği bir mesaj vardır. Bu mesaj muhatabın bilmediği bir konu hakkında ise buna faide-i haber *فَائِدَةُ الْخَبَرِ* denilir. Mesela konuşmacı muhataba *أَلْمَسَافَةُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الشَّمْسِ* haber *فَائِدَةُ الْخَبَرِ* denilir. Mesela konuşmacı muhataba *أَلْمَسَافَةُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الشَّمْسِ* “Güneşle aramızdaki mesafe ayla aramızdaki mesafeden kat be kat fazladır” dediğinde muhataba bilmediği bir konu hakkında bilgi vermiş olur. Yine aynı şekilde konuşmacı *أَلْمَسَافَةُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الشَّمْسِ* “Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethetmiştir” dediğinde muhataba bilmediği bir konu hakkında bilgi vermiş olur. İşte bu kabilden olan haberi cümlelerin kuruluş amacı, faide-i haber *فَائِدَةُ الْخَبَرِ* dir. Yani haberi muhataba ulaştırarak yararlanmasını sağlamaktır.

Eğer cümleyi kuran kimse muhatabının söyleyeceği şeyden haberdar olduğunu bildiği halde yine haberi bir cümle kuruyorsa bu durumda iletmek istediği mesaj farklılaşır. Örneğin hocanın öğrencisine *أَتَمَّيْتُ الْإِمْتِحَانَ قَبْلَ يَوْمَيْنِ* “Sınavını iki gün önce bitirdin” demesi gibi. Bu örnekte öğrencinin sınavının ne zaman bittiğini hiç şüphesiz en iyi bilen kendisidir. O zaman bu haberi cümleyi kuran kişinin amacı, muhatabına bir bilgi aktarmak değil, *فَائِدَةُ الْخَبَرِ* bilakis

¹⁷⁶ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ*, s. 108.

muhatabına malum olan bir şeyi kendisinin bildiğini ifade etmektir. İşte bu kabilden olan örneklerde haberi cümlenin kuruluş amacı, *لَا زُمْ الْفَائِدَةَ* lâzm-ı faidedir. Yani konuşanın muhatabına malum olan bir şeyi ilam etmesi, diğer bir ifade ile kendisinin de bilgi sahibi olduğunu ona bildirmesidir. Aslında söz bağlamında anlam kazandığı için bu söylenenlerin dışında başka amaçlara matuf olarak da haberi cümle kurulabilir. Aşağıda bu amaçlardan bazılarına yer verilmiştir:

1- *الْشَّبَابُ عُدَّةُ الْمُسْتَقْبَلِ بِسَوَاعِدِهِمْ* : Muhatabı motive etmek. Mesela:

يُبْنَى الْوَطَنُ “Geleceğimizin teminatı gençlerdir. Onların kolları vatanımızın temelleridir.” Örnekte görüldüğü üzere Fadl Hasan Abbâs, belagate dair sıradan misaller vermemiş, bilakis meaniyle birlikte aynı zamanda gençlere özgüven aşılamayı hedeflemiştir.

2- *التَّحَسُّرُ وَالتَّأْسُفُ*: Özlem ve üzüntü bildirmek. Bu duruma örnek olarak

şunlar verilmiştir: *ضَاعَتْ فِلِسْطِينُ* Filistin’i kaybettik.

يَا أُحْتِ أَنْدَلُسُ عَلَيْكَ سَلَامٌ *هَوَتْ الْخِلَافَةُ عَنْكَ وَالْإِسْلَامُ*

“Ey Endülüs’ün kardeşi! Selam olsun sana. Senin düşmenle birlikte İslam hilafeti de düştü.”¹⁷⁷

Yukarıdaki beyitte Mısır’ın meşhur şairlerinden Ahmed Şevkî Osmanlı imparatorluğunun düşüşünü üzülenerek anlatıyor.

3- *إِظْهَارُ الضَّعْفِ*: Acizliğini bildirmek. Bu duruma örnek olarak şunlar

verilmiştir: ﴿ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴾ “(Hz. Musa) Rabbim! Doğrusu

*﴿ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا ﴾*¹⁷⁸ bana indireceğin her hayra muhtacım.”

¹⁷⁷ Abdurrezzak Hüseyin, *el-Endelüs fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘asır*, Kuveyt: Muessesetü Câizeti Abdilaziz Suud el-Babtîn li’l-İbdai’ş-Şi’ri, 2004, s. 20.

¹⁷⁸ el-Kasas 28/24

﴿شَقِيًّا﴾ وَمَ أُنْكَنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿﴾
“*(Hz. Zekeriya) Rabbim! Benim kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı ve ben sana dua sayesinde hiç bedbaht olmadım*”¹⁷⁹

إِنَّ الثَّمَانِينَ وَبُلَّغَتْهَا قَدْ أَحْوَجَتْ سَمْعِي إِلَى تَرْجُمَانٍ

“*Allah senide ulaştırırsın. Seksen yaşı kulaklarımı tercümana muhtaç etti.*”¹⁸⁰

Yine başka bir örnekte “لَا طَاقَةَ لَنَا بِإِسْرَائِيلَ . إِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ الْحَرْبَ” “*Bizim İsrail’e gücümüz yetmez. Biz savaşamayız.*” sözünü delil olarak zikretmiştir.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi Fadl Hasan Abbâs kitabının birçok yerinde Müslümanların acziyetini üzümlere ifade etmektedir. Doğrusu kitabının en bariz ayırt edici özelliklerinden biriside bu üslubudur. Yer yer okuruyla hasbihal ediyormuşçasına samimi ifadeler kullanmaktadır. Bazen de okuruna öğüt verdiği görülmektedir.

4- التَّوْبِيحُ : Azarlamak /kınamak.:

Arap edebiyatında cümlelerin kuruluş amacı olarak kimi zamanda muhatabı azarlamak, kınamak temel sâik olabilir. Örneğin;

فَشَرُّ النَّاسِ قَوْمٌ ذُو حُمُولٍ إِذَا فَاخَرْتَهُمْ ذَكَرُوا الْجُدُودَ

“*İnsanların en şerhileri övündüklerinde dedelerini anmaktan başka bir şey bilmeyen tembellerdir.*” şiiri ya da;

¹⁷⁹ Meryem 19/4

¹⁸⁰ Ebû Mansûr es-Se‘alibî, **Fıkhü'l-Luğa ve Sirru'l-'Arabiyye**, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, 2002, s. 278; Muhammed Ali es-Serrâc, **el-Lubâb fî Kavâidi'l-luğa ve Âlâti'l-Edeb en-Nahvi ve's-Sarfi ve'l-Belagati ve'l-'Arûz ve'l-Mesel**, Şam:Dâru'l-Fıkr, 1983, s.139; Seleme b. Müslim el-'Avtebî es-Suharî, **el-İbane fi'l-Luğati'l-'Arabiyye**, Maskat: Vezâretü't-Türâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1999, c. III s. 613;İbnu Hişâm, **Muğni'l-Lebîb 'an Kütübi'l-E'ârîb**, Şam:Dâru'l-Fıkr, 1985, s. 5008;Ebû Hayyân et-Tevhîdî , **el-Besâir ve'z-Zehair**, Beyrut: Dâru Sâdir, 1988, c. VI, s. 85; Ebû Ali el-İsfehânî, **el-Ezmine ve'l-Emkine**, Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1966, s. 457; Ebû Mansûr es-Se‘alibî, **Simâru'l-Kulûb i'l-Muzâf ve'l-Mensub**, Kahire:Dâru'l-Ma‘ârif, Ty., s. 610; Ebû'l-'Ala el-Me‘arrî, **Risâletü'l-Ğufrân**, Kahire: Matbaatü Emin, Ty.,; Bahâeddin el-Âmilî, **el-Keşkül**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, c.I, s.293;Ebû Mansûr es-Se‘alibî , **Hâssu'l-Hâs**, Beyrut:Dâru Mektebeti'l-Hayat, Ty., s.128.

هَذَا الْعَدُوُّ يَمْزُجُ فِي أَرْضِنَا وَنَحْنُ بَيْنَ عَازِفٍ وَخَائِفٍ “Düşmanlarımız ülkemizde cirir
 مَنْ حَفَرَ حُفْرَةً لِأَخِيهِ...” *atıyor. Bizim ise birimiz saz çalıyor bir diğeri ise korkak...*
 الْمُؤْمِنِ وَقَعَ فِيهَا “Her kim din kardeşine kuyu kazarsa, kazdığı kuyuya kendi düşer.”
 “Ellerin bağıladı ve ağzın üfledi.” (Kendin ettin kendin buldun
 gibi.) örneklerinde görüldüğü gibi Fadl Hasan Abbâs, bazen de halk arasında
 kullanılan atasözü ve deyimleri örnek olarak vermektedir. Bu üslubu da kitabını
 ve dolayısıyla belagati okurlara sevdiren kolaylaştırmaktadır.

رَبِّ إِبْنِي ظَلَمْتُ : Şefkat ve merhamet dilemek. Misal : 5-

نَفْسِي فَأَغْفِرْ لِي “(Hz. Musa) Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim. Beni
 bağışla.”¹⁸¹

نَجْحْتُ بِتَفُوقٍ : Yüksek notlar

alan bir öğrencinin “kazandım”demesi gibi.

هَاهُمْ : Düşmanın başına gelen kötü durum sevinmek. Misal: 7-

هَاهُمْ الْحَوْنَةُ يَسْأَقُطُونَ “İşte zalimler belalarını buluyorlar.”
 “İşte hainler ardarda helak oluyorlar” gibi.

التَّذَكِيرُ مَا بَيْنَ الْمَرَاتِبِ : İnsanlar arasındaki sosyal statünün ortaya

konulması,hatırlatılması. Misal:

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ
 وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ
 اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا

¹⁸¹ el-Kasas 28/16

“Müminlerden – özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihat edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vadedmiştir; ama mücahitleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.”¹⁸²

وَالنَّاسُ إِمَّا سَادَةٌ لَهُمُ الْإِرَادَةُ أَوْ عَبِيدٌ

“İnsanlar ya iradelerine sahip efendi ya da köledirler.”

9- أَلَوْعْظُ: Öğüt. İnsanlara belli konularda tavsiye, teşvik veya sakındırma amaçlı bir hitap ve yazım türüdür. Misal: كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ “Her canlı ölümü tadacaktır.”¹⁸³

إِنَّ الشَّبَابَ وَالْفِرَاعَ وَالْجِدَّةَ مَفْسَدَةٌ لِلْمَرْءِ أَيِّ مَفْسَدَةٍ

“Gençlik, boş kalmak ve varlıklı olmak doğru bir şekilde değerlendirilmediğinde kişiyi acayip ifsat eder.”¹⁸⁴

Fadl Hasan Abbâs, haberi cümlenin kuruluş amaçlarının yukarıdakilerden ibaret olmadığını söylemektedir. Bağlamına göre cümlenin amacının da değişmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu amaçları anlamak konuşmacının ustalığına, muhatabın da kavrayış ve zekâsına bağlıdır. Yerine göre haberi cümlenin kuruluş amacı; sitem, tariz, (ima) alay, teşvik veya başka şeyler de olabilir. Amaçları sınırlandırmak uygun değildir.¹⁸⁵

Bununla birlikte Fadl Hasan Abbâs, kitabında birçok yerde olduğu gibi burada da öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri için alıştırmalara yer vermiştir. Alıştırmalardan biri şudur:

¹⁸² en-Nisa 4/95

¹⁸³ Al-i İmran 3/185

¹⁸⁴ İbnu Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, Beyrut:Dâru Sadir, 1993, c.III, s.335; Murtaza ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, Kahire:Dâru'l-Hidaye, Ty., c.VIII, s.497; İbnu Sîde el-Mursî, **el-Muhkem ve'l-Muhîdu'l-A'zam**, Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000, c. VIII, s. 458;ez-Zemahşerî, **Rebî'u'l-Ebrâr ve Nusûsu'l-Ehyâr**, Beyrut: Muessesetü'l-A'lemî, 1992, c. III, s.59; Ebû Mansûr es-Se'âlibî, **Lübâbü'l-Âdâb**, Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997, s. 172.; Rizkullah b. Yûsuf Şeyhû, **Mecânî'l-Edeb fi Hadâiki'l-'Arab**, Ty., c. IV, s.109; Ahmed el-Hâşimî, **es-Sihru'l-Helâl fi'l-Hikem ve'l-Emsâl**, Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Ty., s. 51.

¹⁸⁵ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s.112.

حُضْرٌ مَرَابِعُنَا حُمْرٌ مَوَاضِينَا

بَيْضٌ صَنَائِعُنَا سُودٌ وَقَائِعُنَا

“İşlerimiz beyaz, savaşlarımız siyah, yaylalarımız yeşil, kılıçlarımız kızıldır.”¹⁸⁶

Yukarıdaki şiirinde şair şunu demek istiyor: Bizim tarihimiz bembeyazdır. Kesinlikle zulüm ve kötülük gibi lekelerden uzaktır. Fakat savaşa mecbur kaldığımızda düşmanlarımızın dünyasını karartırız. Yaylalarımız yemyeşildir. Hayatı, insanlığı ve insanları hatta hayvanları dahi çok severiz. Doğamızla barışık bir hayat sürdürmekteyiz. Lakin bize zulmetmeye kalkışan düşmanlarımızı, keskin kılıçlarımıza yem ederiz. Nitekim kılıçlarımızın kızıl oluşu bunu göstermektedir. Burada şair muhataplarına şanlı tarihlerini hatırlatarak, onları âli himmet olmaya çağırmaktadır. Dolayısıyla burada haberi cümle muhatapları galeyana getirmek, (تَهْيِيجٌ) azimlerini artırmak ve onları teşvik (إِهَابٌ) amaçlı kurulmuştur.

2.4.4. Te’kitli ve Te’kitsiz Habere Dair Açıklaması

Konuşmacı herhangi bir cümleye başlamadan önce muhatabının durumunu göz önünde bulundurmalıdır. Söylenilen şey hakkında hiçbir fikri olmayan (خَالِي) kimse ile mütereddit veya inkâr eden kimseye aynı cümlelerle hitap etmek belagete aykırıdır. Konu hakkında olumlu veya olumsuz kimseye tekitsiz cümlelerle hitap edilir. Eğer muhatap tereddütlü ve şüpheli bir yaklaşım sergiliyorsa bu durumda ona tekitli cümlelerle hitap edilir. Fakat muhatabın durumu inkâr seviyesinde ise ona yöneltilecek cümleler, daha çok tekitli ve hatta yemin gibi daha vurgulu kelimelerle desteklenerek kurulmalıdır. Örneğin Halit’in yolcu olduğunu düşünelim: Bu durumu ifade ederken muhataba “Halit خَالِدٌ مُسَافِرٌ” denilir. Muhatap mütereddit bir tavır sergilerse tekitli cümle kurularak ona “Kesinlikle Halit yolcudur” İَنَّ خَالِدًا لَمُسَافِرٌ” denilir. Muhatap inkâr

¹⁸⁶ Şâkir el-Betlûnî, *Nefhu’l-Ezhâr fî Muntehabi’l-Eş’âr*, Beyrut: el-Matbaatü’l-Edebiyye, 1886, s.70; Ahmed el-Hâşim, *Cevâhiru’l-Edeb fî Edebiyyâti ve İnşâi Luğati’l-‘Arab*, Beyrut: Muessesetü’l-Ma’arif, Ty., c.II, s. 274.

seviyesinde ise bu sefer ona *“Vallahi Halit kesinlikle yolcudur”* denilir. Bu durumla ilgili Fadl Hasan Abbâs, şu ayetleri örnek olarak vermektedir:

﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ . إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ . قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ . قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُم لَمُرْسَلُونَ ﴾

*“Onlara, şu şehir halkını misal ver: hani onlara elçiler gelmişti. İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: “Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz ”dediler. Elçilere dediler ki: Sizde ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman herhangi bir şey indirmedir. Siz ancak yalan söylüyorsunuz. (Elçiler) dediler ki: Rabbimiz biliyor; biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.”*¹⁸⁷

Yukarıdaki âyet-i kerimede elçilerin ilk önce *إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ* dedikleri görülmektedir. Şehir halkı onlara inanmayıp *“sizde bizim gibi beşersiniz. Rahman hiçbir şey indirmemiştir. Siz yalancılardan başka bir şey değilsiniz”* deyince bu sefer elçilerin inkârcılara karşı cevabı daha çok tekitli ve hatta yeminli olmuştur: *“رَبُّنَا*

يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُم لَمُرْسَلُونَ “Rabbimiz biliyor ki biz hiç şüphesiz size gönderilen elçileriz.” Şeklinde zikredilmiştir. Buradaki *رَبُّنَا يَعْلَمُ* ifadesi Türkçedeki Allah

şahit/biliyor ifadesine benzemektedir. Yani cümle hem yemin anlamı taşıyan *رَبُّنَا*

hem de *لَمُرْسَلُونَ* kelimesinin başına getirilen *لَ* tekit lâmıyla pekiştirilmiştir.

Tabi ki haberi cümleyi tekit ederken kullanılan edatlar yukarıda zikredilenlerden ibaret değildir.

Haberi cümleyi tekite kullanılan edatlardan bazıları da şunlardır:

¹⁸⁷ Yasin 36/ 13, 16.

﴿ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرءُوفٌ رَحِيمٌ ﴾ misal: “İbtidâ lâmi”yla (ل) kullanıldığına misal: 1-

“Hiç şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”¹⁸⁸

Başka bir tekit edatı olan “len” (لَنْ) ile kullanıldığına misal:

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ ۗ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ ۗ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ۗ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴾

“Ey insanlar! (size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah’i bırakıp ta yalvardıklarınız bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri alamazlar. İsteyen de âciz kendinden istenende!”¹⁸⁹ “Yemin vâvı”yla (و) kullanıldığına

misal: ﴿ وَالْعَصْرِ ۚ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴾ “Asra ant olsun ki insanlık gerçekten zıyan içindedir.”¹⁹⁰

2- “İbtida lâmi” (ل):

﴿ لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ۗ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴾ “Hiç kuşkusuz onların içlerinde size karşı duydukları korku, Allah’a olan korkularından daha şiddetlidir. Böyledir, çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.”¹⁹¹ ﴿ وَلَا أَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ ﴾

﴿ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ﴾ “Beğenseniz bile, putperest bir kadından, imanlı bir cariye kesinlikle daha iyidir...”¹⁹² ibtidâ lâminin hadis-i şerifte kullanıldığına misal: ﴿ اللَّهُ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ حِينَ يَتُوبُ إِلَيْهِ ﴾ “Hiç şüphesiz Allah günahkar kulunun tövbesine...den daha çok sevinir.”

¹⁸⁸ Hac 22/65.

¹⁸⁹ Hac 22/73.

¹⁹⁰ Asr 103/1,2.

¹⁹¹ Haşr 59/13.

¹⁹² Bakara 2/221.

Sıradan bir cümle: لَأَنْتَ حَرِيٌّ بِالْتَّقْدِيرِ “Gerçekten sen takdire şayan birisin.”

3- “Yemin”. Vavla (و) yapılan yemine misal:

﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا فَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾

“Hayır, Rabbine ant olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonrada verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.”¹⁹³

Tâ (ت) ile yapılan yemine misal:

﴿ قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذَكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴾

“ (Oğulları Hz. Yakup’a) “Allah’a ant olsun ki sen hala Yusuf’u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın!” dediler.”¹⁹⁴

4- ضَمِيرُ الْفَصْلِ : Fasıl zamiri. Misal:

﴿ أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۗ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ “İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenlerde ancak onlardır.”¹⁹⁵

﴿ أَمْ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَإِنَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

﴿ “Yoksa onlar Allah’tan başka dostlar mı edindiler? Hâlbuki dost yalnız Allah’tır. O ölüleri diriltir, her şeye kadirdir.”¹⁹⁶

5- أَمَّا . Misal:

¹⁹³ Nisa 4/65.

¹⁹⁴ Yusuf 12/85.

¹⁹⁵ Bakara 2/5.

¹⁹⁶ Şura 42/9.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ﴾

“Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve onunda ötesinde bir varlığı misal vermekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu kesinlikle bilirler. Kâfirler ise kesinlikle şöyle derler: “Allah böyle misal vermekle ne murat eder?” Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır.”¹⁹⁷

6- أَمَّا ve أَلَا : Tenbîh edatları. أَلَا tenbîh edatının Kur’ân-ı Kerîm’de bir çok yerde geçmekte ve genelde إِنَّ tekit edatıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Misal : ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ “Bilesiniz ki, kesinlikle Allah’ın dostlarına asla korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de.”¹⁹⁸

أَمَّا da أَلَا gibidir. Fakat bu edat genelde yeminle birlikte kullanılmaktadır.

Misal:

أَمَّا وَالَّذِي أَبْكِي وَأَضْحَكَ وَالَّذِي أَمَاتَ وَأَحْيَا وَالَّذِي أَمَرَهُ الْأَمْرُ
لَقَدْ تَرَكْتَنِي أَعْطِ الْوَحْشَ أَنْ أَرَى أَلْيَقِينَ مِنْهَا لَا يَرُوعُهُمَا الرَّجْرُ

“Güldüren, ağlatan, öldüren, dirilten ve emri mutlaka gerçekleşen Allaha ant olsun ki beni hiç kimsenin ürkütmesinden korkmayan güven içerisinde yaşayan vahşi hayvanlardan iki dostun manzarasını imrenerek seyretmeye mahkûm ettin.”¹⁹⁹

¹⁹⁷ Bakara 2/26.

¹⁹⁸ Yunus 10/62.

¹⁹⁹ İbnu Kuteybe ed-Dîneverî, eş-Şi’ru ve’ş-Şu’arâ, Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2002, c.II, s. 549; ed-Dîneverî, ‘Uyûnu’l-Ahbâr, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997, c.IV, s.135; Ebû’l-Kâsim en-Neysabûrî, ‘Ukalâu’l-Mecânîn, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1985, s.51; Cafer b. Ahmed el-Bağdadî, Mesâri’u’l-Uşşak, Beyrut: Dâru Sâdir, Ty., s.144; es-Sekkâkî, Miftâhu’l-‘Ulûm,

7- ما ، أن ، بَاء ، مِنْ : Zâit harfler. Fadl Hasan Abbâs, zait harfler konusunda birçok âlimden farklı düşünmektedir. Bu yüzden bu harflerden bahsederken الْحُرُوفُ الَّتِي سُمِّيَتْ زَوَائِدَ “zait harfler” değil de الْحُرُوفُ الرَّائِدَةُ “Zait diye adlandırılan harfler” demektedir. Aynı zamanda Fadl Hasan Abbâs’ın Kur’an’da zâit harf bulunmadığını, bu harflerin aslında bir hikmete mebnî olarak kullanıldıklarını detaylı bir şekilde anlattığı bir eseri vardır.

Fadl Hasan Abbâs bunları misallerle şöyle izah etmiştir:

Harfinin nasıl kullanıldığına örnek: مَا جَاءَنِي مِنْ أَحَدٍ “Bana hiçbir kimse gelmedi.” مَا فَعَلْتُ مِنْ ذَنْبٍ “Hiçbir günah işlemedim.” مَا فِي اللَّهِ مِنْ فَائِدَةٍ “Boş eğlencede hiçbir fayda yoktur.” Bu örneklerde kullanılan مِنْ , istiğrak anlamı taşımaktadır. Yani مِنْ kendisinden sonra gelen kelimenin bütününe içine almaktadır. Bu yüzden yukarıdaki örneklerde مِنْ den sonra gelen kelimeler, hiç kimse, hiçbir günah ve hiçbir fayda şeklinde tercüme edilerek istiğrak anlamı yansıtılmaya çalışılmıştır.

Harfinin kullanımına misal: لَسْتُ بِالطَّامِعِ وَلَسْتُ بِالْحَاسِدِ بَاء “Kesinlikle aç gözlü birisi değilim. Asla kıskanç biri de değilim.” Veya Amr b. Madikeribe’nin şu şiirinde olduğu gibi:

لَيْسَ الْجَمَالُ بِمَنْزَرٍ فَاعْلَمْ وَإِنْ رُدِّيتَ بُرْدًا

“Güzellik asla kemer ve hırka gibi kıyafetlerde aranmaz. Bunu iyi bil!”²⁰⁰

Beyrut:Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1987, s.423; Bahaeddin el-Bağdadî, **et-Tezkiretu’l-Hamdûniyye**,Beyrut:Dâru Sâdir, 1996, c.VI, s.165.

²⁰⁰ Ebû Mansûr es-Se‘âlibî, **et-Temsîl ve’l-Muhâdara**, Tarablus: ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Kitâb, 1985, s. 65; Nureddin el-Yûsî, **Zehru’l-Ekem fi’l-Emsâl ve’l-Hikem**, Beyrut:ed-Dâru’l-Beydâ:Dâru’s-Sekâfe, 1985, c.II, s.277;Ebû’l-Hasen el-Basrî, **el-Hamâse’l-Basriyye,âse’l-Basriyye**, Beyrut: ‘Alemlü’l-kütüb, Ty., c.I, s. 50; el-Müsta’simî, **ed-Durrü’l-Ferîd**, c.IX, s.48; Rizkullah, **Mecânî’l-Edeb**, c.IV, s.194.

مَا أَنْتَ بِالْعَادِلِ فِي حُكْمِكَ ye bazen de لَيْسَ بَا ile kullanılır:

“Sen kesinlikle hükmünde adil biri değilsin” gibi.

مَا edatı ise olumsuzluk edatı olan مَا dan sonra getirilerek kullanılır. Bu duruma da yine Amr b. Ma‘dikeribe’nin şu beyti örnek olarak verilebilir:

مَا إِنْ جَزَعْتُ وَلَا هَلَعْتُ وَلَا يُرْدُ بُكَايَ زَنْدًا

“Kesinlikle sabırsızlık etmedim. Zira ağlayıp sızlanmam asla bir şeyi geri getirmez.”²⁰¹

Fadl Hasan Abbâs’a göre şöyle cümleler de kurulabilir. Mesela: مَا إِنْ ظَلَمْتُ

مَا إِنْ فَصَّرْتُ بِوَجِيحِي “Kesinlikle görevimi yerine getirmekte kusur etmedim.”

مَا edatının kullanımına misal: ﴿فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا﴾

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

“Müjdecî gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Yakup) görür oldu. Ben size: “Allah tarafından sizin bilemeyeceğimiz şeyleri bilirim” demedim mi? dedi.”²⁰²

Bahsedilen anlamı ifade etmek için örneğin: لَمَّا أَنْ ظَهَرَ لِي الْحَقُّ اتَّبَعْتُهُ

“Gerçeği görünce derhal ona uydum.”; ya da لَمَّا أَنْ عَرَفْتُكَ صَادِقًا آتَرْتُكَ صَدَاقَتَكَ

“Doğru birisi olduğunu görünce hemen seninle arkadaş olmayı tercih ettim.” cümleleri de kurulabilir.

مَا edatının kullanımına misal:

﴿فَإِمَّا تَنْفِقْنَهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلَقْتَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾

²⁰¹ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Ty., c.I, s.107; el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb*, c.XI, s.219; Nureddin el-Yûsî, *Zehru'l-Ekem*, c.II, s.277; Tebrîzî, *Şerhu Dîvani'l-Hamâse*, Beyrut: Dâru'l-Kalem, Ty., s.51.

²⁰² Yusuf 12/96.

“Eğer savaşta onları yakalarsan, ibret almaları için onlar ile (onlara vereceğin ceza ile) arkalarında bulunan kimseleri de dağıt.”²⁰³

Veya şöyle cümleler kurulabilir: *إِمَّا تَرَىٰ فَقِيرًا فَسَاعِدْهُ* “Bir fakir gördüğünde ona yardımcı ol”; *إِمَّا تَسْمَعَنَّ مَوْعِظَةً فَاَعْمَلْ بِهَا* “Bir öğüt dinlediğinde hemen onunla amel et”; *إِمَّا تَرَىٰ حَادِثَةً فَاعْتَبِرْ* “Bir olay gördüğünde ondan ders çıkar” Bazen de bu ما nekre kelimedenden sonra gelir. Misal:

﴿ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴾

“Ve o, (Kur’an) kesinlikle bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz!”²⁰⁴ Veya *قَلِيلًا مَّا أَعْتَبِرُ بِالْحَوَادِثِ* “Olaylardan çok az ders çıkarırım” gibi.

8- قد edatı: قد sadece fiillerin başına gelir. Mâzi fiilin başına geldiğinde tahkîk (kesinlik) veya takrîb (bir şeyin yaklaştığını) ifade eder. Tahkîke misal:

﴿ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ “Muhakkak ki müminler kurtuluşa ermiştir.”²⁰⁵ Takrîbe

misal: *قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ* “Namaz başlamak üzere.” Muzâri fiilin başına geldiğinde

ise teksîr (çok yapmak) veya taklîl (az yapmak) ifade eder. Teksîre misal: *قَدْ يَجُودُ*

“Cömert kimse çok infak eder.”; taklîle misal: *قَدْ يَجُودُ الْبَخِيلُ* “Cimri bazen

cömertlik yapar.”

Fadl Hasan Abbâs, قَدْ edatının mazide kesinlik muzaride ise ihtimal anlamına geldiği görüşüne katılmamaktadır. Ona göre قَدْ edatının kesinlik veya

²⁰³ Enfal 8/57.

²⁰⁴ Hâkka 69/41.

²⁰⁵ Mü’min’ün 23/1.

ihtimal anlamına gelmesini cümlenin bağlamı belirler.²⁰⁶ Nitekim şu âyet-i kerîmelerde onun bu görüşünü desteklemektedir:

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ ۗ فَلَمَّا زَاغُوا﴾

﴿أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

“Hani bir zaman Mûsâ kavmine: Ey kavmim! Hiç kuşkusuz bir şekilde benim, Allah’ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz? demişti. Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmıştı. Allah fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez.”²⁰⁷

﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا ۚ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ﴾

﴿لِوَادٍ فَلْيُحَذِّرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

“(Ey müminler!) Peygamber’in sizi çağırmasını birbirinizi çağırmanız gibi görmeyin. İçinizden, birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden ve kendilerine çok elemli bir azap isâbet etmesinden sakınsınlar.”²⁰⁸

﴿قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا ۗ وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

“Allah, içinizden (savaşta) alıkoyanları ve yandaşlarına: “Bize katılın” diyenleri gerçekten çok iyi biliyor. Zaten bunların pek azı savaşa gelir.”²⁰⁹

9- السَّيِّئُ وَسَوْفَ 9- Muzârî fiilin başına gelip onu gelecek zamana tahsisi eden

سَ ve سَوْفَ edatları da cümleyi pekiştirmek için kullanılır. Buda genelde vaat

veya tehdit içerikli cümlelerde olur. Mesela : ﴿سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾ “Allah,

bir güçlükten sonra kolaylık yaratacaktır.”²¹⁰ Veya vaat ve tehdit içerikli şöyle

²⁰⁶ Abbâs, **el-Belâga Fünûnühâ**, s. 122; Abbâs, **Esâlibu’l-Beyan**, s.46.

²⁰⁷ Saff 61/5.

²⁰⁸ Nûr 24/63.

²⁰⁹ Ahzab 33/188.

²¹⁰ Talak 65/7.

cümleler kurulabilir: سَأَعِاقِبُ “Çalışana ödül vereceğim.”; سَأَمْنَحُ الْمُجْتَهِدَ جَائِزَةً

المُقَصِّرَ فِي وَاجِبِهِ “Görevinde kusur yapanı cezalandıracağım.”

10- لَنْ edatı. Misal:

﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا حُبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾

“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyi/makbul bir kul olamazsınız. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir.”²¹¹

11- Şeddeli ve şeddesiz tekit nûnları (ن): Aşağıdaki âyet-i kerîme her ikisine misal verilebilir:

﴿قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِينَ لَمُنْتَنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُهُ

لَيُسْجَنَنَّ وَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾

“Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığımız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Ant olsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürülenlerden olacaktır!”²¹²

لَأَسْتَسْهَلَنَّ الصَّعْبَ أَوْ أُدْرِكَ الْمُنَى فَمَا انْقَادَتْ الْأَمَالُ إِلَّا لِصَابِرٍ

“Arzularıma ulaşincaya dek zorlar bana kolay gelecek! Zira umutlar, ancak sabırlı kimselere boyun eğer.”²¹³

Fadl Hasan Abbâs, şeddesiz nûn’un durulduğunda elife dönüştüğünün altını çizmekte ve bu hususa dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Mesela:

﴿كَأَلَّا لَعْنٌ لَّمْ يَنْتَهَ لَنْسَفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾

²¹¹ Âl-i İmran 3/92.

²¹² Yusuf 12/32.

²¹³ Muhammed b. Abdillâh et-Tâî, Şerhu'l-Kâfiye's-Şâfiye, Mekke: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Ty., c.V, s.93; İbnu's-Sâiğ, el-Lumha fî Şerhi'l-Mulha, Medine: İslam Üniversitesi, 2004, c.II, s.839; İbnu Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-Zehab fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab, Şam: eş-Şeriketü'l-Müttehide li't-Tevzî', Ty., s.385; İbnu 'Akîl, Şerhu İbni 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik, Kahire: Dâru't-Türâs, 1980, c.IV, s.8.

“Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse, derhal onu alnından yakalar (ve cehenneme atarız)”²¹⁴ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi.²¹⁵

12- Nefiy edatının tekrarlanması. Mesela:

لَا لَا أَبُوحُ بِحُبِّ بُيُوتِنَا إِنَّمَا
أَخَذْتُ عَلَيَّ مَوَاتِنًا وَعُهُودًا

“Hayır! Kesinlikle Büseyne’ye olan aşkıyı kimseye söylemem. Çünkü o benden bu konuda söz almıştır.”²¹⁶

Veya لَا أَجِيئُ; “Hayır! Kesinlikle zillete rıza göstermem.” لَا لَا أَرْضَى بِالذُّلِّ

لِدَارٍ أَنْتَ تَسْكُنُهَا “Hayır! Kesinlikle senin oturduğun eve gelmem” gibi.

13- إِنَّمَا edatı. Misal: ﴿إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾

“Sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir.”²¹⁷

Yukarıda zikredilen tekit edatlarıyla cümle pekiştirileceği gibi bazen de başka yollarla cümleye tekit kazandırılır. Örneğin: الشُّهَدَاءُ أَحْيَاءُ “Şehitler diridir” cümlesi isim cümlesi olduğu için tekitli bir cümledir. Çünkü isim cümlesi (sübut) bir sıfatın sabitliğini ve yerine göre sürekliliğini ifade eder. Bir diğer ifade ile “şehitler diridir” demek “diri olmak şehitlerin ayrılmaz bir sıfatıdır” demekle eşdeğerdir.²¹⁸

Bir diğer tekit yöntemi ise fiil cümlesini isim cümlesine çevirmektir. Belagat âlimleri, nahivcilerin “fiil cümlesindeki fâil, başa getirildiğinde mübtedâyaya dönüşür” görüşüne katılmakla birlikte şöyle ince bir noktaya işaret etmektedirler: Fiil cümlesinde fâil bir defa, isim cümlesinde ise iki defa zikredilmektedir. Örneğin: طَلَعَتِ الشَّمْسُ “Güneş doğdu” denildiğinde طَلَعَتِ fiil, الشَّمْسُ kelimesi de onun failidir. Lakin aynı cümle isim cümlesine çevrilip :

²¹⁴ Alak 96/ 15

²¹⁵ Sakin nûn telaffuzda tenvine benzediği için durulduğunda elife dönüşmektedir.

²¹⁶ Ebû İshâk eş-Şâtübî, **el-Mekâsıdu’s-Şâfiye fî Şerhi’l-Hulâsati’l-Kâfiye**, Mekke: Ümmü’l-Kura Üniversitesi, 2007, c.III, s.233.

²¹⁷ Hud 11/ 12

²¹⁸ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s.123.

الشَّمْسُ طَلَعَتْ denildiğinde her ne kadar fâil mübtedâ adını alsada fâil cümlede iki defa tekrarlanmaktadır. Şöyle ki: birinci sefer fâil ism-i zâhir (açık isim) الشمس şeklinde ikinci sefer ise طلعت fiilinin gizli öznesi konumunda olan هي zamiri olarak cümlede iki defa tekrarlanmış gibi olur. Dolayısıyla isim cümlesi, fiil cümlesinden daha tekitli bir anlatıma sahiptir. Kısacası; tekit edatları kullanılmadan da cümle, başka yollarla pekiştirilebilir.

2.4.5. Sözüñ Muktezâ-yı Zâhire Uymaması

Daha öncede değinildiği üzere sözüñ, yöneltildiği muhatabına göre tekitli veya tekitsiz olması gerektiği vurgulanmıştı. Dinleyen, konu hakkında olumlu veya olumsuz bir tavır sergilemiyorsa cümle tekitsiz, şüpheli veya münkir ise tekitli cümleyle hitap olunması gerektiği anlatılmıştı. Fakat bazen cümle yukarıda anlatıldığı gibi kurulmaz. Bilakis münkir olana münkir değilmiş gibi veya münkir olmayanı münkirmiş gibi hitap edilir. Tabi ki bu gereksiz ve beyhûde yere yapılmaz. Misal:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِّن طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۖ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَعِينُونَ﴾

“Ant olsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe haline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik. Yapıp- yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir. Sonra, muhakkak ki siz, bunun ardından elbette öleceksiniz.”²¹⁹

Yukarıdaki âyet-i kerîmede Allah (c.c) insanlara yaratılış evrelerini anlatmakta ve hayattan sonra ölümün insanları beklediğini söylemektedir. Malum olduğu üzere ölümü ateistler dahi herkes kabul etmektedir. Ama kimse bu gerçeği

²¹⁹ el-Mü'minûn 23/12, 15.

inkâr etmediği halde Allah Teâlâ bu durumu anlatırken **ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ**
“*Sonra, muhakkak ki siz, bunun ardından elbette öleceksiniz*” diyerek cümleyi hem **إِنَّ** ve **لَ** tekit edatlarıyla pekiştirerek hem de cümleyi isim cümlesi yaparak kullarına öleceklerini hatırlatmaktadır. Yani muhataplara ölümü inkâr etmemelerine rağmen inkâr ediyorlarmış gibi hitap edilmektedir. İnsanların ölmeyecekmiş gibi dünyaya sarılmaları, ahiret, hesap ve kitap yokmuş gibi gâfilane yaşamaları Allah’ın (c.c) onlara ölüm gerçeğini inkâr ediyorlarmış gibi hitap etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu âyet-i kerîmede **ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ** cümlesi, bir hikmete binaen tekit edilmiştir.²²⁰

Bazen de tekit edilmesi gereken cümle tekit edilmez. Mesela : **﴿وَالْهُكْمُ إِلَهُ﴾**

﴿وَاحِدٌ﴾ “*Sizin ilahınız tek bir ilahdır.*”²²¹ Bu âyet-i kerîmede **إِلَهُكُمْ** kelimesi tekitsiz getirilmiştir. Bu aslında insanlara şu mesajı iletmektedir: Sizin ilahınız tektir. Bu hakikati vicdan ve izan sahibi her kes istisnâsız bir şekilde kabul ettiği için pekiştirmeye de gerek yoktur. Yani Allah’ın varlığı ve birliği müsellemler için kaziye olduğu için bu durumu pekiştirmek sözü uzatmak anlamına gelecektir. Her selim fitrata sahip kimse bu gerçeği tekitsiz bir şekilde zaten kabul etmektedir. O halde cümleyi tekit etmeye gerek yoktur.

Bazen de konuşan muhatabı için değil de kendisi için cümleyi pekiştirir. Bu duruma örnek olarak şu âyetler verilmiştir:

﴿فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ ۗ﴾

﴿وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِنكِ وَدَرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾

“*Onu doğurunca, Allah ne doğurduğunu en iyi bilen olduğu halde “Rabbim! Hiç şüphesiz ki ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir.*”

²²⁰ Abbâs, **Esâlîbu'l-Beyan**, s.50.

²²¹ el-Bakara 2/163.

Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.”²²²

Yukarıdaki âyet-i kerîmede Hz. Meryem’in annesi, Rabbine “*Rabbim! Hiç şüphesiz ki ben onu kız doğurdum*” demesinin nedeni şudur: Âyetin öncesinden de anlaşılacağı üzere ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ

﴿أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ *Imrân’ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini azatlı*

bir kul olarak surf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin”²²³ Hz. Meryem’in annesi karnındaki

çocuğunu Allaha adamaktadır. Mabede adanan çocuğun erkek olması gerektiğinden مُحَرَّرًا değil de مُحَرَّرَةً demektedir. Fakat doğurduğunda çocuğunun

erkek değil de kız olduğunu görünce şaşırmakta; bu durumun kendi elinde olan

bir durum olmadığını bildiği için Rabbine acziyetini bildirmek, kendi kendisine de

çocuğun kız olduğunu kesin bir şekilde telkin etmek için cümleyi pekiştirerek

söylemektedir. Yani Hz. Meryem’in annesi çocuğunun erkek olacağını

umduğundan kız olması kendisi için beklenmeyen bir sürpriz olmuştur. Bu olaya

kendisini tamamen alıştırmak ve çocuğunun kız olduğunu kabullenmek için

cümleyi tekitli bir şekilde kurmaktadır.²²⁴ Tabi ki burada Hz. Meryem’in annesinin

üzülmesinin ve olayı kabullenmekte zorlanmasının sebebi; çocuğunun kız olması

değildir. Bilakis o, çocuğunu Allaha adadığından mabedin hizmetlerini göreceğ

olan kişinin erkek olması icap ettiği için ne yapacağını şaşırıldığından Rabbine özür

beyan etmektedir.

Yine aynı şekilde ﴿قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتَحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ

﴿مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَأَجْنِبْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِكِ الْمَشْحُونِ ثُمَّ أَعْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ﴾

“*Nuh: Rabbim! Hiç şüphesiz kavmim beni yalancılıkla suçladı. Artık*

benimle onlar arasında sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki müminleri

kurtar. Bunun üzerine biz onu ve beraberindekileri, o dolu geminin içinde

²²² Âl-i İmran 3/36.

²²³ Âl-i İmran 3/35.

²²⁴ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ*, s.137.

*kurtardık. Sonrada geri kalanları suda boğduk.”*²²⁵ Âyet-i kerîmesinde Hz. Nuh’un cümlesini pekiştirerek söylemesinin nedeni ise şudur: Uzun yıllar boyunca kavmini İslam’a davet eden Hz. Nuh beklediği neticenin tam aksiyle karşı kaşıya gelmiştir. Tabir yerinde ise hayal kırıklığına uğramıştır. Kavmi ona iman edip doğru yola gelmedikleri gibi onu yalancılıkla itham etmişlerdir. Hz. Nuh, bu hazin sonucu Rabbine arz ederken pekiştirerek söylemektedir. Aslında Rabbi bu durumu ondan daha iyi bilmektedir. Dolayısıyla cümlesini tekitli bir şekilde kurarken aslında kendisine bu hazîn sonucu telkin etmeyi ve durumu kabullenmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bazen konuşan, muhatabı için değil de kendisi için cümlesini tekitli kurabilir. Fadl Hasan Abbâs, kelâmın muktezâ-yı zahire aykırı olmasının bir hikmete binâen mümkün olduğunu, ama muktezâ-yı hale asla ters düşmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.²²⁶

2.5. Talebî İnşâ

Haberi cümlelerin aksine doğruluk veya yanlışlık ihtimali olmayan inşa, talebi ve gayr-ı talebi olmak üzere iki kısma ayrılır. Talebi inşa, konuşma esnasında henüz gerçekleşmemiş bir şeyin yapılmasının istendiği inşa çeşididir. Misal: *أَكْتُبُ الدَّرْسَ* “*Dersi yaz.*” Bu örnekte konuşan muhatabından bir şey yapmasını istemektedir. İşte bu türden olan inşâ cümlesine talep/istek içerdiği için talebî inşâ denilir. Ama bazen söylenilen söz, doğruluk ve yanlışlık ihtimali taşımadığı gibi talep te içermeyebilir. Misal : *مَا أَجْمَلُ السَّمَاءَ* “*Gökyüzü ne kadar güzel!*” diyen bir kimse kendi duygularını ifade etmektedir. Ona sen doğru söylüyorsun veya yalancısın denilemez. İşte bu kabilden olan inşa türüne gayr-ı talebî (istek içermeyen) inşâ denilir. Taaccüb, medih, zem, dua, alışveriş akitlerinde kullanılan “aldım, sattım” gibi sıygalar, kasem, (yemin), *كاد ، كرب* gibi bazı mukârebe fiilleri ve *إِخْلُوق ، حَزِي ، عَسَى* recâ fiilleri de gayr-ı talebî inşâ türlerindedir. Fakat belagat âlimleri, beyânî yönden daha fazla önemi hâiz

²²⁵ Şuarâ 26/117-120.

²²⁶ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ*, s. 134.

olduğu için talebî inşâyı geniş bir şekilde işlemişlerdir. Talebi inşa; emir, nehiy, temenni, istifhâm ve nidâ olmak üzere beş kısma ayrılır. Aşağıda sırasıyla bu kısımların özelliklerine işaret edilecektir:²²⁷

Emir

Emir, makam bakımından yukarıda olan bir kişinin daha alt seviyede olan birinden bir fiili yapmasını istemesidir. Emir için dört ayrı kip vardır. Bunlar; emir fiili,(emr-i hâzır) başında emir lâmı bulunan muzari fiil.(emr-i ğaib) emir manasına gelen isim fiil ve emir fiili yerine kullanılan mastardır. Emr-i hazır örnek: ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاٰكِعِينَ﴾ “*Namazı tam kılın, zekâti hakkıyla verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.*”²²⁸ Başında emir lâmı bulunan muzariye örnek:

﴿لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَن قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ ۗ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا

إِلَّا مَا آتَاهَا ۗ سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾

“*İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin; rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin. Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.*”²²⁹

Emir manasında kullanılan isim fiiller, semâî ve kıyasî olmak üzere ikiye ayrılır. Semâîlere örnek: “*Yeter! , صه! Sus! ve آمين Amin*”gibi. Kıyasî olan isim fiiller ise sülâsi (üç harfli) fiillerden türetilir ve فَعَالٍ vezninde olurlar. “*دَرَاكٍ*” anla/yetiş, نَزَالٍ in”örneklerinde olduğu gibi. Bu isim fiiller aslında اَنْزَلَ sülâsi fiillerinden türetilmiştir. Emir fiili yerine kullanılan mastara örnek:

غَيْرِ التَّقَى وَعَمَلِ الْمَعَادِ

رَكُضًا إِلَى اللَّهِ بِغَيْرِ زَادٍ

²²⁷ Abbâs, *el-Belâġa Fünûnühâ*, s.152; Abbâs, *Esâlîbu'l-Beyan*, s.55.

²²⁸ el-Bakara 2/43.

²²⁹ et-Talak 65/7.

“Sadece takva ve ahiret için yapılan güzel amelleri azık edinerek Allaha koşun!”²³⁰

Emir kipi normalde mertebe bakımından daha üstün bir zatın altındakine bir şeyi yapmasını emretmesini ifade etmek için kullanılsa da bazen bunun dışında başka amaçlar içinde kurulabilir. Burada Fadl Hasan Abbâs, emir kipinin normalde vucüp ifade ettiğini ama bazen vucubun dışında farklı anlamlara da gelebileceğini söylemektedir. الْأَمْرُ يُفِيدُ الْوَجُوبَ “Emir vucübu gerektirir” yani Allahın bir şeyi emir kipiyle ifade etmesi, o şeyin farz olduğunu gösterir kuralına işaret eden Fadl Hasan, aslında inşânın önemli bir alt başlığı olan emri, belâğî açıdan ele almaktadır. Fakat ilk dönem belagat âlimlerinin eserlerinden de anlaşılacağı üzere meâni, beyân ve bedî ilminin ilk gayesi, kelâmullahın inceliklerine vakıf olmak ve Allah’ın emirlerini daha iyi kavramak olduğu için belagatin tefsir, fıkıh, kelam ve diğer İslami disiplinlerle iç içe olması kaçınılmaz bir durumdur. İşte bu yüzden Fadl Hasan Abbâs, usulü fıkıhçıların emrin hangi anlamlara geldiğine dair söylemiş olduklarını kısa bir şekilde nakletmektedir. Emrin kendi anlamı dışında kullanıldığı ve farklı anlamlara geldiği yerleride şöyle açıklamıştır:

1- الإِرْشَادُ: Emrin ifade ettiği anlamlardan birisi irşâttır. Misal:

﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ “Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.”²³¹ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ﴾
“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın.”²³² Hadîs-i şerîften örnek: اِتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَاتَّبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا وَخَالِقِ

²³⁰ Şihabeddîn en-Nuveyrî, **Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb**, Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2002, c.VI, s.156.

²³¹ el-A'raf 7/199.

²³² el-Bakara 2 /282

النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ “Nerede olursan ol Allahtan kork. Kötülük yaptıysan hemen ardından iyilik yap ki onu silsin ve insanlara karşı güzel ahlaklı ol.”²³³

2- الإِعْتِبَارُ : Emir, bazen muhatabı ibret almaya teşvik etmek için gelir. Misal:

﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ۖ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

﴿De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış

bir bakın. İşte Allah bundan sonra (aynı şekilde) ahiret hayatını da yaratacaktır.

﴿انظُرُوا إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ﴾²³⁴ “Meyve

verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın!”²³⁵ Veya şöyle

cümleler kurulabilir: “Kendine ve etrafına bak.” وَارْزُقْ بَيْنَ أَنْظُرْ فِي نَفْسِكَ وَفِيمَا حَوْلَكَ

“Ciddi ve başıboş olan milletlerin durumunun karşılaştır.” الأُمَّمَ الْجَادَّةَ وَالْهَارِلَةَ

3- التَّخْيِيرُ : Emir, bazen de muhatabın bir konu hakkında muhayyer

olduğunu bildirmek için gelir. Misal: إِقْرَأْ فِي النَّحْوِ كُتُبَ ابْنِ هِشَامٍ أَوْ ابْنَ مَالِكٍ

“Nahve dair ya İbn Hişâm’ın ya da İbnu Mâlik’in kitaplarını oku.”; إِقْرَأْ فِي التَّفْسِيرِ

“Tefsire dair مِنْ كُتُبِ الْأَقْدَمِينَ جَامِعِ الْبَيَانِ لِابْنِ جَرِيرِ الطَّبْرِيِّ أَوْ كِتَابِ الْكَشَّافِ لِلرَّمْضَشَرِيِّ

eski alimlerden ya İbnu Cerir et-Taberi’nin Camiu’l-Beyan adlı kitabını veya ez-

Zemahşeri’nin Keşşaf’ını oku.”; اِكْتُبْ عَنِ مَسَاوِيِ الشُّبُوعِيَّةِ أَوْ الرَّاسِمَالِيَّةِ

“İster komünizmin ister kapitalizmin kötülüklerini yaz.”

عِشْ عَزِيزًا أَوْ مُتًا وَأَنْتَ كَرِيمٌ
بَيْنَ طَعْنِ الْقَنَا وَحَقْقِ الْبُنُودِ

“Ya izzetinle yaşa. Ya da bayrakların dalgalandığı ve mızrakların saplandığı (er meydanında) şerefle öl.”

²³³ Abbâs, **Esâlîbu’l-Beyan**, s.58.

²³⁴ el-Ankebût 29/20.

²³⁵ el-En’am 6/99.

4- الإِبَاحَةُ : Emir, bazen de bir şeyin mubah olduğunu ifade etmek için gelir.

Misal: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾ “Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için...”²³⁶

5- الدَّوَامُ : Emir, bazen de bir şeyin sürekli olmasını istemek için olur. Misal:

﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ “Bizi doğru yola ilet.”²³⁷ Fadl Hasan Abbâs, buradaki اهدنا kelimesinin وَثَبْتَنَا وَثَبْتَنَا “Hidâyetimizi sürekli kıl. Bizi doğru yolda sabit kıl” anlamına geldiğini söylemektedir. Tabi ki bu âyet-i kerîmede emrin aynı zamanda dua anlamına geldiğini söylemek yerinde olacaktır.

6- التَّأْدِيبُ : Emir, bazen de muhatabı eğitmek için getirilir. Misal:

“يا غلام! يا غلام! سَمَّ اللهُ وَكُلَّ بِيَمِينِكَ وَكُلَّ مِمَّا يَلِيكَ” “Delikanlı! Besmele çek ve sağ elinle öniünden ye!” Burada birinci örnekte olduğu gibi emir, irşât anlamında da değerlendirilebilir.

7- التَّعَجُّبُ : Emir, bazen de taaccüp anlamı içerir. Mesela:

﴿أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا﴾ “Baksana! Senin için ne türlü benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, (öyle bir) saptılar ki, artık (doğru) yolu bulamayacaklardır.”²³⁸

8- التَّهْدِيدُ : Emir, bazen de tehdit anlamı içerir. Misal :

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَمَنْ يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾
﴿اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

²³⁶ el-Bakara 2/187.

²³⁷ el-Bakara 2/6.

²³⁸ el-İsrâ 17/48.

“Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar bize gizli kalmaz. O halde, ateşin içine atılan mı daha iyidir, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi? Dilediğinizi yapın! Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir.”²³⁹

“Hiç şüphesiz insanların Peygamberlerin sözlerinden tevâriis edegeldikleri bir hikmetli sözde şudur: Utanmazsan dilediğini yap!”

9- التَّمَنِّي: Emir, bazen de temenni anlamına gelir. Bu duruma İmruü'l-

Kays'ın şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا إِنِّجَلِ بِصُبْحٍ وَمَا الْإِصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلِ

“Ey uzun gece, yeter artık açıl da sabah olsun. Gerçi sabahta senden iyi değil ya!”²⁴⁰

Yukarıdaki beyitte şair, dertli ve sıkıntılı olduğu için zamanın bir an önce geçip gecenin sabaha dönüşmesini istiyor. Fakat sabah da olsa dertleri ve sıkıntılarını bitmeyeceğini mırıldanarak üzüntüsünü dile getiriyor.

“Ey tan yeri ağar! Ey güneş doğ ki Filistin'e gidelim.”

10- الْإِهَانَةُ وَالتَّحْقِيرُ: Emir, bazen de aşağılama anlamında kullanılır. Bu duruma

Cerir'in şu beyti örnek olarak verilmiştir:

زَعَمَ الْفَرَزْدَقُ أَنْ سَيَقْتُلُ مَرْبَعًا أَبْشِرْ بِطُولِ سَلَامَةٍ يَا مَرْبَعُ

“Ferezdak, Merba'ı öldüreceğini zannediyormuş. Ey Merba; müjdeler olsun sana! Anlaşılan o ki çok yaşayacaksın.”²⁴¹ Azarlamak (التَّوْبِيخُ) anlamında

kullanılan emir sıygası da yukarıdaki kullanıma benzemektedir. Mesela:

²³⁹ Fussilet 41/40.

²⁴⁰ Neşvân el-Himyerî, Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kulûm, Şam: Dâru'l-Fikri'l-Mu'asır, 1999, c.II, s.1151;Ebû Zeyd el-Kuraşî, Cemheretu Eş'âri'l-'Arab, Kahire:Nahdatu Mısr, Ty., s.133.

²⁴¹ İbnu Cinnî, Sirru Sınâ'ati'l-'I'râb, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000, c.II, s. 200;Ebû'l-Ferac en-Nehrevânî, el-Celîsu's-Sâlihu'l-Kâfi ve'l-Enîsu'n-Nâsihu's-Şâfi, Beyrut: Dâru'l-

إِنَّكَ مِثْلَ الْمَرْءِ مُضَاعًا لَمْ تُحَافِظْ عَلَيْهِ مِثْلَ الرَّجَالِ

“Zamanında erkekler gibi korumadığın ve kaybettiğin saltanatına bu gün kadınlar gibi ağla!”

Rivâyete göre bu söz, Endülüs Emevilerinin en son halifesine, zamanında öğütlerini ve uyarılarını dinlemeyerek zevk ve sefaya daldığı ve nihâyet saltanatını kaybettiği için annesi tarafından sitem mahiyetinde söylenmiştir.

11- التَّعْجِيزُ: Emir bazen de muhatabın âciz olduğunu bildirmek için gelir.

Misal: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّمَّنْ لَمِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

“Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sure getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah’tan gayri şahitlerinizi de çağırın.”²⁴²

أُولَئِكَ آبَائِي فَجَنِّبِي مِثْلَهُمْ إِذَا جَمَعْنَا يَا جَرِيرُ الْمَجَامِعُ

“İşte benim atalarım onlar! Ey Cerir! Meclisler bizi bir araya getirdiği zaman onlar gibi bir atan varsa getir göster bana.”²⁴³

12- التَّسْوِيَةُ: Emir, bazen de muhatap için her iki durumun eşit olduğunu anlatmak için getirilir. Misal: ﴿اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُحْزَنُونَ مَا كُنْتُمْ

﴿تَعْمَلُونَ﴾ “Girin oraya, sabretseniz de sabretmeseniz de artık sizin için birdir. Siz ancak yaptıklarınızın karşılığına çarptırılacaksınız.”²⁴⁴

13- الْإِمْتِنَانُ: Emir, bazen de muhataba sözü söyleyene minnettâr olduğunu hatırlatmak için getirilir. Misal: ﴿فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنَّ

Kütübi’l-İlmiyye, 2005, s.97; el-Câhız, **Resâilu’l-Câhız**, Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1964, c.I, s.369;Ebû Mansûr es-Se‘âlibî, **el-Î‘câz ve’l-Îcâz**, Kahire: Mektebetü’l-Kur’an, s.140;Neşvân el-Himyerî, **el-Hûru’l-În**, Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1948, s.282.

²⁴² el-Bakara 2/23.

²⁴³ ez-Zemahşerî, **Esâsu’l-Belâğa**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988, c.I, s.148;Sekkâkî, **Miftâhu’l-Ulûm**, s.184; Neşvân el-Himyerî, **Şemsu’l-Ulûm**, s.149.

²⁴⁴ et-Tûr 52/16.

﴿كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ “Artık Allah’ın size verdiği rızıktan helal ve temiz olarak yiyin, eğer gerçekten yalnız Allah’a ibadet ediyorsanız onun nimetine şükredin.”²⁴⁵

Bu âyet-i kerîmede Allah kullarına helâl ve temiz rızıklar vererek lütuf ve ihsanda bulunduğunu ve kullarının kendisine karşı minnettâr olduğunu hatırlatmaktadır. Fadl Hasan Abbâs, emir sıygasının ifade ettiği anlamların sıyak ve sibaktan anlaşılacağını bildirmekte ve emrin kullanıldığı anlamların yukarıdakilerden ibaret olmadığını ifade etmektedir.²⁴⁶ Doğrusu sözün anlamının farklılaşmasında bağlamıyla birlikte vurgusu da önemlidir.

Nehiy

Nehiy, makam bakımından yukarıda olan bir kişinin daha alt seviyede olan birinden bir fiili yapmamasını istemesidir. Bunun için kullanılan sıyga, başında nehiy lâ’sı لَا bulunan muzâridir. (nehy-i hâzır) Misal: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَةَ إِنَّهُ كَانَ

﴿فَاحْشَئْهُ وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ “Zinâya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.”²⁴⁷

Nehiy sıygası, bazen kendi asıl anlamı dışında dua, iltimas, (rica) gibi farklı anlamlarda kullanılabilir. Duaya örnek: ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا

﴿وَاعْفُ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾

“Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim Mevla’mızsin. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.”²⁴⁸

²⁴⁵ en-Nahl 16/114.

²⁴⁶ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s.157.

²⁴⁷ el-isrâ 17/32.

²⁴⁸ el-Bakara 2/286.

İltimâs, konum ve mertebe itibariyle birbirlerine denk olan kimselerin birbirlerinden her hangi bir istekte bulunmasına denilir. Mesela arkadaşım, arkadaşına لَا تَسْبِقْنِي “beni geçme” demesi gibi.

Nehiy sıygası, yukarıda söylenen anlamlar dışında farklı amaçları ifade etmek içinde kullanılabilir. Aşağıda bu anlamlardan bazıları verilecektir:

1- الْإِشَادُ : Nehiy bazen muhatabı yönlendirmek ve ona yol göstermek için

kullanılır . Misal: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِن تَبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا

﴿ عَنهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدَّ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴾ “Ey iman edenler!

Açıklandığında hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur’an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. Allah onları affetmiştir. Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir.”²⁴⁹

إِذَا نَطَقَ السَّفِيهُ فَلَا تُجِبُهُ فَحَيْرٌ مِّنْ إِجَابَتِهِ السُّكُوتُ

“Cahil konuştuğunda ona cevap verme! Çünkü susmak ona cevap vermekten daha hayırlıdır.”

2- التَّهْدِيدُ : Nehiy sıygası, bazen de muhatabı tehdit etmek için söylenilir.

Derslerine çalışmayan bir öğrenciye لَا تَدْرُسْ “ders çalışma!” demek gibi.

3- التَّيْسِيسُ : Nehiy sıygası, bazen de muhataba ümidinin boş yere

olduğunu ifade etmek için kullanılır . Misal : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا

﴿ بُحْرُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ “Ey kâfirler! Bu gün özür dilemeyin! Siz ancak

işlediklerinizin cezasını çekeceksiniz, (denilir).”²⁵⁰

4- التَّوْبِيحُ : Nehiy sıygası, bazen de muhatabı azarlamak/kınamak için

kullanılır. Bu duruma Ebu’l-Esv ed-Düelî’nin şu beyti örnek olarak verilmiştir:

²⁴⁹ el-Mâide 5/101; Abbâs, **Esâlibu’l-Beyn**, s.61.

²⁵⁰ et-Tahrim 66/7.

لَا تَنْهَ عَنْ خُلُقٍ وَتَأْتِي مِثْلَهُ عَارٌ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ

“Kendin yaptığın bir şeyden başkalarını alıkoyma. Böyle yaparsan sana yakışmaz. Çok utanç verici bir şey yapmış olursun.”²⁵¹

5- التسلية والتصر: Nehiy sıygası, bazen de muhatabı teselli etmek ve ona sabır telkin etmek için kullanılır . Bu duruma en-Nemr b. Tevleb’in şu beyti örnek olarak verilmiştir:

لَا تَجْزِعِي إِنْ مُنَفَسًا أَهْلَكْتُهُ فَإِذَا هَلَكْتُ فَعِنْدَ ذَلِكَ فَاجْزِعِي

“Değerli bir şeyi helak ettiğimde sabırsızlık yapma. Bilakis ben helak olursam o zaman tasalan.”²⁵²

6- التَّحْقِيرُ : Nehiy sıygası bazen de bir şeyin değersiz olduğunu muhataba iletme için kullanılır. Misal : ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ﴾
﴿Sakin, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha süreklidir.﴾²⁵³

7- التَّمَنِّي : Nehiy sıygası, bazen de temenni anlamında kullanılır. Bu duruma el-Hansa’nın şu beyti örnek olarak verilmektedir:

أَعْيَيْ جُودًا وَلَا جَمْدًا أَلَا تَبْكِيَانِ لِصَحْرِ النَّدَى

“Ey gözlerim! Yaşlarınız dinmesin! Cömert olun! İyilik abidesi Sahr’a ağlamayacak mısınız?”²⁵⁴

²⁵¹ Ahmed b. Fâris er-Râzî, **es-Sâhibî fî Fihki'l-Luğati'l-'Arabiyye ve Mesâlihâ ve Seneni'l-'Arab fî Kelâmihâ**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997, s.79; Ebû Mansûr el-Ezherî, **Tehzîbu'l-Luğa**, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, 2001, c.V, s.584; Ebû'l-'Abbâs el-Müberred, **el-Muktedab**, Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, Ty., c.II, s. 26.

²⁵² Sîbeveyh, **el-Kitâb**, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998, c.I, s.134; Ebû Sehl el-Herevî, **İsfâru'l-Fasîh**, Medine: İslam Üniversitesi, 1999, c.II, s.867; ez-Zemahşerî, **el-Mufasssal fî San'ati'l-İ'râb**, Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993, s.77.

²⁵³ Tâhâ 20/131.

²⁵⁴ Ebû Ali el-Kâlî, **el-Maksûr ve'l-Memdu'd**, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1999, s.84; Ebûl-Abbâs el-Müberred, **el-Kâmil fî'l-Luğa**, c.IV, s.41; Şihabeddin el-Endelüsî, **el-'Ikdu'l-Ferîd** c., III, s.224; Rizkullah, **Mecânî'Edeb**, c.III, s.41.

Fadl Hasan Abbâs, nehyin hangi anlamlarda kullanıldığını tespit konusunda zevk-i selimin hakem olduğunu söylemekte ve yukarıda zikredilen anlamlar dışında farklı amaçlar içinde kullanılabileceğini vurgulamaktadır.²⁵⁵

2.5.1. Fadl Hasan'a Göre Temenni ve Tereccî'nin Farklılıkları

Fadl Hasan, bir kavram olarak temenniye; *طَلَبُ حُصُولِ الشَّيْءِ الْمَحْبُوبِ دُونَ* “gerçekleşmesi çok zor ve uzak bir ihtimal olmasına rağmen sevilen bir şeyin gerçekleşmesini istemek” olarak tarif etmektedir. Fadl Hasan Abbâs, Tereccînin (*الترجِّي*) ise “bir şeyin gerçekleşmesini beklemek” anlamına geldiği için temenninin aksine talebî inşâ olarak kabul edilmediğini söylemektedir. Temenninin “mümkün olmayan bir şeyi tereccinin ise mümkün olan bir şeyi talep etmek” anlamına geldiği tezine katılmamaktadır. Çünkü ona göre temenni uzak bir ihtimal olmakla birlikte gerçekleşmesi mümkün olan şeyler için geçerli olduğu gibi tereccide, talep anlamına gelmemektedir. Temenni anlamını ifade için kullanılan *لَيْتَ* ile terecci anlamı taşıyan *لَعَلَّ* edatlarının bazen birbirlerinin yerine kullanılabileceğini kabul etmekle birlikte o, bu yer değişiminin aslında beyânî bir incelikten kaynaklandığını ifade etmektedir.

Fadl Hasan, temenni anlamı taşıyan *لَيْتَ* ile terecci anlamını haiz olan *لَعَلَّ* edatları arasındaki nüansı şöyle izah etmektedir: Bir adamın ev sahibi olma arzusu taşıdığını düşünelim. Evi almaya maddi anlamda gücü yetmeyecek birisi ise bu arzusunu şöyle dillendirmesi gerekmektedir: *لَيْتَ لِي دَارًا* “Keşke bir evim olsa!” Eğer maddi imkânı varsa bu durumda *لَعَلَّ لِي دَارًا* “bir evim olmasını ümit ediyorum” demesi gerekir. Kısacası; konuşmacının durumuna göre kullanması gereken edatta değişkenlik arz edecektir. Temennî ve terecciye dair bu

²⁵⁵ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ*, s.159.

açıklamadan sonra Fadl Hasan Abbâs لَيْت ve diğer temenni anlamında kullanılan edatları sırasıyla şöyle izah etmektedir.²⁵⁶

Temennî Edatları

Temennî anlamını ifade etmek için kullanılan edatların başında لَيْت gelmektedir. لَيْت edatının Kur'an-ı Kerim'de bir çok yerde geçtiği

görülmektedir. Örnekler: ﴿قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي﴾

﴿وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ﴾ “(ona) Gir cennete denildi. “keşke, Rabbimin beni

bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi” dedi.²⁵⁷ ﴿يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي﴾ “(İşte o zaman insan:) “keşke bu hayatım

için bir şeyler yapıp gönderseydim!” der.²⁵⁸ ﴿إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا

﴿بِذُنُوبِهِ﴾ “Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün

kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: “Keşke toprak olsaydım” diyecektir.”²⁵⁹ Bu âyet-i kerîmelerde لَيْت edatının, gerçekleşmesi

mümkün olmayan şeyleri temenni etmek için kullanıldığı görülmektedir. Zira ölen

bir kimsenin tekrar dünyaya dönmesi veya var olan bir insanın toprağa dönüşmesi

mümkün değildir. Bir hadis-i şerifte de Varaka b. Nevfel Hz. Peygamber’e şöyle

demektedir: “Keşke seni kavmin yurdundan

çıkardıklarında genç bir delikanlı olsaydım da (sana yardım etseydim”.

Mâlik b. er-Rayb ise bir beytinde şöyle demektedir:

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتُ لَيْلَةً
بِجَنْبِ الْعَضَى أُرْجِي الْقِلَاصَ النَّوَاجِبَا

²⁵⁶ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s.160,161.

²⁵⁷ Yasin 36/26, 27.

²⁵⁸ el-Fecr 89/24.

²⁵⁹ en-Nebe 78/40.

مَرَّازٌ وَلَكِنَّ الْعَصَى لَيْسَ دَائِيًا

لَقَدْ كَانَ فِي أَهْلِ الْعَصَى لَوْ دَنَا

“Ah keşke bir bilsem! Acaba Ğadâ vadisinde tekrar bir gece geçirebilecek ve hızlı develeri sürebilecek miyim? Ğada vadisi yakın olsa nice ziyaret edeceğim yerler olurdu. Ama maalesef Ğadâ vadisi çok uzaklarda kaldı.”²⁶⁰

Aynı zamanda Arap edebiyatının en meşhur mersiyelerinden biri olan kasidesinin bu beyitlerinde şair, öleceğini anladığı için kendi kendine ağıt yakmaktadır. Memleketi olan Ğadâ vadisinin ve orda yaşayan sevenlerinin hasretiyle yanan gönlünü كَيْتَ شِعْرِي “Ah keşke bir bilsem!” diyerek teselli etmeye ve avutmaya çalışmaktadır. Görüldüğü üzere burada ليت gerçekleşmesi çok uzak ve zayıf bir ihtimal olan bir durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî ise aynı kalıbı şu beyitlerinde kullanmaktadır:

لَحَى اللَّهُ ذِي الدُّنْيَا مُنَاخًا لِرَاكِبٍ فَكُلُّ بَعِيدٍ أَلْهَمَ فِيهَا مُعَدَّبٌ
أَلَا كَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَقُولُ قَصِيدَةً فَلَا أَشْتَكِي فِيهَا وَلَا أَتَعْتَبُ

“Allah bu dünyaya lanet etsin! Bir yolcu için ne kötü bir duraktır. Her dertli insan burada işkence çeker. Ah keşke bir bilsem! Hiç şikâyet etmediğim ve sitemde bulunmadığım bir kaside söyleyebilecek miyim?”²⁶¹

Yukarıdaki beyitte ise كَيْتَ gerçekleşmesi mümkün bir temenniyi ifade etmekte kullanılmıştır. Çünkü herhâlde Mütenebbî'nin kasidelerinin hepsi, şikâyet ve sitem içerikli değildir.

لَعَلَّ ، هَلْ ، لَوْ ، هَلَّا ، لَوْلَا ، لَوْمَا nin dışında temenni edatı olarak kullanılmaktadır. Fadl Hasan Abbâs, bu edatların hepsinin ليت yerine kullanılabileceğini kabul etmekle birlikte her birinin anlamsal özelliğinin farklı

²⁶⁰ İbnu'l-Enbârî, **el-Ezdâd**, s.143; İbnu'l-Enbârî, **el-Müzekker ve'l-Müennes**, c.I,s.139; İbnu Düreyd el-Ezdî, **Cemheretü'l-Lüğa**,c.I, s.102;Ahmed b. Fâris, **Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğa**,Şam: Dâru'l-Fikr, 1979, c.I, s.419.

²⁶¹ Yusuf el-Bedî'î, **es-Subhu'l-Munbî**, c.II, s.12.

olduğunu düşünmektedir. Mesela: ﴿فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ

﴿Şimdi bizim

şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler veya (dünyaya) geri döndürülmemiz

mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım? Onlar cidden

kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler (putlar) de kendilerinden kaybolup

gitti.”²⁶² âyet-i kerîmesinde cehennemlikler, kendilerine şefaat edecek birilerinin

olmasını aşırı derecede temenni ettikleri için bu istekleri هل edatıyla ifade

edilmiştir. هل istifhâm/soru edatı olduğu için genelde gerçekleşmesi mümkün

şeyler için kullanılır. Burada anlatılmak istenen cehennemliklerin ruh halidir.

Yoksa Allah’ın müşriklere putlarını şefaatçi kılması düşünülemez. Diğer bir ifade

ile müşriklerin inancına göre putlarının onlara şefaatçi olması gâyet mümkün ve

gerçekleşmesi kolay bir durumdur. Kısacası هل ile kurulan temenni cümlelerinde

genelde konuşan kendince gerçekleşmesi mümkün olan şeyleri talep eder.²⁶³

لو edatıyla ise genelde gerçekleşmesi çok zor olan şeyler temenni edilir.

Çünkü لو aslında حَرْفُ اِمْتِنَاعٍ لِاِمْتِنَاعِ غَيْرِهِ başka bir durumun olmayışından dolayı

gerçekleşmeyen bir şeyi ifade etmek için kullanılır. Mesela: لَوْ جِئْتَنَا لَأَكْرَمْنَاكَ

“Bize gelseydin sana ikramda bulunurduk.” Yani bu cümle “gelmediğin için biz

de sana ikramda bulunamadık” anlamına gelir. Dolayısıyla لو gerçekleşmeyen

bir durumu izah etmek için kullanıldığından bu edatla kurulan temenni cümleleri

de buna benzer bir durumu hâizdir. Misaller: ﴿فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

“Ah keşke bizim için (dünyaya) bir dönüş olsa da, müminlerden olsak!”²⁶⁴ قَالَ

²⁶² el-A’raf 7/53.

²⁶³ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s.162.

²⁶⁴ eş-Şuarâ 26/102.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ﴾ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿
(*Hz. Lût.:*) *Keşke benim size karşı (koyacak*
*) bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim”dedi.*²⁶⁵

اَتَّبِعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ
﴿بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ﴾ (*Kötülere*) *uyanlar şöyle derler: Ah, keşke bir daha dünyaya*
geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de
onlardan uzaklaşsaydık! Böylece Allah onlara, işlerini, pişmanlık ve üzüntü
*kaynağı olarak gösterir ve onlar artık ateşten çıkamazlar.*²⁶⁶

وَلَى الشَّبَابِ حَمِيدَةً أَيَّامُهُ لَوْ كَانَ ذَلِكَ يُشْتَرَىٰ أَوْ يَرْجَعُ

“Gençliğin güzelim günleri geçip gitti. Ah keşke o günler satın alınabilse
veya geri dönebilseydi!”²⁶⁷

Yukarıda görüldüğü üzere لَوْ edatıyla temenni edilen şeyler gerçekleşmesi
mümkün olmayan durumlardır. Fadl Hasan Abbâs, لَوْ edatının temenni anlamı
dışında kullanıldığında kendisinden sonra gelen muzâri fiili nasp etmeyeceğini
söylemektedir. Misal: لَوْ زُرْتَنِي أُكْرِمُكَ “Beni ziyaret edersen sana ikram ederim.”

Nahiv ilminde bilindiği üzere emir, nehiy, temennî, arz, tahdîd تَحْضِيضٌ (teşvik)
istifhâm ve nefiyden sonra gelen fiili muzâri gizli bir اَنَّ ile mansuptur. Yani لَوْ
edatından sonra muzârinin mansup olarak gelmesi temenni anlamında
kullanıldığını göstermektedir.²⁶⁸

²⁶⁵ Hûd 11/80.

²⁶⁶ el-Bakara 2/167.

²⁶⁷ Şihabeddin el-Endelüsî, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, c.II, s.361.

²⁶⁸ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnühâ*, s. 164.

هَلَّا لَوْلَا لَوْلَا لَوْلَا ve لَا ve مَا harfleri eklenerek لَوْلَا ve هَلَّا şekli-
ni alırlar. Bunlarda هَلَّا ve لَوْلَا gibi temenni anlamında kullanılırlar. Bu duruma
Antere b. Şeddâd'ın şu beyti örnek olarak verilmiştir:

هَلَّا سَأَلْتِ الْخَيْلَ يَا ابْنَةَ مَالِكٍ إِنَّ كُنْتِ جَاهِلَةً بِمَا لَمْ تَعْلَمِي

“Ey Malik'in kızı! Bilmiyorsan keşke atlılara sorsaydın ya...”²⁶⁹

هَلَّا عَمِلْتَ بِنَصِيحَتِي; “Keşke arkadaşına ikram etseydin.” هَلَّا أَكْرَمْتَ صَاحِبِكَ

“Keşke nasihatimi dinleseydin.” Fadl Hasan Abbâs, bu edatların mâzi fiillerde
تَنْدِيمٌ muhatabın pişman olmasını sağlamak, muzaride ise تَحْضِيضٌ teşvik etmek
için kullanıldığını söylemektedir. Muzariye örnek: ﴿لَوْلَا مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنْ
هَلَّا بَجْتِهَدٍ “Eğer doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirsene!”²⁷⁰ الصَّادِقِينَ ﴿
“Ödevini لَوْلَا تَقُومُ بِوَجْهِكَ فَتَشْعُرُ بِالسَّعَادَةِ; “Çalışsan başarılı olursun.” فَتَنْجَحَ
yapsan mutlu olursun.”²⁷¹

Fadl Hasan Abbâs, لَعَلَّ nin aslında terecci anlamına gelse de bazen asıl
anlamından çıkarılarak لَيْتَ gibi temenni anlamında kullanıldığını söylemektedir.

Misal: ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطِّينِ

﴿فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أُطَّلِعُ إِلَى إِلَهٍ مُوسَى وَإِنِّي لأظنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾
“Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilah tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi, benim
için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et), bana bir kule yap ki Musa'nın
tanrısına çıkayım; ama sanıyorum, o mutlaka yalan söyleyenlerdendir, dedi.”²⁷²

²⁶⁹ İbnu's-Şecrî, **Emâlî**, c.II, s.614; Rizkullah, **Mecânî'l-Edeb**, c.VI, s.199;el-Musta'samî, **ed-Dürü'l-Ferîd**, c.I,s.144;Ebû Zeyd el-Kuraşî, **Cemheretu Eş'âri'l-'Arab**, s.364.

²⁷⁰ el-Hicr 15/7.

²⁷¹ Abbâs, **el-Belâğa Fünûnühâ**, s.165.

²⁷² el-Kasas 28/ 38

لَعْلٍ nin yine temenni anlamında kullanıldığına Abbâs b. Ahnef'in aşağıdaki beyti örnek olarak gösterilebilir;

أَسْرَبُ الْقَطَا هَلْ مَنْ يُعِيرُ جَنَاحَهُ لَعْلِي إِلَى مَنْ قَدْ هَوَيْتُ أَطِيرُ

“Ey bağırtlak kuşu sürüsü! İçinizden birisi acaba bana kanadını ödünç verebilir mi? böylece belki sevdiğime uçar giderim.”²⁷³

Kısacası Fadl Hasan Abbâs, bazen كَيْتٌ ve لَعْلٌ edatlarının yer değiştirebileceğini söylemekte, fakat hangi anlamda kullanıldığının tespit edilmesinin bağlamla anlaşılacağını ifade etmektedir.

Nida

Nida, konuşmacının muhataptan kendisine yönelmesini istemesidir. Fadl Hasan Abbâs, normal cümlelerde müsned ve müsnedün ileyhin bulunmasının kolay, fakat nida cümlesinde karıştırılabileceği ihtimalinin yüksek olduğunu düşündüğünden şöyle bir açıklama yapmaktadır: يَا صَلَا حَ الدِّينِ denildiğinde يَا harfi aslında أَدْعُو “sana sesleniyorum” anlamında olduğu için bu cümlede müsned, أَدْعُو fiilidir. Müsnedün ileyh ise أَدْعُو fiilinin gizli öznesi konumunda olan أَنَا zamiridir.²⁷⁴

Nida harfleri şunlardır: يَا ، أ ، أَيُّ ، أَيَا ، هَيَا وَآ ، آ . Bunların bazıları yakına bazıları ise uzağa seslenmek için kullanılır. Yakına seslenmek için kullanılan edatlar: hemze أ ve أَيُّ dir. Yakında olan birine أَيُّ بُيِّ veya أَيُّ بُيِّ “ey yavrurum” şeklinde seslenilir. Fakat bazen uzaktaki kimseye yakındaymış gibi seslenilebilir. Bunun nedeni ise seslenilen kimsenin seslenen tarafından çok sevilmesi ve devamlı özlemle anılmasıdır. Örneğin: ümmetin hazin durumunu ve paramparça olmuş halini gören kimsenin Selahaddin el-Eyyûbî’yi veya Nûreddin ez-Zengî’yi

²⁷³ İbnu Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik ilâ Elfıyyeti İbni Mâlik*, Şam: Dâru’l-Fıkr, c.I, s.152;Suyûtî, *Hem’u’l-Hevâmi*, c.I, s.351;Ebû Ali el-Kâlî, *el-Emâlî*, c.I,s.140.

²⁷⁴ Abbâs, *el-Belâğa Fünûnehâ*, s.167.

hasretle yâd ederek أَيُّ صَاحِبِ الدِّينِ أَيُّ نُورِ الدِّينِ أَيْنَ أَنْتَ “Ey Selahaddin Ey Nureddin neredesin?” demesi gibi. Bu duruma şairin şu beyti de örnek olarak verilmiştir:

أَسْكَانَ نُعْمَانَ الْأَرَاكِ تَبَيَّنُوا بِأَنْتُمْ فِي رِنَعِ قَلْبِي سَكَّانُ

“Ey Numanu’l-Erâk sakinleri! Uzaklarda olsanız da bilin ki siz kesinlikle kalbimdesinizdir”²⁷⁵

Uzağa seslenmek için kullanılan edatlar ise (يَا ، يَا ، يَا) dir. Bunların içinde en çok kullanılan edat ise يَا dir. يَا edatı, hem yakına hem de uzağa seslenmek için kullanılabilir diyenler olsa da alimlerin çoğunun görüşüne göre uzağa seslenmek için kullanılır. Fakat bazen yakında olan biri uzaktaymış gibi kabul edilir. Örneğin: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي﴾
﴿وَلِيُؤْمِنُوا بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ “Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.”²⁷⁶ Âyet-i kerîmesinde Allah Teâlâ, kullarına çok yakın olduğunu söylemektedir. Fakat dua edilirken genelde uzağa seslenme edatı olan يَا kullanılır. Bunun nedeni ise Allah’ın kullarına uzaklığı değil, kulun kendisini günahkâr hissetmesi ve dolayısıyla Allah’a kurbiyete layık olmadığını düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu edat çok kullanıldığı için bazen hafzedilebilir. Misal:

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ “Musa:

Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim. Beni bağışla dedi, Allah’ta onu bağışladı. Çünkü çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olan ancak O’dur.”²⁷⁷

²⁷⁵ Şihabeddin et-Tilmisânî, **Nefhu’t-Tîb**, c.VII, s.24; el-Musta‘ samî, **ed-Durru’l-Ferîd**, c.III, s.361; Abbâs, **Esâlîbu’l-Beyan**, s.69.

²⁷⁶ el-Bakara 2/186.

²⁷⁷ el-Kasas 28/16.

أَيَّ edatının kullanımına ise şu beyit örnek olarak verilmiştir:

أَيَّا جَامِعِ الدُّنْيَا لِعَيْرِ بِلَاغَةٍ لِمَنْ تَجْمَعُ الدُّنْيَا وَأَنْتَ تَمُوتُ

“Ey ulaşamayacağı dünyayı toplayan kişi! Öleceğini bildiğin halde dünyayı kime topluyorsun?”²⁷⁸

وَ edatı ise genelde nüdbe²⁷⁹ de kullanılır . Mesela: “Ah! Kalbim (ciğerim) yanıyor!” ; وَ مُعْتَصِمَاهُ “Yetiş ey Mu’tasım!”

Nidâ harflarından olan آي ، آ ، هَيَا edatları ise diğerlerine nazaran daha az kullanılır. Mesela: هَيَا ذِكْرِيَاتِ الْمَاضِي “Ey mazinin hatıraları! (Ey gidi günler!)”; آي “Ey Filistin! Selam olsun sana. Senden özür diliyoruz.” آي “Ey milletimin çocukları!” Bazen muhatap yakın olmasına rağmen makamının yüceliğine işaret etmek ve çok değerli olduğunu ifade etmek için ona, uzakmış gibi seslenilir. Bu duruma Bekr b. Nattâh’ın Abbâsi halifesi Me’mûn’un komutanlarından olan Ebû Dulef el-İclî’yi övdüğü şu beyit örnek olarak verilmiştir:

أَبَا دُلْفٍ بُورِكْتَ فِي كُلِّ بَلَدَةٍ كَمَا بُورِكْتَ فِي شَهْرَهَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ

“Ey Ebu Dulef! (Ramazan’daki) Kadir gecesi gibi her yerde mübareksin sen.”²⁸⁰

Bazen de yukarıdaki durumun tam aksine muhatap yakın olmasına rağmen, değersiz biri olduğuna işaret etmek için ona uzaktaymış gibi seslenilir. Bu duruma Ferezdak’ın Cerîr’i hicvettiği şu beyit örnek olarak verilmiştir:

أُولَئِكَ آبَائِي فَجِئَنِي بِمِثْلِهِمْ إِذَا جَمَعْتَنَا يَا جَرِيرُ الْمَجَامِعِ

²⁷⁸ Rizkullah, *Mecânî'l-Edeb*, c.II, s.37; Abbâs, *Esâlîbu'l-Beyan*, s. 70.

²⁷⁹ Nudbe ile ilgili geniş bilgi için bkz: Kemaleddin el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, s.183.

²⁸⁰ Ebû'l-Feth el-Abbâsî, *Ma'âhidu't-Tensîs*, c.I, s.209.

“İşte benim atalarım onlar! Ey Cerir! Meclisler bizi bir araya getirdiği zaman onlar gibi bir atan varsa getir göster bana.”²⁸¹

Bazen de muhatap yakın olmasına rağmen konuşanı dinlemediğinde ve gafilane davrandığında ona, uzaktaymış gibi kabul edilerek seslenilir. Misal: يَا أَيُّهَا الْعَارِفُونَ فِي لَدَاتِكُمُ الْمُفْتُونُونَ بِعَدْوِكُمْ “Ey lezzetleri içerisinde boğulan ve düşmanlarına hayran olan kimseler! ...” gibi.

İstifhâm

İstifham اِسْتَفْهَمَ “anlamak” فَهَمَ kökünden türetilmiştir. اِسْتَفْهَمَ ise “anlamak istemek” anlamına gelmektedir. Buna Türkçe; “soru sormak” denilebilir. İstifham edatları şunlardır: هَلْ ، مَنْ ، مَا ، مَتَى ، أَيْنَ ، أَيَّانَ ، أَنَّى ، كَيْفَ ، أَمْ ، أَيُّ . Bunların hepsi istifham/soru edatı olmasına rağmen kullanıldığı yerler ve ifade ettikleri anlamlar farklıdır. Aşağıda sırasıyla bu edatların özellikleri, ifade ettikleri anlamlar ve aralarındaki farklar izah edilecektir:

1- Hemze (أ)

Hiç şüphesiz, her hangi bir soruyu soran kişi muhatabından cevap bekler. Fakat almak istediği cevap her zaman aynı değildir. Bazen konu hakkında hiçbir fikre sahip değilken bazen ise konuyla ilgili bir şeyler bilse de bilgisinin tamamen netleşmesini ister. Bir adamın şöyle bir soru sorduğunu düşünelim: أَسَعِيدٌ فَازَ بِالْجَائِزَةِ “Sait mi yoksa Halit mi ödül kazandı?” Bu cümlede soruyu soran kişi, ödülün kazanıldığını bilmekte fakat kimin kazandığı hakkında bilgisinin netleşmesini istemektedir. İşte bu kabilden olan soru cümlelerinde hemze, “tasavvur” için kullanılır. Diğer bir ifade ile soru soran kişi, muhatabından konuyla ilgili tasavvurunun netlik kazanmasına yönelik bilgi istemektedir. Bir de şöyle bir

²⁸¹ ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, c. I, s. 148; Neşvân el-Himyerî, *Şemsu'l-' Ulûm*, s.I, s.149; Sekkâkî, *Miftâhu'l' Ulûm*, s.184; el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İdah*, c. II, s. 19.

cümle düşünelim: أَفَارَ سَعِيدٌ بِالْجَائِزَةِ “Sait ödülü kazandı mı?” Böyle bir soruyu soran kimse konuyla ilgili hiçbir bilgiye sahip değildir. Bu tür soru cümlelerindeki hemze ise, “tasdik” için kullanılır. Diğer bir ifade ile soru soran kişi muhatabından tasdik beklemektedir.

Fadl Hasan, hemzenin tasdik veya tasavvur için kullanılabileceğini söylemekte ve hangi anlama geldiğini tespit etmek içinde şöyle kolay bir formül olduğunu ifade etmektedir: نَعَمْ evet veya لَا hayır denilerek cevaplanabilen sorularda hemze *tasdik* anlamındadır. Böyle olmayan yerlerde ise *tasavvur* anlamında kullanılmaktadır. Tasavvur anlamında kullanıldığında cümlede iki şık olması gerekir. Örnek : أَخَالِدٌ ذَهَبَ أَمْ أَحْمَدُ “Halit mi yoksa Ahmet mi gitti?” Bu şıkların ikincisine “*muadil*” denilir. *Muadil*: soru cümlesinde birinci sorunun karşısındaki ikinci sorulan şeydir. Kısacası hemze, tasavvur için kullanıldığında soru cümlesi iki seçenek içermesi gerekir.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere hemze, hem tasdik hem de *tasavvur* için kullanılabilir. هَلْ edatı ise yalnız *tasdik* için kullanılır. هَلْ in dışındaki istifham edatları ise *tasavvur* için kullanılır. Fadl Hasan, diğer edatların kullanımları ve özelliklerine geçmeden önce hemze’ye ait diğer özellikleri şöyle izah etmektedir: Soru cümlesi kurulurken sorulmak istenen şey her ne ise hemzeden hemen sonra getirilmelidir. Aksi takdirde cümlede anlatım bozukluğu olması kaçınılmazdır. Mesela birisinin yolculuğa çıktığı düşünüldüğünde: Bu yolcunun kim olduğu bilinmiyorsa أَسَعِيدٌ مُسَافِرٌ أَمْ خَالِدٌ “Sait mi yoksa Halit mi yolcu” denilir. Ama eğer yolculuğa çıkanın kim olduğu değil de Sait’in yolculuğa çıkıp çıkmadığı soruluyorsa bu durumda أَمَسَافِرٌ سَعِيدٌ أَمْ مُقِيمٌ “Sait gidici mi yoksa kalıcı mı?”denilir. Yani konuşan neyi soruyorsa onu hemzeden hemen sonra getirmelidir. Cümle أَسَعِيدٌ مُسَافِرٌ أَمْ مُقِيمٌ şeklinde kurulursa anlatım bozukluğu olur.

Normalde hemze tasavvur için olduğunda kesinlikle cümlede iki seçenek olmalıdır. Daha önce de ifade edildiği üzere ikinci seçeneğe “*muadil*” denilir.

Fakat bazen cümlenin siyak ve sibakından anlaşıldığı için muadil hazfedilebilir. Mesela: أَيْنَ الدَّارِ أَبُوكَ ؟ “Baban evde mi?” Bu soruyu muhatabına yönelten kimse aslında baban evde mi yoksa işte mi? veya okulda mı gibi ikinci bir muadili zihninde canlandırmaktadır. Fakat az önceki örnekte olduğu gibi bazen muadil anlaşıldığı için hazfedilebilir. Bu durumun tam aksine hemze, tasdik için kullanılıyorsa kesinlikle muadil zikredilmemelidir. Fadl Hasan, hemzenin tasdik mi yoksa tasavvur mu için kullanıldığının anlaşılmasının sözün akışıyla alakalı olduğunu vurgulamaktadır.

Hemzeye ait özelliklerden birisi de atıf harfleriyle kurulan cümlelerde her zaman başa gelmesidir. Örnek:

﴿ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ كَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴾

“Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunan kimse, kötü işi kendisine güzel görünen ve heveslerine uyan kimse gibi olur mu?”²⁸²

﴿ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَم مَّن يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

“Şimdi (düşünün bakalım), yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?”²⁸³ Görüldüğü üzere âyetlerde hemze, atıf edatı olan ف den önce gelmiştir. Hemze diğer atıf harfleriyle de kullanıldığında yine başa gelir. Vav’la kullanıldığına örnek:

﴿ أَوْ مَن كَانَ مِئتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ

بِحَاجٍ مِّنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

“Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumda ki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterilmiştir.”²⁸⁴ ثم ile

²⁸² Muhammed 47/14.

²⁸³ el-Mülk 67/22.

²⁸⁴ el-En’am 6/122.

kullanıldığına misal: ﴿أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ آلَانَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ﴾ “Başınıza bela geldikten sonra mı O’na iman edeceksiniz, şimdi mi? (Çok geç). Hâlbuki onu (azabın gelmesini) istemekte acele ediyordunuz?”²⁸⁵

Diğer soru edatları ise atıf harflerinden sonra getirilir. هل 'e örnek:

﴿فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾

“Eğer (onlar) size cevap veremiyorsa, bilin ki o ancak Allah’ın ilmiyle indirilmiştir ve O’ndan başka tanrı yoktur. Artık siz Müslüman oluyormusunuz?”²⁸⁶ فَكَيْفَ ile kullanıldığına misal: إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا

﴿بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ “Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak getirdiğimiz zaman halleri nice olacak!”²⁸⁷ مَنْ ile kullanıldığına

misal: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمْنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾ “De ki: Allah beni ve beraberimdekileri yok etse veya bizi esirgese, inkarcıları yakıcı azaptan kurtaracak kimdir?”²⁸⁸ “ما” ile kullanıldığına örnek:

﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ﴾ “Artık bundan sonra, ceza günü konusunda seni kim yalanlayabilir?”²⁸⁹ Yukarıda görüldüğü üzere bütün âyetlerde atıf harfleri soru edatlarından önce gelmiştir.

2- هَلْ

Sık kullanılan soru edatlarından birisi de هَلْ dir. Fakat bu edat yalnız tasdik anlamı için kullanılır. Bu edatla bir eylemin gerçekleşip gerçekleşmediği sorulur. Mesela: هَلْ جَاءَ أَحْمَدُ؟ “Ahmet geldi mi?” Bu edattan sonra muadil

²⁸⁵ Yunus 10/51.

²⁸⁶ Hûd 11/14.

²⁸⁷ en-Nisâ 4/41.

²⁸⁸ el-Mülk 67/28.

²⁸⁹ et-Tîn 95/7.

getirilmesi doğru değildir. هَلْ جَاءَ أَحْمَدُ أَمْ خَالِدٌ؟ “Ahmet mi geldi yoksa Halit mi?”

denilemez. Bu tür bir durumu ifade etmek için daha öncede değinildiği üzere هَلْ

değil hemze kullanılır. Fadl Hasan’a göre هَلْ edatının bir diğer özelliği de başına

geldiği muzari fiili سَ ve سَوْفَ edatları gibi gelecek zamana tahsis etmesidir.²⁹⁰

Mesela ona göre arkadaşlarına eziyet eden birine “arkadaşlarına eziyet mi ediyorsun?” demek için هَلْ تُؤْذِي زُمَّلَاءَكَ؟ denilmesi doğru değildir. Bilakis bu

durumu ifade etmek için hemze kullanılması gerekir: أ تُؤْذِي زُمَّلَاءَكَ؟

هَلْ edatının özelliklerinden bir diğeri de şart edatlarının, إِنَّ 'nin ve menfi

muzari fiilin başına gelmemesidir. Mesela: هَلْ إِنْ جِئْتِكَ تُكْرِمُنِي؟ “Sana gelsem

bana ikram eder misin?” هَلْ إِنْ جِئْتِكَ تُكْرِمُنِي؟ “Sen başarılı mısın?” هَلْ لَمْ يَسْتَيْفِظْ

النَّائِمُونَ؟ “Uyuyanlar uyanmadı mı?” denilemez. Hemze ise هَلْ edatının tam

tersine bütün bu cümlelerin başına gelebilir. Hemzenin إِنَّ 'nin başına geldiğine

şu âyet-i kerîme örnek olarak verilebilir: ﴿قُلْ أَنتُمْ لَكُمْ تُكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي

﴿يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أُنْدَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ “De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde

yaratana inkâr edip O’na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir.”²⁹¹

Menfi muzari ile kullanımına ise şu âyet-i kerîme örnek olarak verilebilir: ﴿أَلَمْ

﴿نُشْرِحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ “Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”²⁹² hemze ve هَلْ

edatları dışındaki soru edatları ise tasavvur için kullanılır.

²⁹⁰ Abbâs, el-Belâğa Fununuhâ ve Efnânuhâ, s.187.

²⁹¹ Fussilet 41/9.

²⁹² el-İnşirâh 94/1.

2.5.2. Fadl Hasan Abbâs'ın İstifhâm Çeşitlerine Bakışı

1- Taktîri İstifhâm

İstifham cümlesi, genellikle muhataptan herhangi bir konu hakkında cevap almak için kurulan ve içerisinde soru edatlarından birini bulunduran cümledir.²⁹³ Bu durumda soru cümlesini kuran kimse sorduğu şey hakkında muhataptan bilgi almayı hedefler. Fakat taktîri istifham cümlesinde durum böyle değildir. Soruyu yönelten kişinin konu hakkında bilgisi zaten vardır. Amacı, muhatabının da bildiği şeyi kendi diliyle ikrar etmesidir. Yalnız burada şunu belirtmek yerinde olacaktır: Fadl Hasan, taktîri istifhamı iki kısma ayırmaktadır:²⁹⁴ Muhataptan cevap vermesi istenilmeyen istifham ki bu tür istifham içeren cümlenin lafzen inşaî cümle olsa da mana bakımından haberi cümle olduğunu vurgulamaktadır. Bu duruma şu âyetleri örnek olarak vermektedir: ﴿ أَمْ أَقُلُّ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴾ “*Sana benimle kesinlikle sabredemezsin demedim mi?*”²⁹⁵ Bu âyet-i kerîme Hz. Hızır ile Hz. Musa'nın kıssasını anlatan âyetler bölümünden bir tanesidir. Kıssanın başında Hz. Musa Hz. Hızır'a ilminden istifade etmek için ona uymak istediğini belirtiyor. Hz. Hızır ona “*benimle sabredemezsin*” diyor. Hz. Musa ise ısrarla ona uymak istediğini ve yaptıklarına asla itiraz etmeyip ses çıkarmayacağını söylüyor. Fakat Hz. Hızır'ın yaptıklarının haksızlık olduğunu düşünerek ona her defasında itiraz ediyor. Bunu üzerine Hz. Hızır ona, yukarıda geçen âyette ifade edildiği gibi: “*ben sana benimle kesinlikle sabredemezsin demedim mi?*” diyor.

Bu örnekte Hz. Hızır, Hz. Musa'ya soru yöneltmesindeki amacı, konu hakkında bilgi almak değildir. Bilakis anlatmak istediğini daha vurgulu ifade etmek için cümleyi soru formatında kurmuştur. Aslında ﴿ أَمْ أَقُلُّ لَكَ؟ ﴾ “*Sana demedim mi?*” demek; ﴿ قَدْ قُلْتُ ذَٰلِكَ ﴾ “*Ben sana demiştim*” anlamındadır. Kısacası bu kabilden olan soru cümleleri her ne kadar lafzen inşaî cümle gibi olsa da mana bakımından haberi cümlelerdir. Aşağıdaki şu âyetler de bu duruma örnek olarak verilebilir:

²⁹³ Hacımüftüoğlu, *Teshil'ül-Belağa*, s. 10.

²⁹⁴ Abbâs, *el-Belâğa Fununuhâ ve Efnânuhâ*, s.197.

²⁹⁵ Kehf 18/72.

﴿ فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاءَكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا

مِّنَ اللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَن أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ

الْحَاكِمِينَ ﴿

“Ondan ümitlerini kesince, (meseleyi) gizli görüşmek üzere ayrılıp (bir kenara) çekildiler. Büyükleri dedi ki: “Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam bana izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en hayırlısıdır.”²⁹⁶ ﴿ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا

﴿ وَكَلَّمْنَا فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿ (Firavun Hz. Musa’ya) dedi ki: Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?”²⁹⁷

Fadl Hasan’a göre takriri istifhamın ikinci kısmı ise muhataptan cevap vermesi istenilen istifham cümlesidir. Böyle olan istifham cümleleri hem lafzî hem de manasî itibarıyla inşai cümlelerdir. Bu duruma örnek olarak şu âyetler verilebilir: ﴿ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى ﴿ (Allah Teâlâ:) Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Kullar) evet dediler.²⁹⁸ ﴿ أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ﴿ “Allah kuluna yetmez mi?”²⁹⁹

﴿ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ

﴿ الْعَلِيمُ ﴿ “Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.”³⁰⁰

²⁹⁶ Yusuf 12/80.

²⁹⁷ eş-Şuarâ 26/18.

²⁹⁸ el-A’raf 7/172.

²⁹⁹ ez-Zümer 39/36.

³⁰⁰ Yasin 36/81.

Görüldüğü üzere yukarıdaki âyetlerin hepsinde sorulara بلى “evet” diyerek cevap verilir. Dolayısıyla bu cümlelerin hepsi inşai cümlelerdir.

2- İnkârî İstifhâm

İnkârî istifhamda muhataptan cevap veya ikrar beklenmez. Bilakis soruyu soran kimse aynı zamanda sorusunu inkâr eder. Yani sorduğu şeyi aslında kendi de kabul etmemektedir.³⁰¹ Cümleyi soru formatında kurmasının sebebi ise, muhatabına anlatmak istediğini daha tekitli ifade etmek amacına matuftur. Bu duruma örnek olarak şöyle denilebilir: Çok cimri olan bir kimse için : أَهْوَىٰ بِنِّي

مَدْرَسَةً لِلْأَيْتَامِ “O mu yetimlere okul yaptıracakmış?”; Veya derslerini ihmal eden bir öğrenciye: أَتَدْعِي أَنَّكَ سَتَفُوزُ بِالْجَائِزَةِ “Sen ödül alacağını mi iddia ediyorsun?”

Bu tür inkârî istifhama şu âyet de örnek olabilir. ﴿أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنْ

﴿أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنْ

﴿أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنْ

﴿أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنْ

﴿أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنْ

﴿أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنْ

i kerîme verilebilir:

³⁰¹ Bulut, **Belagat Terimleri Sözlüğü**, s.216.

³⁰² el-İsrâ 17/40.

³⁰³ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s.201.

﴿ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِنَّهُ يُرْجِعُكُمْ ﴾ “Ey

kâfirler! Siz ölü iken sizi diriltten (dünyaya getirip hayat veren) Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda ona döndürüleceksiniz.”³⁰⁴

İstifhâmın Getiriliş Gayeleri

İstifham cümlesi inkâr, takrir, tevhîh ve tekzip gibi durumlar için değil de başka gayeleri ifade etmek için de kurulur.³⁰⁵ Müellifimiz bu gayeleri aşağıdaki şekilde sıralamaktadır.

1- أَرَفَعْتَ هَذِهِ الصَّخْرَةَ ؟ : Teaccüp anlamında kullanıldığına misal:

“O kaleyi Mesleme mi Fethetti?” “أَفَتَحَّ مَسْلَمَةٌ ذَلِكَ الْحِصْنَ ؟ ” “Bu kayayı sen mi kaldırdın?”

2- أَلَمْ تُهْلِكْ : Tehdit korkutma anlamına geldiğine misal:

﴿ الْأُولَى ﴾ “Biz, (bu müşrikler gibi inkârcı olan) öncekileri helak etmedik mi?”³⁰⁶

3- الْأَمْرُ : Emir anlamında kullanıldığına misal:

﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ

اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ ﴾

“Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?”³⁰⁷ ﴿ وَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴾ “Ant olsun ki onu bir ibret olarak bıraktık, ibret alan yok mudur?”³⁰⁸

4- النَّهْيُ : Nehiy anlamında kullanıldığına misal:

³⁰⁴ El-Bakara 2/28.

³⁰⁵ Daha geniş bilgi için Bkz: Hacımüftüoğlu, **Teshil’ül-Belağa**, s.10-11; Bulut, **Belagat Terimleri Sözlüğü**, s.215-222.

³⁰⁶ el-Mürselat 77/16.

³⁰⁷ el-Mâide 5/91.

³⁰⁸ el-Kamer 54/15.

﴿ أَخَشَوْهُمْ فَلَّهِ أَحَقُّ أَنْ نَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾ “Yoksa onlardan

(müşriklerden) korkuyor musunuz? Eğer (gerçek) müminler iseniz, bilin ki, Allah, kendisinden korkmanıza daha layıktır.”³⁰⁹

5- التَّهْكُومُ: Alay anlamında kullanıldığına misal:

﴿ قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ ﴾

﴿ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴾ “Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları)

, yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!”³¹⁰

6- الِاسْتِبْعَادُ: Bir şeyin meydana gelmesinin çok uzak bir ihtimal olduğunu

ifade etmek için kullanıldığına misal: كَيْفَ نُحَرِّرُ الْأَقْصَى وَأُمَّتَنَا مِرْقًا مُتَفَرِّقَةً

“Ümmetimiz paramparça olmuşken biz Mescid-i Aksay’ı nasıl özgürleştirebiliriz ki?”

7- التَّهْوِيلُ: Bir şeyin dehşetini ifade etmek için kullanıldığına misal: الْحَاقَّةُ مَا

﴿ الْحَاقَّةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴾ “Gerçekleşecek olan; nedir o gerçekleşecek

olan? Gerçekleşecek olanın (kıyametin) ne olduğunu sen nerden bileceksin?”³¹¹; ﴿ الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴾ “Kapı çalan! Nedir

o kapı çalan? O kapı çalanın ne olduğunu bilir misin?”³¹²

8- التَّحْقِيرُ: Birisini aşağılamak için kullanıldığına misal:

³⁰⁹ et-Tevbe 9/13.

³¹⁰ Hûd 11/ 87.

³¹¹ el-Hâkka 69/1-3.

³¹² el-Kâria 101/1-3.

﴿ وَإِذَا رَأَوْكَ إِذَا يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴾ “Seni gördükleri

zaman: “Bu mu Allah’ın Peygamber olarak gönderdiği!” diyerek hep seni alaya alıyorlar.”³¹³

9- التَّنْبِيْهُ عَلَى ضَلَالِ الْمُحَاطَبِ: Muhatabın yanlış yolda olduğunu ifade için

kullanıldığına misal: ﴿ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴾ “Hal böyle iken nereye

gidiyorsunuz?”³¹⁴

10- فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا: Temenni anlamında kullanıldığına misal: ﴿ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا ﴾

﴿ لَنَا ﴾ “ (Şimdi) bizim şefaathilerimiz var mı ki bize şefaath etsinler?...³¹⁵

11- الْإِسْتِطَاءُ: Bir şeyin geciktiğini ifade etmek için kullanıldığına misal:

﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتِمُ الْبَاسَاءِ

وَالضَّرَّاءِ وَرُلُّوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴾

“(Ey Mü’minler) Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihâyet Peygamber ve beraberindeki müminler: Allah’ın yardımı ne zaman? dediler. Bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır.”³¹⁶

12- التَّعْظِيمُ: Tazim anlamında kullanıldığına misal:

﴿ أَيُّ رَسُولٍ هَذَا الَّذِي مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا بِهِ ﴾ “Nasıl da büyük bir Peygamber gönderdi

bize Allah!”

13- النَّفْيُ: Nefiy anlamında kullanıldığına misal:

³¹³ el-Furkan 25/41.

³¹⁴ et-Tekvîr 81/26.

³¹⁵ el-A'râf 7/53.

³¹⁶ el-Bakara 2/214.

هَلْ الدَّهْرُ إِلَّا سَاعَةٌ ثُمَّ تَنْقُضِي بِمَا كَانَتْ فِيهَا مِنْ بَلَاءٍ وَمِنْ حَفْضٍ

“Zaman dediğin bir anlık süreden ibarettir. Acısıyla tatlısıyla gelip geçer.”

14- التَّشْوِيقُ: Teşvik anlamında kullanıldığına misal: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ

﴿أَذَلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ “Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi?”³¹⁷

15- التَّكْثِيرُ: Bir şeyin çok olduğunu ifade etmek için kullanıldığına misal:

صَاحِ هَذِي قُبُورُنَا تَمَلُّ الرِّحْبَ فَأَيُّنَ الْقُبُورِ مِنْ عَهْدِ عَادٍ كَابِرْلَرِمْزِ، هَرِ يَرِ دَوْلْدُْرْمُشْلَرِ. O haldе acaba Ad kavminden kalma kabirler nerededir?”

16- التَّسْوِيبَةُ: Her iki durumunda eşit olduğunu ifade etmek için kullanıldığına

misal: ﴿قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَضْتَ أَمْ لَمْ تُكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ﴾ “(Onlar) şöyle dediler: Sen öğüt versen de, vermesen de bizce birdir.”³¹⁸

Fadl Hasan, istifhamın yukarıda sayılan anlamlar dışında da kullanılabileceğini söylemektedir. Ona göre istifhamın hangi anlamda kullanıldığını bağlam belirler.³¹⁹

2.5.3. Takdîm ve Tehîre Bakışı

Fadl Hasan, eserinin birçok yerinde olduğu gibi takdim ve tehir bahsinde de Abdulkâhir el-Cürcânî’den alıntılar yapmaktadır. Yaptığı alıntılara bazen kendi şerh ve yorumunu katmakta bazen de olduğu gibi nakletmektedir. Takdim ve tehir bahsinde ise olduğu gibi Abdulkâhir el-Cürcânî’nin bizzat kendi ifadelerini okurlarıyla paylaşmaktadır. Aşağıda yaptığı nakillerden birisi, hem kendisinin takdim ve tehire bakış açısını yansıtmaya hem de Abdulkâhir el-Cürcânî’den ne kadar etkilendiğini göstermesi açısından önemli olduğundan kelimesi kelimesine nakledilecektir:

³¹⁷ es-Saff 61/10.

³¹⁸ eş-Şuarâ 26/136.

³¹⁹ Abbâs, **Funûnuhâ ve Efnânühâ**, s.209.

هُوَ بَابٌ كَثِيرُ الْفَوَائِدِ جَمُّ الْمَحَاسِنِ وَاسِعُ التَّصْرِيفِ بَعِيدُ الْعَايَةِ وَلَا يَزَالُ يَفْتَرُّ لَكَ عَنْ بَدِيعَةٍ
وَيُفْضِي بِكَ إِلَى لَطِيفَةٍ وَلَا تَزَالُ تَرَى شِعْرًا يَرُوقُكَ مَسْمَعُهُ وَيَلْطَفُ لَدَيْكَ مَوْقِعُهُ ثُمَّ تَنْظُرُ فَتَجِدُ سَبَبَ
أَنْ رَاقَكَ وَلَطَفَ عِنْدَكَ أَنْ قُدِّمَ فِيهِ شَيْءٌ وَحَوَّلَ اللَّفْظُ عَنْ مَكَانٍ إِلَى مَكَانٍ

“Takdim ve tehir; yararları sayılmaz, güzellikleri tükenmez, derin düşünceleri harikulade ifade eder ve sana geniş söz meydanında dilediğin üslubu seçmende yardımcı olur. Sana harikalar diyarının kapısını açar ve seni akıl almaz güzelliklerle tanıştırır. Dinleyeni büyüleyen, gönlüne huzur ve sürur veren birçok şiirler vardır. Acaba bu şiirlerin etkileyiciliyi nerde saklıdır diye bir baksan görürsün ki bütün bu güzelliklerin nedeni sözcüklerin yerlerinin değiştirilmesi; birinin ileri bir diğerrinin ise geri alınmasıdır.”³²⁰

2.5.4. Takdim ve Tehir Konusunda Çağdaş Yazarları Eleştirisi

Fadl Hasan, takdim ve tehir konusunda bazı çağdaş yazarları, yapmacık hikmetler ürettikleri ve zorlama teviller yaptıkları için eleştirmektedir. Ona göre belagatin birçok meselesinde olduğu gibi takdim ve tehir konusunda da kıstas, edebi zevk ve sağduyudur. Hatta bu konuda tahsil görmemiş sıradan insanlar bile zihinlerinde kurgulamış oldukları amaçlarını ifade etmek için birçok günlük diyaloglarında gayr-i ihtiyari olarak sözcüklerini takdim ve tehir etmektedirler.

2.5.5. İbnu'l-Esîr'i Eleştirisi

Fadl Hasan, takdim ve tehir konusunda İbnu'l-Esîr'i ve onun gibi düşünenleri de tenkit etmektedir. İbnu'l-Esîr ve onun gibi düşünenler, Kur'an-ı kerimde bazı lafızların öne bazılarının ise geri alınmasından kaynaklanan nazım/dizilim değişikliğinin nedeninin, âyet sonlarının şiirlerin uyaklarında olduğu gibi; (مُرَاعَاةً لِلْفَاصِلَةِ) uyum ve insicam içerisinde olması amacına matuf olduğunu söylemektedirler. Fadl Hasan ise âyet sonlarının takdim ve tehirinin sadece lafzî uyumu sağlamak olmadığını bilakis sözle birlikte mananın da takdim ve tehir sayesinde güzelleştiğini, zenginleştiğini ve farklı sonuçlara kapı araladığını söylemektedir. Meselenin daha iyi anlaşılması için verdiği örnek

³²⁰ Abbâs, a.e, s. 215.

aşağıda detaylı bir şekilde aktarılacaktır. Mesela Duha suresinde dokuz ve onuncu âyetler: ﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾ sakın bir ra (ر) ile bitmektedir.

Bilindiği üzere Arapça cümlede ilk önce fiil, sonrada sırasıyla fail ve meful gelmelidir. Fakat bu âyetlerde meful, fiil ve failden önce getirilmiştir. İşte İbnu'l-Esîr ve onun metodunu benimseyen belagat âlimleri, bu yer değişimin nedeninin şiir vezinlerinde olduğu gibi âyet sonlarının birbirine uymasını sağlamak olduğunu söylemektedirler.

Fadl Hasan ise bu ve benzeri âyetlerdeki takdim ve tehirin sadece lafzî insicamı değil aynı zamanda cümlenin manasını da zenginleştirdiğini düşünmektedir.³²¹ Yani âyet-i kerîme orijinal şekliyle وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ

﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾ “Öyleyse yetimi sakın ezme! El açıp isteyen de kesinlikle azarlama!”³²²

anlamına gelmektedir. Takdim ve tehir yapılmadan, diğer bir ifade ile farz-ı

muhal; âyet-i kerîme fiil, fail ve meful uyumuna riâyet edilerek: فَلَا تَقْهَرْ الْيَتِيمَ

﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾ şeklinde kurulmuş olsaydı, sadece şiir vezinlerinde olduğu gibi lafzî

değil, anlamsal zenginliğini de kaybetmiş olacaktı. Çünkü bu durumda âyetin

takdim ve tehirden kaynaklanan lafzî insicamı kaybolacağı gibi أمّا nın ve mefulün

takdiminin kattığı tekitli anlamı da yitmiş ve sadece “Yetimi ezme. İsteyeni de azarlama” şeklinde bir anlamı kalmış olacaktı. Yine aynı şekilde Fatiha suresinin

âyetlerinin sonları da nun’la (ن) bitmektedir. Surede, besinci âyet olan ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ “Ancak sana ibadet eder ve yalnız senden medet umarız.”³²³ de

nun’la bitmektedir. Âyet-i kerîme fiil, fail ve meful sırasına riâyet edilerek: نَعْبُدُكَ

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ şeklinde olsaydı lafzî güzelliğini kaybettiği gibi vurgusunu yitirmiş,

³²¹ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuha ve Efnânuhâ**, s. 217.

³²² Duhâ 93/ 9,10.

³²³ Fâtiha 1/5.

anlamı zayıflamış ve “sana ibadet eder ve senden medet umarız” şeklinde olacaktır.

Bilindiği üzere her hangi bir cümleyi oluşturan ana unsurlar müned ve münedün ileydir. Hal böyle olunca cümlede takdim ve tehir edilmeleri, diğer bir ifade ile başta veya sonda olmaları da kaçınılmaz bir durumdur. İlerleyen bölümde sırasıyla münedün ileyhın, münedin ve fiilin muteallaklarının takdiminin neden ve hikmetlerinden bahsedilecektir:

2.5.6. Münedün İleyhin Takdîminin Nedenleri

1- Teşvik

Cümlede münedün ileyh, bazen muhatabın dikkatini çekmek ve onu meraklandırarak münedi pür dikkat dinlemeye teşvik etmek için takdim edilir. Bu duruma Ebu'l-Alâ el-Me'arrî'nin şu beyti örnek olarak verilmiştir:

وَالَّذِي حَارَتْ الْبَرِّيَّةُ فِيهِ حَيَوَانٌ مُسْتَحَدَثٌ مِنْ جَمَادٍ

“İnsanların şaşıp kaldıkları şey şudur: Ölüp toprak olan bir insan tekrar nasıl diriltilir?”³²⁴

Yukarıdaki beyitte münedün ileyh olan ism-i mevsul cümlede başına getirilmiştir. Nahiv âlimlerine göre ism-i mevsul ve sılası ayrılmaz bir bütündür. Hiç şüphesiz “insanların şaşıp kaldıkları şey” denilince muhatap dikkatini toplayarak ve tamamen söylenilen şeye kulak kabartıp yoğunlaşarak pür dikkat bir şekilde o şeyin ne olduğunu öğrenmek için merakla bekleyecektir. İşte münedün ileyhın burada takdim edilmesinin nedeni de zaten bunu sağlamaktır. Fadl Hasan, bu beytin ikinci mısraının : حَيَوَانٌ مُسْتَحَدَثٌ مِنْ جَمَادٍ “yoktan var edilen insan”

anlamına geldiğini söyleyen bazı modern yazarları eleştirmektedir. Ona göre burada Ebu'l-Alâ el-Me'arrî, mahşer gününde insanların yeniden diriltilmesini kastetmektedir. Buna gerekçe olarak ta bir önceki beyti göstermektedir.³²⁵

بَانَ أَمْرُ الْإِلَهِ وَاخْتَلَفَ النَّاسُ فَدَاعَ إِلَى ضَلَالٍ وَهَادِي

³²⁴ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-‘ Arûs**, c.XVI, s.342;el-Hatîb el-Kazvînî, **el-İdâh** c.II, s.51;Nureddin el-Yûsî, **Zehru'l-Ekem**,c.II, s.289;Ebû'l-Feth el-Abbâsî, **Me‘ âhidu't-Tensîs**,c.I, s.135.

³²⁵ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s.218

“Allah’ın emri bu konuda (öldükten sonra diriltirme) gâyet açıktır. Buna rağmen insanların bir kısmı dalalete (inkâra) bir kısmı ise hidâyete (imana) davet etmektedir.”

Fadl Hasan’ın tenkit ettiği diğer bir husus ise belagatle ilgili eski ve modern kitapların birçoğunun başkası yokmuş gibi yukarıdaki bu örnekle yetinmesidir. Hâlbuki buna dair birçok örnek verilebilir. Mesela: الدَّاءُ الْعُضَالُ الَّذِي

أَعْيَا كُلَّ نَطَاسِي “Bütün uzman doktorları tedavi hususunda aciz bırakan dermansız

hastalık” cümlesinde müsnedün ileyh takdim edildiği için muhatap müsnedin ne olduğunu merak edip; “acaba bütün doktorları tedavi hususunda aciz bırakan dermansız hastalık nedir?” diye düşünecek ve zihninde kuşkusuz birçok şey

canlanacaktır. Cevap olarak: التَّفْرِقُ “tefrikadır” denilince müsned, muhatabın

zihninde daha kalıcı olacaktır. Yine أَعْدَى أَعْدَائِكَ “En azılı düşmanın” denilip

müsnedün ileyh ilk önce söylenince dinleyen meraklanacak ve “en azılı düşmanın” kim olduğunu öğrenmek için konuşanın müsnedi açıklamasını

sabırsızlıkla bekleyecektir. نَفْسِكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ “İçinde taşıdığın nefsendir”

denilince dinleyenin merakı dinecektir. Şu âyet-i kerîmede de aynı durum söz

konusudur: ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ “Muhakkak ki Allah katında en değerli

olanınız”³²⁶ denilerek müsnedün ileyh takdim edildiğinde âyeti dinleyen

müminler, müsnedin ne olduğunu merak edeceklerdir. أَتْقَاكُمْ “Ondan en çok

korkanınızdır” denildiğinde iletilmek istenen mesaj daha etkili bir şekilde

muhatabın zihninde yer edecektir. Kısacası müsnedün ileyh, bu gibi yerlerde

muhatabın anlatılmak istenen konuya daha dikkatli odaklanmasını sağlamak ve onu ayık ve uyanık bir şekilde dinlemeye teşvik etmek için takdim edilir.³²⁷

Müsnedün ileyh’in takdimi, sınıf yönetimini kolaylaştırmak, öğrencilerin zinde bir şekilde dersi dinlemelerini sağlamak ve hedef muhatap kitlesini canlı

³²⁶ Hucurât 49/13.

³²⁷ Abbâs, el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ, s. 219.

tutmak için uygulanılabilecek hitabet yöntemi olarak değerlendirilebilir. Nitekim birçok farklı televizyon programlarında seyircilerin ilgisini artırmak ve heyecanlarını yenilemek için bu tür yöntemler uygulanmaktadır. Tabi ki bu soru sorup cevabını programın sonuna doğru açıklamak gibi farklı uygulamalar, her ne kadar müsnedün ileyhin takdimiyle birebir aynı olmasa da hedefledikleri sonuç açısından benzerlik arz etmektedir. Zira profesyonel bir televizyon sunucusu ile etkileyici bir üsluba sahip hatibin amaçları aynıdır. İkisinin de hedefi, muhataplarına sunacakları şeyleri cazip hale getirebilmektir.

2- Tahsîs

Haberin tahsis ifade edebilmesi için müsnedin fiil, müsnedün ileyhin ise nefiyden sonra gelmesi gerekir. Örnek: مَا أَنَا فَتَحْتُ الْبَابَ “*Kapıyı, ben açmadım.*” Bu sözü söyleyen kimse sadece kendisinin kapıyı açmadığını değil aynı zamanda kapının başkaları tarafından açıldığını da ifade etmektedir. مَا أَنَا عَشَشْتُ فِي الْإِمْتِحَانِ “*Sınavda kopya, ben çekmedim.*” Yine bir önceki örnekte olduğu gibi bu sözü söyleyen, birisinin kopya çektiğini ama bunun kendisi olmadığını vurgulamaktadır. Bu duruma Mütenebbî’nin şu beyti de örnek olarak verilmiştir:

وَمَا أَنَا أَسْقَمْتُ جِسْمِي بِهِ وَلَا أَضْرَمْتُ فِي الْقَلْبِ نَارًا

“*Gam ve kederle vücudumu hasta eden ben değilim. Kalbimde (sıkıntı) ateşi tutuşturan da ben değilim.*”³²⁸

Yukarıdaki beyitte ve önceki örneklerde müsnedün ileyh olan أَنَا , nefiy edatı olan مَا 'dan sonra gelmiştir. Her birinde müsned (أَسْقَمْتُ , عَشَشْتُ , فَتَحْتُ) fiildir. İşte bu şekilde kurulan cümlelerde müsnedün ileyhin takdimi tahsis ifade eder. Diğer bir ifade ile bu tür cümlelerin sahibi; söylediği şeyin kendisine mahsus bir durum olduğunu ifade etmesi gerekir.

Fadl Hasan, Abdulkâhir el-Cürçânî’nin müsnedün ileyhin takdim edildiğinde tahsis ifade edebilmesi için yukarıda da değinildiği üzere cümlede

³²⁸ Ebû'l-Kâsim İbnu'l-İflîlî, *Şerhu Şi' ri'l-Mütenebbî*, Beyrut: Muessesetü'r-Risale, 1992, c.II, s.137; el-Kazvîni, *el-İdâh*, c.II, s.53; Behaüddin es-Subkî, *Arûsu'l-Efrâh*, s. 238.

müsnedin fiil müsnedün ileyhin ise nefiyden sonra gelmesini şart koştuğunu söylemekte, fakat Zemahşerî ve onun gibi düşünen birçok âlimin müsnedin illa da fiil olması gerektiği kanaatini taşımadığını ifade etmektedir. Ona göre müsned fiil anlamı taşıyan ism-i fail veya ism-i meful olduğunda da tahsis ifade edebilir. Fadl hasan, bu konuda açıkça söylemese de ifadelerinin muhtevassından anlaşılacağı üzere çok sevdiği, saygı gösterdiği ve eserinin birçok yerinde kendisinden sitayişle bahsettiği Abdulkâhir el-Cürcânî'ye katılmamakta bilakis Zemahşerî ve onun gibi düşünen âlimlerin safında yer almaktadır.³²⁹ Bu konuya Zemahşerî şu âyet-i kerîmeyi örnek olarak vermektedir:

﴿ قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا

أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴾

“Dediler ki: Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve içimizde seni cidden zayıf (aciz) görüyoruz! Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşıyarak öldürürüz. Sen değilsin bizim nezdimizde değerli olan!”³³⁰ Bu âyet-i kerîmede

﴿ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴾ cümlesinde müsned konumunda olan عَزِيز kelimesi fiil değil sıfat-ı müşebbehedir. Fakat burada müsnedün ileyh takdim edildiğinden ve nefiy edatı مَا 'dan sonra geldiğinden dolayı tahsis ifade etmektedir. Yani biraz daha açık

bir ifadeyle âyet-i kerîmede Hz. Şuayb'ın kavmi şunu demek istemektedirler: *Ey Şuayb! Aslında biz seni kavminin hatırı için taşılamıyoruz. Kavminin itibarı olmasa seni çoktan taşıyarak öldürmüştük.* Yani bu âyet-i kerîmeden anlaşacağı üzere nefiy edatından sonra gelen müsnedün ileyh, takdim edildiğinde müsned fiil olmasa da tahsis ifade edebilir. Nitekim devam eden âyet-i kerîmede Hz. Şuayb'ın sözlerinden bu anlaşılıyor: ﴿ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا

﴿ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴾ “(Hz. Şuayb) Ey kavmim dedi, size göre benim

kabilem Allah'tan daha mı güçlü ve değerli ki, onu (Allah'ın emirlerini) arkanıza

³²⁹ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 222,223.

³³⁰ Hûd 11/91.

atıp unuttunuz. Şüphesiz ki Rabbim yapmakta olduklarınızı çepeçevre kuşatıcıdır.³³¹

Fadl Hasan, aynı kuralın birçok âyet-i kerîmeye uygulanılabileceğini söylemektedir. Örnek:

﴿ يُرِيدُونَ أَن يُخْرَجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴾ “Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır”.³³² Bu âyet-i kerimde müsnedün ileyh olan هُمْ zamirinin takdim

edilmesi ve nefiy/olumsuzluk edatı olan ما 'dan sonra gelmesi tahsis ifade etmesini sağlamıştır. Yani هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا “Onlar oradan çıkacak değillerdir” demek başkalarının çıkacağı anlamını da içerisinde barındırmaktadır.

Nefiy/olumsuzluk edatının müsnedün ileyhten sonra getirilmesi ise cümlenin ifade gücünü (تَقْوِيَةُ الْحُكْمِ) artırır. Misal: أَنَا لَا أَضِيعُ وَقْتِي “Ben vaktimi zayi etmem.” Hiç şüphesiz bu cümle لَا أَضِيعُ وَقْتِي “Vaktimi zayi etmem”

cümlesinden daha vurguludur. Fadl Hasan bu cümlelerin bağlamına göre bazen tahsis anlamına da gelebileceğini söylemektedir. Misal: ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي

﴿ الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴾ “Şüphesiz ki ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah’a gizli

kalmaZ.”³³³ Yerde ve gökte olup biten her şey sadece Allah’a aşikâr olduğuna göre bu cümlede müsnedün ileyhin takdim edilmesi sadece ifadenin vurgusunu artırmamış bilakis tahsis anlamı da içermiştir.³³⁴

3- Ta‘mîm/Genelleme

Müsnedün ileyhin takdiminin nedenlerinden birisi de tamim/genelleme ifade etmesini sağlamaktır. Bunun içinde cümlenin içerisinde كُلُّ ، جَمِيعٌ ، عَامَّةٌ ،

³³¹ Hûd 11/92.

³³² El-Mâide 5/37.

³³³ Âl-i İmrân 3/5.

³³⁴ Abbâs, el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ, s.224.

كُلُّ (أداةُ العموم) gibi genelleme ifade eden bir edat bulunması ve nefiy anlamı taşıyan edatlardan önce gelmesi gerekir. Örnek: كَلُّ النَّاجِحِينَ لَمْ يَأْخُذُوا جَوَائِزَهُمْ “Kazananların hiçbiri ödülleri almadı.” Burada كَلُّ genelleme edatı, nefiy edatı olan لَمْ den önce geldiği için müsnedün ileyhin takdimi genelleme ifade etmektedir. كَلُّ الْمُسْلِمِينَ لَمْ يَفُومُوا بِوَجَائِبِهِمْ “Müslümanların hiç biri görevini yerine getirmemiştir” cümlesinde de durum aynıdır. İşte bu örnekler gibi genelleme edatının nefiy edatında önce geldiği yerlerde cümleler, عُمُومُ السَّلْبِ genel olumsuzluk anlamı taşır.

Yukarıdaki tam aksine nefiy edatı olumsuzluk edatından önce gelirse durum değişir. Bu sefer cümle سَلْبُ الْعُمُومِ genellemeyi olumsuzlaştırır. Mesela yukarıdaki örneklerde nefiy edatı genelleme edatından önce getirilseydi anlamları şöyle olacaktı: لَمْ يَأْخُذْ كُلُّ النَّاجِحِينَ جَوَائِزَهُمْ “Kazananların hepsi ödülleri almadılar” demek “bazıları ödülleri aldı” anlamına gelecektir. لَمْ يَفُومْ كَلُّ الْمُسْلِمِينَ “Müslümanların hepsi görevlerini yerine getirmede” demek “bir kısmı ise görevlerini yerine getirmiştir” anlamına gelecektir. Görüldüğü üzere bu anlam farklılığı kelimelerin yerlerini değiştirmesinden kaynaklanmaktadır.

Fadl Hasan, burada çok önemli bir hususa dikkat çekmektedir: Yukarıda anlatılan kuralın geçerli olabilmesi için cümlede genelleme ifade eden edat müsnedün ileyh konumunda olması gerekir. Eğer tamim/genelleme ifade eden lafız kendisinden sonra gelen kelimenin mamulü konumunda olursa bu durumda cümle عُمُومُ السَّلْبِ genel olumsuzluk anlamına gelmez bilakis سَلْبُ الْعُمُومِ genellemeyi olumsuzlaştırır. Misal: كَلُّ الدَّرَاهِمِ لَمْ أَخْذْ “Dirhemlerin hepsini almadım” demek, “birazını aldım” anlamına gelecektir. كَلُّ الطُّلَابِ لَمْ أَمْتَحِنْ “anlamına gelecektir.

“Öğrencilerin hepsini sınav yapmadım” demek, “bir kısmını sınav yaptım” anlamına gelecektir. Görüldüğü gibi bu örnekler, genellemeyi kısıtlamaktır. Çünkü bunlarda her ne kadar nefiy edatı umum/genelleme edatından sonra gelse de aslında cümlelerin normal hali şöyledir: *لَمْ أَمْتَحِنْ كُلَّ الطُّلَابِ , لَمْ أَخَذْ كُلَّ الدَّرَاهِمِ*. Yani genelleme anlamı taşıyan edatlar müsnedün ileyh değil mefulün bih komundadır.³³⁵ Genellemeyi olumsuzlaştırmaya (سَلْبُ الْعُمُومِ) Mütenebbî'nin şu beyti de örnek olarak verilmiştir:

مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يُدْرِكُهُ تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ

“Kişi her istediğine kavuşamaz. Nitekim rüzgârlarda her zaman gemilerin istediği gibi esmez.”³³⁶

Genel olumsuzluğa (عُمُومُ السَّلْبِ) da şu hadis-i şerif örnek olarak verilmiştir: *كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يَبْدَأْ فِيهِ بِحَمْدِ اللَّهِ فَهُوَ أَبْتَرُ* “Allah’a hamt ederek başlanılmayan hiç bir önemli işin bereketi olmaz.”³³⁷

Fadl Hasan, “olumsuzluğun genelleştirilmesi” (عُمُومُ السَّلْبِ) kuralının genel geçer olduğunu ama “genellemeyi olumsuzlaştırma” (سَلْبُ الْعُمُومِ) kuralının ise cümlenin siyak ve sibakına göre istisnası olabileceğini vurgulamaktadır.³³⁸ Muhammet Abduh’tan etkilendiği bu kanaatine şu âyet-i kerîmeyi delil olarak zikretmektedir: *لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ* “(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmesiniz ve Allah’ın size verdiği nimetlere şırmarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmez.”³³⁹ Bu âyet-i kerîmede *وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ*

³³⁵ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuha ve Efnânuhâ*, s. 231.

³³⁶ İbnu Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 265; Ebûl-İrfan es-Şafîî, *Haşiyetü’s-Sabbân*, c.III, s.109; el-Câhız, *el-Bursân*, s.131.

³³⁷ İbn Mace, *Sünen*, c.1, s.6, Hn.: 1894.

³³⁸ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuha ve Efnânuhâ*, s. 232.

³³⁹ El-Hadîd 57/23.

﴿فَحُورٍ﴾ cümlesinde nefiy edatı لَا umum/genelleme edatı (كُلِّ) den önce gelmiştir.

Bu durumda âyet-i kerîmenin yukarıda söylediğimiz kurala göre سَلْبُ الْعُمُومِ genellemeyi olumsuzlaştırması gerekir. Bu durumda âyetin anlamı şöyle olur: *Allah, kendini beğenip böbürlenenenlerin hepsini sevmez.* Bu cümleden sanki Allah'ın kendini beğenip böbürlenenenlerin hepsini olmasa da bir kısmını sevebileceği ihtimali anlaşılır. Ama böyle bir şeyin olması mümkün olmadığına göre bu âyette anlatılmak istenen şudur: Farz-ı muhal Allah, kendini beğenip böbürlenenen birilerini sevecek olsa da bunlar asla âyette kastedilen kimseler değildir. Bu ayet daha açık bir ifade ile tercüme edilmek istense muhtemelen şu mana da anlaşılabilir: *“Kendini beğenip böbürlenenen kimseler Allah'ın sevgisine mazhar olacak en son kişilerdir.”*

Fadl Hasan, müsnedün ileyh konumunda olan مِثْلٌ ve غَيْرٌ kelimelerinin, cümlenin anlamını pekiştirmek için kullanıldığında takdim edilmesi gerektiğini söylemektedir. Mesela: وَمِثْلُكَ لَا يَكْذِبُ أَبَدًا “*Senin gibi birisi asla yalan söylemez.*” وَعَيْرُكَ يُعْطَى الدِّينَةَ “*Kesinlikle senden başkası zillete razı olur.*” (Sen aşağılanmayı kabul edecek en son kişisin). Bu örneklerde مِثْلٌ ve غَيْرٌ kelimeleri cümleyi pekiştirmek için kullanılmıştır.

2.5.7.Müsnedün İleyhin Zikri

Fadl Hasan'ın müsnedün ileyh zikrinin nedeniyle ilgili saymış olduğu maddelerde el-Hatib el-Kazvini'den esinlendiği anlaşılmaktadır.³⁴⁰ Arapçada müsned ve müsnedün ileyh cümlenin iki ana ögesi sayılır. Dolayısıyla normal olan, cümlenin öğelerinin tam olarak zikredilmesidir. Müellif müsnedün ileyh zikredilmesinin nedenleri şöyle açıklamaktadır:

1- Cümlenin ana unsuru olması

Müsnedün ileyh, kelamda asli unsur olduğu için zikredilir. Misal:

³⁴⁰ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 257.

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Allah, göklerin ve yerin nurudur...³⁴¹

﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Allah, inananların dostudur...³⁴²

2- İhtiyâtlı davranmak

Bazen müsnedün ileyh, cümlenin yanlış anlaşılma ve kastedilmeyen yorumlara mahal verilme ihtimalini ortadan kaldırmak için zikredilir. Hâkimin sanık hakkındaki kararını açıklarken هَلْ أَقَرَّ الْمُتَّهَمُ مَا وَجَّهَ إِلَيْهِ “Sanık hakkındaki suçlamaları kabul etti mi?” sorusuna أَقَرَّ الْمُتَّهَمُ بِكُلِّ مَا وَجَّهَ إِلَيْهِ “Sanık hakkındaki bütün suçlamaları kabul etti” şeklinde cevap verilmesi gibi. Bu örnekte müsnedün ileyh olan “sanık” yanlış anlaşılma olmasın diye açıkça zikredilmiştir.

3- Muhatabın anlayışının kıt oluşu

Müsnedün ileyh bazen de muhatabın anlayışı kıt, zekâsı az olduğundan meseleyi daha iyi kavraması için zikredilir. Mesela dersle ilgisi olmayan tembel bir öğrencinin arkadaşına: هَلْ قَالَ الْأُسْتَاذُ إِنَّ الْإِمْتِحَانَ بَعْدَ يَوْمَيْنِ “Hoca sınavların iki gün sonra olacağını mi söyledi?” demesine (Evet) hoca bunu الْأُسْتَاذُ قَالَ ذَلِكَ “Evet” diyerek cevap vermek gibi.

4- Daha kalıcı olması için açıklanması

Bazen de müsnedün ileyh muhatabın zihninde daha kalıcı olması için zikredilir. Bu duruma şu hadis-i şerif örnek olarak verilmiştir:

أَلَا إِنَّ سِلْعَةَ اللَّهِ غَالِيَةً أَلَا إِنَّ سِلْعَةَ اللَّهِ الْجَنَّةُ “İyi bilin ki Allah’ın metaı pahalıdır.

İyi bilin ki Allah’ın metaı cennettir.”³⁴³ Burada, Fadl Hasan’ın muhatabın zihninde daha kalıcı olmasını sağlamak amacıyla müsnedün ileyh’in açıkça zikredilmesine dair vermiş olduğu örnekleri vermemiz, müellifin, eserinde vaaz ve nasihat üslubuna önem verdiğini gösterme gayesine matuftur:

³⁴¹ Nûr 24/34.

³⁴² Bakara 2/257.

³⁴³ Tirmizî, **Sünen**, c.4,s.633, Hn.: 2450

الإِسْلَامُ قَوْلٌ وَعَمَلٌ الإِسْلَامُ عِبَادَةٌ وَقِيَادَةٌ الإِسْلَامُ دِينٌ وَدَوْلَةٌ الإِسْلَامُ مُصْحَفٌ وَسَيْفٌ

الإِسْلَامُ تَوْحِيدٌ وَوَحْدَةٌ

“İslam, söylem ve eylemdir. İslam, ibadet ve siyasettir. İslam, din ve devlettir. İslam, Mushaf ve kılıçtır. İslam, tevhit ve vahdettir.”

فِلِسْطِينُ قَلْبُ الْعَالَمِ الْإِسْلَامِيِّ ، فِلِسْطِينُ مَسْئُولِيَّةُ الْأُمَّةِ جَمِيعِهَا ، فِلِسْطِينُ أَمَانَةُ اللَّهِ

وَمَسْرَى رَسُولِهِ ، فِلِسْطِينُ لَا تَرْجِعُ بِالشَّعَارَاتِ وَالْهَتَّافَاتِ ، فِلِسْطِينُ بِحَاجَةٍ إِلَى تَضَحِيَّةٍ وَإِحْلَاصٍ

“Filistin, İslam dünyasının kalbidir. Filistin, bütün ümmetin mesul olduğu bir konudur. Filistin, Allah'ın emaneti ve Resulünün miraca çıkarıldığı yerdir. Filistin, sembollerle ve sloganlarla özgürlüğüne kavuşamaz. Filistin, fedakârlık ve samimiyet ister.”³⁴⁴ Verdiği örneklerden de anlaşılacağı üzere Fadl Hasan, hutbe, nutuk ve miting tarzı konuşmalarda müsnedün ileyhın zikrinin, anlatılmak istenen meselenin muhatap kitlenin zihninde daha iyi yer etmesini sağlayacağını ifade etmektedir.

5- Saygı

Müsnedün ileyh bazen de saygı göstermek için zikredilir. Misal:

“Muhammed Allah'ın resulüdür. مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ، مُحَمَّدٌ سَيِّدُ الْخَلْقِ ، مُحَمَّدٌ نَبِيُّ الْهُدَى

Muhammed mahlûkatın efendisidir. Muhammed hidâyet peygamberidir.”

6- Hakaret

Müsnedün ileyh bazen de hakaret amaçlı zikredilir. Misal:

أَبُو رِغَالٍ هُوَ الَّذِي سَارَ مَعَ أَبْرَهَةَ الْحَبَشِيَّةِ دَلِيلًا إِلَى مَكَّةَ ، أَبُو رِغَالٍ أَوَّلُ خَائِنٍ فِي هَذِهِ

الْأُمَّةِ ، أَبُو رِغَالٍ وَمَنْ عَلَى شَاكِلَتِهِ حَرِيٌّ أَنْ يُرْجَمَ كُلَّ يَوْمٍ

³⁴⁴ Abbâs, el-Belâğâ Funûnuhâ ve Efnânuhâ, s. 259.

“Ebu Riğal Ebreheyi Mekke’ye getiren kılavuzdur. Ebu Riğal bu ümmet içerisindeki ilk haindir. Ebu Riğal ve onun gibi olanlar her gün taşlanmaya müstahaktır.”³⁴⁵

7- Sevilen bir kimseyle konuşmayı uzatmak

Bazen de cümlede müsnedün ileyhın zikri kendisiyle konuşulan kimseyle sohbet ve muhabbeti uzatmak için olur. Bu duruma Hz. Musa’nın Cenab-ı Hak ile konuştuğu sahneleri anlatan âyetler örnek olarak verilmiştir: Cenab-ı Hak Hz. Musa’ya şöyle buyurmaktadır: ﴿ وَمَا تِلْكَ يَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ ﴾ “Şu sağ elindeki nedir, ey Musa?”³⁴⁶ Hz. Musa’da Cenab-ı Hakkın bu sorusuna “asamdır” diyerek kısaca bir cevap yerine قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ ﴿ “O, benim asamdır, dedi, ona dayanırım, onunla davarlarım yaprak silkerim; benim ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır.”³⁴⁷ Görüldüğü üzere burada Hz. Musa hem müsnedün ileyh konumunda olan هِيَ zamirini zikretmiş hem de cevabı uzatmıştır. Bunun hikmeti ise Cenab-ı Hakla sohbetini uzatmak istemesidir.

Fadl Hasan, eserinde birçok yerde olduğu gibi burada da sadece eski kitaplarda verilen örneklerle yetinmemiş bilakis kendisi de güncel bir örnek vererek müsnedün ileyhın zikrinin hikmetlerini açıklamaya çalışmıştır. Üslubunu yansıtması için verdiği örneği kendi ifadeleriyle aktarmak yerinde olacaktır: “Çok sevdiğin ve kendisiyle sohbet etmeyi arzuladığın bir hocanın, elinde bir kitap görüp sana: مَا هَذَا؟ “Bu nedir?” diye bir soru yönelttiğini varsayalım. Sende onu çok sevdiğin için münasebet hâsıl olmuşken hocamla sohbeti uzatayım düşüncesiyle ona şöyle uzunca bir cevap verdiğini farz edelim:

³⁴⁵ Rivayete göre Ebu Riğal’in mezarı Mekke ile Taif arasında bulunmaktadır. Oradan gelip geçen yolcular, Kâbe’ye saldırmaya gelen Ebrehe’ye kılavuzluk ederek hainlik ettiği için ibret olsun diye onun mezarını taşlamaktadırlar.

³⁴⁶ Tâhâ 20/17.

³⁴⁷ Tâhâ 20/18.

"هَذَا كِتَابٌ حُصُونًا مُهَدَّدَةٌ مِنْ دَاخِلِهَا ذَكَرَ فِيهِ الْمُؤَلِّفُ كَذَا وَكَذَا، وَحَدَّرَ فِيهِ الْأُمَّةَ مِنْ

أَوْلِيكَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَسْلُبُوهَا شَخْصِيَّتَهَا ، وَهُمْ أَشَدُّ عَلَيْهَا خَطَرًا مِنَ الْأَعْدَاءِ"

“(Hocam) Elimdeki bu kitap حُصُونًا مُهَدَّدَةٌ مِنْ دَاخِلِهَا (Asıl Tehdit İçimizde)

adlı kitaptır. Yazar bu kitapta şu şu konuları zikretmiş, ümmeti değerlerinden uzaklaştıran ve kişiliğini elinden almaya çalışan kimselerin düşmanlardan daha tehlikeli olduğunu anlatmıştır.”³⁴⁸

Fadl Hasan’ın eserini, birçok belagat eserinden ayıran bariz özelliklerden birisi de O, ister eski ister yeni olsun vermiş olduğu örneklerde sadece belâği nükteleri işlemekle yetinmemiş bilakis örneklerinin eğitici, öğretici dini, milli ve manevî şuur aşılmasına özen göstermiş olmasıdır.

Fadl Hasan, eserinde birçok yerde olduğu gibi hazif konusunda da Abdulkâhir el-Cürcânî’den alıntılar yapmaktadır. Ona göre el-Hatîb el-Kazvîni’nin müsnedün ileyhin hazfine dair söylemiş olduğu sebepler belagatin ruhuna aykırıdır. Daha açık ifade etmek gerekirse Fadl Hasan, belagatin felsefi ve kelami bir usulle ele alınmasını tasvip etmemektedir. Fakat şunu da hemen eklemek yerinde olacaktır: o yer yer çok sevdiği ve saygıyla andığı Abdulkâhir el-Cürcânî’ye veya Zemahşerî’ye de katılmamaktadır. Lakin eleştirirken saygısından asla ödün vermemektedir.³⁴⁹

Fadl Hasan, belagatçıların birçoğunun Abdulkâhir el-Cürcânî’den esinlendiğini söylemektedir. Mesela el-Hatîb el-Kazvîni’nin hazif konusuyla alakalı yaptığı açıklamaları naklederken müsnedün ileyhin hazfine dair örneklerinin az olmasını buna mukabil mefulün hazfıyla alakalı birçok örneği zikretmesini Abdulkâhir el-Cürcânî’nin tutumuna bağlamaktadır. Yani Abdulkâhir el-Cürcânî’nin detaylı bir şekilde izah ettiği konularda ondan sonraki gelen belagatçıların tasavvurlarının daha net olduğunu ifade etmektedir. Kısacası ona göre birçok belagatçının ilham kaynağı Abdulkâhir el-Cürcânî’dir.³⁵⁰

³⁴⁸ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 260.

³⁴⁹ Abbâs *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 266-295.

³⁵⁰ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 267.

Fadl Hasan, eserinde birçok konuda olduğu gibi hazif konusunda da Abdulkâhir el-Cürcânî'nin *Delailu'l-İ'câz* adlı eserinden esinlenmektedir. Ona göre Abdulkâhir el-Cürcânî'nin üslubu okuyanı etkilemekte ve akıcılığında eşsiz bir yere sahiptir. Doğrusu Fadl Hasan balagata dair vermiş olduğu birçok örnekte olduğu gibi hazifle ilgili açıklamasında da gâyet kolay ve anlaşılır bir örnek vermektedir: أَيْنَ الْمُحَاضِرَةُ “Konferans nerede?” diyen bir kimseye müsnedün ileyh olan الْمُحَاضِرَةُ hazfedilerek فِي النَّادِي “kulüpte” denilebilir. Fakat bu soruyu soran ve cevaplayacak olan kişinin yanına ikinci bir şahıs geldiğinde cümle: أَيْنَ الْمُحَاضِرَةُ فِي النَّادِي “Konferans kulüptedir” şeklinde kurularak müsnedün ileyhin zikredilmesi daha isabetli olacaktır. Çünkü o meclise yeni gelen birinin olaydan haberi olmadığı için meseleyi yanlış veya eksik anlama ihtimali yüksektir. Dolayısıyla cümlede müsnedün ileyh veya başka bir öge hazfedilecekse ilk önce göz önünde bulundurulması gereken sözün söylendiği kişinin durumudur. Diğer bir ifade ile ilk önce muhatabın yanlış anlamaması sağlanmalıdır. Aksi takdirde hazfin herhangi bir güzelliği olmayacağı gibi cümlenin gereksiz ve hikmetsiz yere eksikliği söz konusu olacaktır.³⁵¹

Cümlede hazfedilen öge müsnedün ileyh olabileceği gibi müsned, fail veya mefulde olabilir.

2.5.8.Müsnedün ileyhin hazfi

Bilindiği üzere müsnedün ileyh ve müsned cümlenin iki ana unsurudur. Fakat bazen bir hikmete binaen hazfedilebilirler. Tabiki bunun nedenleri vardır. Bu nedenlerden birisi müsnedün ileyhin övgü makamında olmasıdır. Bu duruma Abbâs b. el-Abbâs es- Suli'nin (ö.176 h.) şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

سَأَشْكُرُ عَمْرًا إِنْ تَرَأَخْتُ مَنِيَّتِي أَيَادِي لَمْ تَمُنَّنْ وَإِنْ هِيَ جَلَّتِ
فَقِيَ غَيْرُ مُحْجُوبِ الْغِنَى عَنْ صَدِيقِهِ وَلَا مُظْهِرِ الشُّكْوَى إِذَا النَّعْلُ زَلَّتِ

“Yaşadığım müddetçe Amr'a teşekkürü bir borç bilirim. Nice büyük iyiliklerini gördüm ama hiçbir zaman başıma kakmadı. (O) Malını asla

³⁵¹ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 269.

arkadaşından esirgemez. (O) Yere düştüğünde, ayağın tökezlediğinde asla şikâyetçi olmaz.”³⁵²

Yukarıdaki beyitte müsnedün ileyh olan (هُوَ) hazfedilmiştir. Yergi makamında müsnedün ileyhin hazfedildiğine ise Ukayşir el-Esedî'nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

سَرِيعٌ إِلَى ابْنِ الْعَمِّ يَلْطِمُ وَجْهَهُ وَلَيْسَ إِلَى دَاعِيِ النَّدَى بِسَرِيعٍ
حَرِيصٌ عَلَى الدُّنْيَا مُضِيعٌ لِدِينِهِ وَلَيْسَ لِمَا فِي بَيْتِهِ بِمُضِيعٍ

“(O) Amcaoğlunu tokatlamaya gelince hızlıdır ama iş cömertliğe gelince hiçte hızlı değildir. (O) Dünyaya haristir, dinini zayi eder ama evindekine gelince onu asla zayi etmez.”³⁵³ Bu beyitte müsnedün ileyh olan (هُوَ) hazfedilmiştir. Bu duruma şu âyetlerde örnek olarak verilebilir:

﴿ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴾ (Bu sana indirilen), hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından âyetleri sağlaştırmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.”³⁵⁴

﴿ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴾

“(Bu Kur'an), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip ve övgüye layık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”³⁵⁵

Arapça ifadelerde genellikle sıfat mevsuftan sonra gelir ve irap konusunda ona uyar.³⁵⁶ Fakat bazen cümlede sıfatın mevsufuyla alakası kesilerek kendisinden önce mahzûf bir fiil veya mübteda takdir edilir. Bu bazen övgü bazen de yergi için

³⁵² el-Câhız, **er-Resâilu's-Siyâsiyye**, Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Ty., s.492;İbnu Kuteybe ed-Dîneverî, **Uyûnu'l-Ahbâr**,c.III,s.180;Ebû Ali el-Kâlî, **Emâli'l-Kâlî**, s.40;Ebû Hilâl el-Askerî, **Dîvanu'l-Meânî**,c.I,s.110;Sekkâkî, **Miftâhu'l-Ulûm**,s.176.

³⁵³ el-Kefevî, **el-Kulliyât**, s. 307;Ebû Hilâl el-Askerî, **es-Sınâ'ateyn**, s. 386;İbnu Hicce, **Hizânetü'l-Edeb**, c.I, s. 255;el-Hatîb el-Kazvînî, **el-İdâh**, c.II, s.7.

³⁵⁴ Hud 11/1.

³⁵⁵ İbrahim 14/1.

³⁵⁶ Ez-Zemahşerî, **el-Mufasssal**, s.151;el-Kalkaşendî, **Subhu'l-Aşâ**, c.VI, s.77;İbnu Hişâm, **Şerhu Şuzûri'z-Zehab**, s.51.

yapılır. Bu duruma Fadl Hasan şu örnekleri vermektedir: رَضِيَ اللَّهُ عَنْ عُمَرَ أَمِيرٍ
المؤمنين الخليفة العادل “Allah müminlerin emiri Hz. Ömer’den razı olsun. (o) Adil
halife.” Bu örnekte normalde الخليفة العادل , عُمُرُ ‘in sıfatı olduğu için mecrur olması
gerekir. Fakat Hz. Ömer’i daha fazla övmek için الخليفة العادل kelimesi عُمُرُ
kelimesine sıfat değil de mahzup bir mübteda olarak takdir edilen هُوَ nin haberi
yapılmıştır. Sıfatın mevsuftan ayrılması övgü için olduğu gibi yergi içinde
olabilir. Misal :

فَاتَلَّ اللَّهُ ذَالِكَ الَّذِي اجْتَرَأَ دُونَ حِكْمَةٍ أَوْ حَيَاءٍ عَلَى التَّنَازُلِ عَنِ الْمُقَدَّسَاتِ الْمُفْرَطِ فِي دِينِهِ
“Utanmadan sıkılmadan hikmetten yoksun bir şekilde hareket edip kutsal
değerlerinden vazgeçen kişinin Allah cezasını versin (o) dinine ihanet eden bir
kimsedir.”³⁵⁷ Görüldüğü üzere Fadl Hasan verdiği örneklerin ibret, hikmet ve öğüt
muhtevalı olmasına dikkat etmektedir.

Bazen de cümlede müsnedün ileyh kalıplaşmış deyim ve atasözlerin içinde
geçtiğinden hazfedilir. Zira deyimler ve atasözlerin kalıpları değiştirilmez. Bu
duruma Fadl Hasan şu örnekleri vermektedir: فَصِيَّةٌ وَلَا رَمِيَّةٌ مِنْ غَيْرِ رَامٍ “körün taşı.”
رَدَّةٌ وَلَا أَبَا بَكْرٍ هَا “Problem var ama çözecek Ebu Hasan’ı yok”. أَبَا حَسَنِ هَا
“Riddet var ama Hz. Ebubekir yok.”

Bazen de müsnedün ileyh gerektiğinde inkârı kolay olsun diye hazfedilir.
Bu durum için şöyle bir örnek verilebilir. Birkaç kişinin birisini çekiştirdiğini
düşünelim. Kendi aralarında bahsi geçen şahıs hakkında ileri geri
konuşmaktadırlar. Mesela onun hakkında بِحَيْلٍ “cimridir” demektedirler. Normalde
müsnedün ileyh olacak olsa Ahmet veya Mehmet gibi herhangi birisi için
“cimridir” denmesi gerekir. Fakat konuşan çekiştirdiği kişiyi adını anmadan
nitelemektedir. Böyle yapmasının sebebi gerektiğinde inkâr edebilmek içindir.

³⁵⁷ Abbâs, el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ, s. 274.

Tabi ki Fadl Hasan bu örneği verirken böyle bir davranışı asla tasvip etmemektedir. Burada böyle bir örnek vermesi, müsnedün ileyhın neden hazfedilebileceğini anlatmak içindir.

Fadl Hasan, müsnedün ileyhın hazfedilmesinin nedenlerinin yukarıda sayılanlardan ibaret olmadığını söylemektedir. Verilen örneklerde hazfedilen müsnedün ileyh cümle içerisinde mübteda konumundadır ve hazfin nedeni mana ile ilintilidir. Bazen de cümlede müsnedün ileyh olup hazfedilen öge fail olur. Fadl Hasan fail konumunda olan müsnedün ileyhın hazfedilme nedeninin mana ile ilintili olabileceği gibi bazen de telaffuz bakımından cümleyi güzelleştirme amacı taşıdığını ifade etmektedir. O, bu durumu izah etmek için şu örnekleri vermektedir: مَنْ طَابَتْ سِرِّيْرْتُهُ حُمِدَتْ سِرِّيْرْتُهُ “Niyeti iyi olan (işleri de iyi olacağı için) insanların övgüsüne mazhar olur.” مَنْ طَهَّرَ قَلْبُهُ فُرِحَ كَرْبُهُ “Saf dil olanı Allah darda koymaz.” Bu söz, Türkçedeki “İnsana sadakat yaraşır görse de ikrah. İyilerin yardımcısıdır Hz. Allah” sözüne benzemektedir. Bu örneklerde fail konumunda olan müsnedün ileyh hazfedilmeyip cümleler şu şekilde kurulsaydı: مَنْ طَابَتْ سِرِّيْرْتُهُ حَمِدَ النَّاسُ سِرِّيْرْتَهُ ; مَنْ طَهَّرَ قَلْبُهُ فَرِحَ اللهُ كَرْبَهُ sonlarındaki ses benzerliğinin oluşturduğu ahenk (seci) gitmiş ve cümlelerin fonetik güzelliği eksilmiş olacaktı. Dolayısıyla bu örnekler ve benzerlerinde fail konumunda olan müsnedün ileyhın hazfinin nedeni manayla bağlantılı değildir.³⁵⁸ Fakat burada şu hususu hemen belirtmek gerekir: Arapçada aynı kökten türetilen bir fiil, birkaç farklı baptan getirilebilir. Fadl Hasan’ın vermiş olduğu ikinci misalde مَنْ طَهَّرَ قَلْبُهُ فُرِحَ كَرْبُهُ geçen طَهَّرَ ve فَرِحَ fiilleri sülasi mücerred olarak düşünüldüğünde iki cümlelerin sonundaki seslerin benzerliğinden kaynaklanan fonetik ahengin bozulması söz konusu olur. Lakin her ikisi de تَفْعِيلٌ bapından getirildiğinde fail konumunda olan müsnedün ileyh hazfedilmese de cümledeki kafiye güzelliği bozulmaz. Zira bu durumda fiillerin her ikisi de aynı kalıptan

³⁵⁸ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 276.

geleceği gibi ikinci kelimelerde meful konumunda olacağından cümlelerin kafiyesi bozulmaz: مَنْ طَهَّرَ قَلْبَهُ فَرَجَّ اللَّهُ كَرْبَهُ gibi.

Fadl Hasan fail konumunda olan müsnedün ileyhin mana ile alakalı bir nedenden dolayı hafzedilebileceğini söylemektedir. Bu nedenlerden bazıları şunlardır:

1- الأيجاز والاختصار : Müsnedün ileyhin cümleyi daha veciz bir şekilde ifade etmek için hafzedildiğine misal: ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ﴾ “Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin...”³⁵⁹

2- Muhatap tarafından bilindiği için hafzedildiğine misal: ﴿خُلِقَ الْإِنْسَانُ﴾ “İnsan aceleci yaratılmıştır.”³⁶⁰ Bu âyette yaratan (Allah) muhatap kitle tarafından bilindiği için hafzedilmiştir.

3- Bazen de müsnedün ileyhin hafzedilmesinin nedeni şerrinden emin olmak içidir. Bu duruma Fadl Hasan şöyle bir örnek vermektedir: يَبِيعُتِ الْبِلَادُ “Ülke satıldı. Hakki konuşanlar susturuldu. Onurlu insanların alınları yere sürüldü.” Fadl Hasan kitabının birçok yerinde olduğu gibi burada da vermiş olduğu örneklerde Arap dünyasının mevcut hükümetlerini imalı bir şekilde eleştirmektedir.

4- Bazen de müsnedün ileyh, başına bir kötülük gelmesinden endişe edildiği için hafzedilir. Misal: رُوعَ الْعَدُوِّ وَنَيْلَ مِنْهُ وَذَكَ أَحَدُ حُصُونِهِ وَافْتَحِمَتْ إِحْدَى قِلَاعِهِ “Düşmanın kalbine korku salındı. Surlarından birisi yerle bir edildi. Kalelerinden birisine saldırıldı. Düşmana ağır zayıat verildi.” Bu örneklerde müsnedün ileyhin hafzedilmesi başına bir şey gelmemesini temin etmek içindir.

³⁵⁹ Nahl 16/126.

³⁶⁰ Enbiya 21/37.

Doğrusu örneklerinden de anlaşılacağı üzere Fadl Hasan temenni ettiği şeyleri sesli düşünmektedir. Yoksa ortada yıkılan veya yakılan herhangi bir şey yoktur. Biraz daha açık ifade etmek gerekirse Fadl Hasan, Filistin'in işgal altında olmasından dolayı duyduğu ıstırabı okurlarıyla paylaşmaktadır. Bizzat görüştüğüm talebelerinin ifadelerinden anlaşılacağı üzere Fadl Hasan, azılı düşmanı olarak gördüğü İsrail'in taktiklerini aynen uygulamaktaydı. Öğrencileriyle yapılan konuşmalarda onun derslerinde devamlı İsrail'le alakalı *"Filan askeri havaalanından kalkan uçaklar işgalci İsrail devletini bombaladı."* *"Mücahitler filan kışlayı fethettiler"* gibi örnekler verdiği tespit edilmiştir. Bilindiği üzere İsrail daha henüz akıl baliğ olmayan Yahudi çocuklara Müslümanlara ve kutsal değerlerine karşı nefret tohumları aşılamaktadır. Dolayısıyla bu konuda Fadl Hasan'da İsrail'e misliyle mukabelede bulunmaktadır. Nihâyetinde bu eseri, belagatle alakalı olduğu için makale tarzında uzunca yazılarla fikirlerini paylaşmak yerine birkaç cümle ile düşüncelerini okurlarına iletmeye çalışmaktadır. Doğrusu bu konuda başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü o birkaç örnekle sayfalarca anlatacağı meseleleri bir iki cümleye sıkıştırarak özlü bir şekilde mesajlarını okurlarına ulaştırmaktadır. Bu tutumu onun belagati içselleştirdiğini göstermektedir. Nitekim muktezâ-yı hâle uygun misaller vermek suretiyle teorik belâğati pratik olarak göstermiş, aynı zamanda dil'in ideolojik bir aygıt olduğunu da ortaya koymuştur.

5- Bazen de müsnedün ileyh muhataba herhangi bir şey katmadığı için hafzedilir. Misal: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ﴾
﴿إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ *"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."*³⁶¹ Bu âyette müsnedün ileyhin zikredilmesinin muhatap için herhangi bir esprisi yoktur. Daha açık bir ifade ile açıklamak gerekirse âyet-i kerîmenin anlatmak istediği muhtemelen şudur: Müminler Allaha karşı çok saygılı oldukları için onun adını herhangi birisi andığında cuşu huruşa

³⁶¹ Enfal 8/2.

gelirler, kalpleri ürperir ve gönülleri feyizle dolar. Yani Allah'ı zikreden kim olduğu onlar için önemli değildir. Onlar için önemli olan Allah'ın zikredilmesidir.

6- Fadl Hasan bazen de müsnedün ileyhin hazfedilmesinin nedeninin muhatabın direkt olaya odaklanmasını sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Bu duruma örnek olarak şu âyetleri vermektedir:

﴿ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْحَةٌ وَاحِدَةٌ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴾

“Sur'a bir üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman...”³⁶² ﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ

﴿ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴾ “Yer başka yer, gökler de (başka gökler) haline getirildiği , (insanlar) bir ve gücüne karşı durulmaz olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün (Allah bütün zalimlerin cezasını verecektir.)”³⁶³

﴿ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ

﴿ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴾

“Sur'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde kim varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!”³⁶⁴

2.5.9.Müsnedin Takdîminin Nedenleri

1- Müsnedi Müsnedün İleyhe Tahsîs

Müsned, düzgün ve fasih bir cümlede müsnedün ileyhten sonra gelmelidir. Fakat bazen müsned, müsnedün ileyhe has olduğunu ifade etmek için cümlenin başına getirilir. Misal: ﴿ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ ﴾ “Eninde sonunda emir, yalnız Allah'ındır.”³⁶⁵

³⁶² Hakka 69/13, 14.

³⁶³ İbrahim 14/48.

³⁶⁴ Zümer 39/68.

³⁶⁵ Rûm30/4.

﴿ فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ ﴾

﴿ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ “Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve bütün alemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Göklerde ve yerlerde azamet yalnız o’nundur. O azizdir hakîmdir.”³⁶⁶

2- Müsnedin Haber Olduğuna İşaret

Bilindiği üzere Arapçada sıfat ile haberin anlam bakımından ortak yönleri vardır. İşte bu yüzden haber olan müsned, bazen cümle içerisinde sıfat ile karıştırılmaması için takdim edilir. Mesela: *“Filistin’de لنا في فلسطينٍ مُقَدَّسَاتٌ”* denilmek istendiğinde haber olan müsned *لنا* cümlelerin başına getirilmelidir. Cümle yukarıdaki gibi değil de *في فلسطينٍ مُقَدَّسَاتٌ لنا* şeklinde olsa haber olan *لنا* kelimesinin sıfatla karıştırılma ihtimali söz konusu olabilir. İşte bu tür bir karışıklığa mahal vermemek için haber konumunda olan müsned takdim edilmiştir. Fadl Hasan, bu duruma Ebû Bekir b. Nattâh’ın Ebû Dülef el-Kâsım b. ‘Îsâ hakkında söylediği şu beyti örnek olarak vermiştir;

لَهُ هِمَمٌ لَا مُنْتَهَى لِكِبَارِهَا وَهَمَّتُهُ الصُّغْرَى أَجَلٌ مِنَ الدَّهْرِ
لَهُ رَاحَةٌ لَوْ أَنَّ مِعْشَارَ جُودِهِ عَلَى الْبَرِّ كَانَ الْبَرُّ أُنْدَى مِنَ الْبَحْرِ

“Onun, büyüklüğüne ulaşamayacak himmetleri vardır. En küçük himmeti dünyaya bedeldir. Onun öyle bir eli vardır ki şâyet cömertliğinin onda biri karalarda olsaydı karalar denizlerden daha cömert olurdu.”³⁶⁷

3- Teşvik

³⁶⁶ Câsiye 45/36, 37.

³⁶⁷ el-Mubberred, **el-Kâmil**, c.III, s.95; Ebû Hilâl el-Askerî, **es-Sina’ ateyn**, s.75; Ebû Hilâl el-Askerî, **Dîvanu’l-Meanî**, Beyrut: Dâru’l-Cîl, Ty., c.I, s.108; Ebû Mansûr es-Seâlibî, **Ehsanu Mâ Semî’ tu**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2000, s.88.

Bazen de müsned muhatabı meraklandırıp müsnedün ileyhi dinlemeye teşvik etmek için takdim edilir. Bu duruma Muhammed b. Vuheyb'in Abbâsi halifesi Mu'tasım Billâh'ı övdüğü şu beyit örnek olarak verilmiştir:

ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا شَمْسُ الضُّحَى وَأَبُو إِسْحَاقَ وَالْقَمَرُ

“Üç şeyin nuruyla dünya aydınlanır: Kuşluk güneşi, Ebû İshâk (Mutasım'ın künyesi) ve ay.”³⁶⁸

Yukarıdaki beyitte Şair haber/müsned konumunda olan ثَلَاثَةٌ kelimesini cümlelerin başına getirmiştir. Hâlbuki normalde haber, mübteda/müsnedün ileyhten sonra gelmesi gerekir. Burada müsnedin başa gelmesi, muhatabın müsnedün ileyhin ne olduğu konusunda merakını uyandırmaya matuftur. Yani Kuşluk güneşi Ebû İshâk ve Ayın ziyası sayesinde dünya aydınlanır değil de üç şeyin nuruyla dünya aydınlanır deyince muhatabın zihni derhal harekete geçip bu üç şeyin ne olduğu hususunda fikir yürütmeye başlar. Veya مِنْ حَمَلَةٍ مِشْعَلِ الْحَقِّ فِي الْعَصْرِ الْحَدِيثِ “Modern çağımızda hak meşalesinin taşıyıcılarından biride...” denildiğinde muhatap pür dikkat bir şekilde müsnedün ileyhi: عَزُّ الدِّينِ الْقَسَّامِ “İzzeddin el-Kassam'dır” bekleyecektir. Kitabının birçok yerinde olduğu gibi burada da Fadl Hasan, okurlarına Filistin'i hatırlatmakta ve onlara cihadî duyguları aşılama çalışmaktadır.³⁶⁹

Takdim sadece Müsned'e mahsus değildir. Fiile ait olan diğer yapılar/müteallaklar da bazen takdime konu olabilirler. Fadl Hasan kitabında bu konuya da temas etmiştir.

2.5.10.Müsnedin Hazfi

Daha öncede ifade edildiği üzere bir cümlelerin asıl unsurları müsned ve müsnedün ileyhtir. Cümlede müsnedin hazfedilmesinin nedeni yerine göre değişkenlik gösterir. Fadl Hasan bu sebeplerden bazılarını zikretmiştir. Bu yaklaşıma göre,

³⁶⁸ Salahaddin el-'Alâî, **el-Fusûlu'l-Mufide fi'l-Vâvi'l-Mezîde**, Amman: Dâru'l-Beşîr,1990, 137;Ebû Hilâl el-Askerî, **Dîvânu'l-Meanî**, c.I, s. 28;Sekkâkî, **Miftâhu'l-Ulûm**, s.221;el-Hatîb el-Kazvîni, **el-İdâh**, s.136.

³⁶⁹ Abbâs, **Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 239.

1- Müsnedin cümle içerisinde zikredilmesi gerekli değilse hafzedilebilir. Fadl Hasan bu duruma şu örnekleri vermektedir: مَنْ كَاتِبُ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْعَصْرِ الْحَدِيثِ مُصْطَفَى صَادِقٍ “Modern çağda Arapçanın (eşsiz) yazarı kimdir?” sorusunun cevabı مَنْ كَاتِبُ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْعَصْرِ الْحَدِيثِ “Mustafa Sadık er-Rafii'dir” şeklinde olmalıdır. Yani مُصْطَفَى صَادِقٍ الرَّافِعِيِّ “Mustafa Sadık er-Rafii'dir” şeklinde olmalıdır. Yani مَنْ كَاتِبُ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْعَصْرِ الْحَدِيثِ şeklinde cümleyi uzatmaya gerek yoktur. Yine aynı şekilde مَنْ شَاعِرُ الْعَرَبِيَّةِ “Bu çağda iman /akide şairi kimdir?” İقبال “İkbal'dir” demek yeterlidir. Veya مَنْ الشَّهِيدُ الَّذِي رَفَعَتِ الصُّهُيُوتِيُّ لِمَوْتِهِ “Ölümlüden dolayı Yahudilerin sevinçlerinden dans ettikleri şehit kimdir?” sorusuna أَحْمَدُ أَبَلُّو “Ahmet Eblelu'dur” demek yeterli olacaktır. Bu ve benzeri örneklerde müsnedi zikretmek gereksiz yere sözü uzatmak anlamına gelecektir. Fadl Hasan burada da görüldüğü üzere yine güncel ve mesaj yüklü örnekler vermektedir. Bu durumu daha iyi yansıtmaları için vermiş olduğu şu örnekleri nakletmek yerinde olacaktır: مَنْ الَّذِي حَرَّرَ فِلَسْطِينَ مِنَ الصَّلِيبِينَ “Filistin'i haçlılardan kurtarıp özgürlüğüne kavuşturan kimdir?” sorusuna مَنْ الَّذِي انْتَصَرَ “Selâhaddin el-Eyyubi” demek gibi. مَنْ الَّذِي تَدَرَّبَ فِي الْمَانِيَا وَاسْتَشْهَدَ عَلَى أَرْضِ كُتُوزٍ “Ayn Calut'ta Moğolları hezimete uğratan kimdir?” sorusuna مَنْ الَّذِي تَدَرَّبَ فِي الْمَانِيَا وَاسْتَشْهَدَ عَلَى أَرْضِ كُتُوزٍ “Kutuz'dur” demek gibi. مَنْ الَّذِي تَدَرَّبَ فِي الْمَانِيَا وَاسْتَشْهَدَ عَلَى أَرْضِ كُتُوزٍ “Almanya'da yetişip Filistin topraklarında şehit olan kimdir?” sorusuna مَنْ الَّذِي تَدَرَّبَ فِي الْمَانِيَا وَاسْتَشْهَدَ عَلَى أَرْضِ كُتُوزٍ “Şeyh Hasan Selâme” demek مَنْ الَّذِي تَدَرَّبَ فِي الْمَانِيَا وَاسْتَشْهَدَ عَلَى أَرْضِ كُتُوزٍ “Kureyş kâfirlerini perişân eden sahabe kimdir?” sorusuna مَنْ الَّذِي تَدَرَّبَ فِي الْمَانِيَا وَاسْتَشْهَدَ عَلَى أَرْضِ كُتُوزٍ “Ebû Basîr'dir” demek gibi. Bu örneklerde sorulara cevap verilirken fiil konumunda olan müsned hafzedilmiştir. Yani uzun bir şekilde cevap verilse şöyle denilmesi gerekir: مَنْ الَّذِي تَدَرَّبَ فِي الْمَانِيَا وَاسْتَشْهَدَ عَلَى أَرْضِ كُتُوزٍ “Filistin'i Selâhaddin el-Eyyubi haçlılardan kurtarıp özgürlüğüne

kavuşturmuştur.”³⁷⁰ Dikkat edilirse Fadl Hasan’ın verdiği örneklerin birçoğunda muhataplara ve okurlara bir takım mesajlar verilmek istenmektedir. Bu mesajlar bazen ahlakî, bazen tarihî veya bağımsızlığın önemi, ümmet olma bilinci ve benzeri İslâmî değerler olduğu gözlemlenmektedir.³⁷¹

2- الْأَحْتِصَاصُ وَتَقْوِيَةُ الْحُكْمِ

Müsnedin hazfedilmesinin nedenlerinden biride tahsîs ifade etmesi ve cümlenin yargısını güçlendirmesi içindir. Fadl Hasan bu duruma şu âyet-i kerîmeyi örnek olarak vermiştir:

﴿ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ حَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ حَشِيئَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ

﴿ قَتُورًا

“De ki: Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kısardınız. İnsanoğlu da pek eli sıkıdır!”³⁷² Bilindiği üzere nahiv âlimlerinin zikretmiş olduğu kurallardan birisi şudur: *إِن ، لَوْ ، إِذَا* edatları sadece fiillerin başına gelir. Yukarıdaki âyet-i kerîmede müsned olan *تَمْلِكُونَ* fiili hazfedilmiştir. Dolayısıyla *لَوْ* edatından sonra *أَنْتُمْ* zamirinin gelmesi Arapça nahiv kurallarına aykırı değildir. Zira *أَنْتُمْ* mahzûf olan müsnedin (*تَمْلِكُونَ*), müsnedin ileyi konumundadır. Birinci *تَمْلِكُونَ* nin hazfedilmesinin nedeni cümlenin ifade ettiği anlamı pekiştirmek ve cümleye tahsis anlamı kazandırmaktır. Müsned hazfedilmemiş olsa âyet şu şekilde olmalıdır: *قُلْ لَوْ تَمْلِكُونَ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ* Bu durumda âyet şu şekilde tercüme edilebilir: “De ki: Rabbimin rahmet hazinelerinin mutlak sahibi o değil de siz olsaydınız kesinlikle kıstıkça kısardınız...”

إِذَا edatına şu beyit örnek olarak verilmiştir:

³⁷⁰ Diğer örneklerde de durum aynı olduğu için bir tanesini açıklamakla yetinilmiştir.

³⁷¹ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 279.

³⁷² İsrâ 17/100.

إِذَا الْفَتَىٰ ذَمَّ عَيْشًا فِي شَبَابِهِ فَمَاذَا يَقُولُ إِذَا عَهْدُ الزَّمَانِ مَضَىٰ

“Delikanlı gençlik dönemindeki hayatını kötülerse, zaman akıp gittiğinde/ yaşlandığında acaba ne diyecek?”³⁷³

Bu beyitte إِذَا الْفَتَىٰ nın başına gelmiştir. Fakat ondan sonra gelen ذَمَّ fiili aslında إِذَا dan sonra hazfedilmiş bir ذَمَّ nin olduğuna işaret etmektedir. إِنَّ edatına

ise şu âyet-i kerîme örnek olarak verilmiştir: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ

عَظِيمًا﴾ “Eğer müşriklerden biri

senden emân dilerse, Allah’ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona emân ver, sonra (Müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır. İşte bu (müsâmaha), onların, bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır.”³⁷⁴ Bu âyet-i

kerîmede müsned olan اسْتَجَارَ fiili hazfedilmiştir. Dolayısıyla إِنَّ edatının nahiv

kurallarına aykırı kullanımı söz konusu değildir. Müsned olan fiilin (اسْتَجَارَ)

hazfedilmesinin nedeni ise cümlenin vurgusunu artırmaktır. Çünkü âyette اسْتَجَارَ

fiili bir kere mahzûf bir kerede mezkûr olmak üzere iki defa tekrar edilmiş gibidir.

Fadl Hasan bu âyetlerin yanı sıra şöyle güncel örneklerde vermektedir: لَوْ أَنْتُمْ

تَعْلَمُونَ مَا يُضْمِرُ لَكُمْ عَدُوُّكُمْ “Düşmanlarınızın size karşı beslemiş oldukları kini siz

bir bilseydiniz!” demek لَوْ تَعْلَمُونَ مَا يُضْمِرُ لَكُمْ عَدُوُّكُمْ demekten daha kuvvetli bir

ifade gücüne sahiptir. Yine aynı şekilde إِذَا أَنْتَ قُتِمَتْ بِوَجْهِكَ أَدْرَكَتْ مَعْنَى السَّعَادَةِ

³⁷³ Muhammed Ali es-Serrâc, **el-Lübâb**,s.38;Abdulazizi Atîk, **İlmü'l-Arûz ve'l-Kâfiye**,Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Ty., s.147;el-Musta'samî, **ed-Dürü'l-Ferîd**,c.II, s.311.

³⁷⁴ Tevbe 9/6.

“Sen görevini yaptığında kesinlikle mutluluğun anlamını kavrarsın” demek إِذَا

فَعَمِلْتَ فَمَنْ يُوَاجِبُكَ أَدْرَكَتَ مَعْنَى السَّعَادَةِ demekten daha etkilidir.³⁷⁵

2.5.11.Fiilin Müteallaklarının Takdîmi

Arapçada fiillerin kesinlikle bir müteallık olması gerekir. Müteallık: Fiilin alakalı ve irtibatlı olduğu şey demektir. Fiilin irtibatlı olduğu yerler, zaman, mekân, harf-i cer ve mecruru, hal veya meful olabilir. Mefulün ve benzerlerinin takdimi genelde tahsis ifade eder. Misal: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ *Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz.*³⁷⁶ Fadl Hasan, besmele çekerken niyet edilen fiilin harf-i cerden sonra takdir edilmesinin daha isabetli olacağını düşünmektedir.³⁷⁷ Çünkü bu durumda harf-i cer ve mecruru takdim edildiği için cümle, tahsis ifade edecektir. Yani بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “*Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla*” diyen bir kimse, o anda hangi fiil ile meşgul ise o fiili, bismelenin başındaki harf-i cer ve mecruruyla irtibatlandırır. Su içen bir kimse aslında بِسْمِ اللَّهِ dediğinde اللَّهُ أَشْرَبُ “*Allah’ın adıyla içerim*” demektedir. Yine aynı şekilde yazı yazan bir kimse بِسْمِ اللَّهِ أَكْتُبُ dediğinde aslında اللَّهُ أَكْتُبُ “*Allah’ın adıyla yazarım*” demek istemektedir. Kısacası besmele çeken kimse, hangi eylemle meşgul ise harf-i cer ve mecrurunu zihnen onunla irtibatlandırır. Arapçada harf-i cerlerin kesinlikle bağlı oldukları muteallakları olmalıdır. Bu muteallaklar açık olarak zikredilebileceği gibi hafz de edilebilir. İşte Fadl Hasan, zikredilmeyen fakat zihinde takdir edilen bu fiillerin harf-i cer ve mecrurundan sonra düşünülmesinin doğru olduğunu söylemektir. Böylece “*Bismillah*” cümlesinin anlamı tahsis ifade edeceği için daha etkili olur: Yani her işe sadece Allah’ın adıyla başlamanın doğru

³⁷⁵ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s.285.

³⁷⁶ Fâtiha 1/5.

³⁷⁷ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 245.

olacağı ve diğer batıl tanrıların adıyla kesinlikle bir işe başlanılamayacağı güçlü bir şekilde vurgulanmış olur.

Fadl Hasan'ın belagat sahasında uzmanlığının yanı sıra aynı zamanda tefsirci olduğu için eserinde devamlı belagete dair örnekleri verirken Kur'an âyetlerini öncelediği gözlemlenmektedir. Takdim bahsini anlatırken Zerkeşi'nin el-Burhân adlı eserinden alıntı yapmaktadır. Bazen takdim cümlenin yanlış anlaşılmasında için yapılır. Misal:

﴿وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ

بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ ۗ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ ۗ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ ۗ

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ﴾

“Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mümin adam şöyle dedi: Siz bir adamı “Rabbim Allah'tır” diyor, diye öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisindedir. Eğer doğru söylüyorsa sizi tehdit ettiğinin (azabın) bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola erdirmez.”³⁷⁸ Bu âyet-i kerîmede مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ car ve mecruru takdim edilmiştir. Takdim edilmeyip

tehir edilse ve: وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ denilseydi: *Firavun' un ailesinden imanını gizleyen bir mümin şöyle dedi şeklinde âyet yanlış anlaşılabilirdi.*

﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ﴾ *“Allah'a ortak koştular! Cinleri...”³⁷⁹ Bu âyet-i*

kerîmede Allah lafzının önce getirilmesi şöyle bir inceliği ifade eder: Onlar başka birine değil de kendisine ortak koşarak Allah' a karşı yanlış yaptılar. Farz-ı muhal âyette شُرَكَاءَ الْجِنَّ lafzı شُرَكَاءَ lafzıyla yer değiştirmiş olsaydı şöyle yanlış anlaşılma olabilirdi: Allah'a başka bir şeyi değil de cinleri ortak koştular. Hâlbuki âyette böyle bir şey kesinlikle kastedilmemektir. Dolayısıyla âyet-i kerîmede de

³⁷⁸ Mü'min 40/28.

³⁷⁹ En'âm 6/100.

görüldüğü üzere cümlede kelimelerin takdim veya tehir edilmesi rastgele yapılmamakta bilakis derin anlamlar taşımaktadır.³⁸⁰

Belagat âlimlerinin işlediği konulardan birisi de hazif ve zikir meseledir. Hazif: cümle içerisindeki bir kelimenin silinmesine denilir. Zikir ise hazfın tam zıddıdır. Bilindiği üzere Arapçada hazif edebi yönden çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim Araplar, *حَيْرُ الْكَلَامِ مَا قَلَّ وَدَلَّ* “Sözlerin en makbulü; lafzı az ama muhtevası anlam yüklü olandır” derler. Fadl Hasan, hazifle alakalı açıklamalarında Abdulkâhir el-Cürcânî’den büyük ölçüde etkilenmiştir.³⁸¹

2.5.12.Mefulün bih’in Hazfi

Arapçada fiiller, meful/nesne alıp almaması bakımından müteaddi/geçişli ve lazım/geçişsiz olmak üzere iki kısma ayrılır. Lazım fiil zaten meful alamayacağından dolayı mefulünün hazfi söz konusu değildir. Fakat bazen fiil müteaddi /geçişli olduğu halde meful almadığı görülmektedir. Tabi ki böyle yapılması bir hikmete mebnidir. Aşağıda mefulün bih’in hazfedilmesinin nedenlerinden birkaçına değinilecektir:

1- *الإيجاز*: Mefulün bih bazen anlatılmak isteneni özlü bir şekilde ifade etmek

için hazfedilir: Misal: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا﴾

Bunlar “Allah’ın lanetlediği kimselerdir; Allah’ın lanetlediği kimseye asla bir yardımcı bulamazsın.”³⁸² Bu âyet-i kerîmede normalde *يَلْعَنُ* fiilinin

mefulü zikredilecek olsaydı *اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنُهُ اللَّهُ* şeklinde olması gerekirdi.

2- Bazen de mefulün bih anlatılmak istenen konunun yanlış anlaşılmasında için hazfedilir. Misal: *سَهَرْنَا إِلَى الْفَجْرِ* “Sabaha kadar uyumadık.”

Normalde *سَهَرَ* fiili *الْكَيْلِ* kelimesi ile birlikte “geceyi uyanık geçirmek” anlamında

kullanılır. Fakat buradaki örnekte *الْكَيْلِ* kelimesini zikretmek muhatabın cümleyi

³⁸⁰ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 237.

³⁸¹ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 255.

³⁸² Nisa 4/52.

yanlış anlamasına neden olabilir. Şöyle ki **الْكَلِيلُ** zikredilmiş olsa muhatap, konuşanın gecenin tümünü değil de bir kısmını uyanık geçirdiğini veya üçe, dörde kadar uyumadığını anlayabilir. Dolayısıyla hem muhatabın yanlış düşünceye kapılmasını önlemek hem de sözü gereksiz yere uzatmamak için meful konumunda olan **الليل** kelimesi hafzedilmiştir.³⁸³

3- Bazen de mefulün bih zaten malum olduğu için hafzedilir. Bu duruma el-Buhturî'nin Halife Mutez'i övdüğü şu beyit örnek olarak verilmiştir:

شَجُو حُسَادِهِ وَعَيْظُ عَدَاهُ أَنْ يَرَى مُبْصِرٌ وَيَسْمَعُ وَاِع

*“Ona haset edenleri patlatan ve düşmanlarını çatlatan durum şudur: Gözleri gören birinin görmesi ve kulakları duyan birinin işitmesi...”*³⁸⁴

Bu beyitte Buhturî müteaddî (geçişli) olmalarına rağmen **يَرَى وَ يَسْمَعُ** fiillerinin mefullerini hafzetmiştir. Beyitte mefuller zikredilmiş olsaydı şu şekilde olacaktı³⁸⁵: **أَنْ يَرَى مُبْصِرٌ مَحَاسِنُهُ وَيَسْمَعُ وَاِع أَخْبَارُهُ وَأَوْصَافُهُ** yani şâir şunu demek istiyor: Halife Mutez'in düşmanları ve onu kıskananlar, hiçbir kimsenin onun iyiliklerini ve ne kadar güzel ahlaka sahip olduğunu görmeleri veya duymalarına tahammül edemezler. Zira izan ve vicdan sahibi herkes halifeyi yakinen tanıma fırsatı bulunca kesinlikle onun yöneticiliğe en layık kimse olduğunu anlayacak ve kabul edecektir. Aslında burada Buhturî, îmalı bir şekilde Mutez'i kıskanan Musteîn'i iğnelemektedir.³⁸⁶

³⁸³ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s.288.

³⁸⁴ Şihabeddin en-Nuveyrî, **Nihâyetü'l-Ereb**, c.VII, s.77;el-Hatîb el-Kazvînî, **el-Îdâh**, c.II,s.149; İbnu Hamza el-Alevî, **et-Tırâz**,c.III,s.167;Ebû'l-Feth el-Abbâsî, **Ma'âhidu't-Tensîs**,c.I, c.232.

³⁸⁵ **Fadl** Hasan burada müteaddî olan **يَرَى وَيَسْمَعُ** fiillerine meful takdir etmektedir. Fakat bu fiillerin lazımmış gibi kullanıldığını düşünen âlimler de vardır: Bu görüşe sahip olan âlimler için bk. Şerefuddin el-Huseyn b. Abdillâh et-Tıbbî, **Futûhu'l-ğayb fi'l-keşfi an Kinâi'r-Rayb**,1. Baskı, (thk.) Muhammed Abdurrahim Sultanu'l-Ulema, Dubai: Caizetu Dubai ed-Devliyye li'l-Kur'ani'l-Kerim, 2013,c. I s. 736; Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir b. Aşur(1984), **Tahrîru'l-Mane's-sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitabi'l-Mecîd**, Tunus: ed-Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, c. I s.312.

³⁸⁶ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 289.

4- Bazen de mefulün bih muhatap kitlenin direkt faile odaklanmasını sağlamak için hazfedilir. Bu duruma Fadl Hasan şu âyet-i kerîmeleri örnek olarak vermektedir:

﴿وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِّنَ النَّاسِ يَسْتَأْذِنُونَ وَ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ
قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصَدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ فَسَقَىٰ هُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰ إِلَى الظِّلِّ
فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ﴾

“Musa Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde de, (hayvanlarını) engelleyen iki kadın gördü. Onlara: “Derdiniz nedir?”dedi. Şöyle cevap verdiler: Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların içine sokulup hayvanlarımızı) sulamayız; babamız da çok yaşlıdır. Bunun üzerine Musa, onların yerine (davarlarını) sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve: Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfuna) muhtacım, dedi.”³⁸⁷ Bu âyet-i kerîmede geçen تَذُودَانِ ، يَسْتَأْذِنُونَ ، لَأ نَسْقِي fiilleri müteaddî olmalarına rağmen mefulleri hazfedilmiştir. Bunun nedeni muhatapların direkt olaya odaklanmalarını sağlamaktır. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa bu âyetteki mefullerin hazfedilmesi şöyle anlatılabilir:

الرِّعَاءُ

kelimesi “çobanlar” anlamına geldiğinden sulananların davar, deve ve benzeri türden güdülen hayvanlar olduğu gâyet açıktır. Dolayısıyla her defasında mefulün zikredilmesi şık olmayacağı gibi aynı zamanda gereksizdir. Zira âyette anlatılmak istenen Hz. Mûsâ ve yardım ettiği kızların arasında geçen diyalogdur. Sulamış oldukları hayvanların ne olduğunun hiçbir önemi yoktur.

Fadl Hasan bu âyet-i kerîmenin belağî inceliklerini açıklarken eserinde birçok yerde olduğu gibi burada da Abdulkâhir el-Cürcânî’den bariz bir şekilde etkilendiği anlaşılmaktadır. Doğrusu Fadl Hasan’ı Abdulkâhir el-Cürcânî’nin modern şarihi olarak nitelemek kanaatimce uygun olacaktır. Fakat nesnel değerlendirmek gerekirse kendi anlatış tarzının, üslubunun akıcılığı ve kolaylığı ile eseri dikkat çekmektedir.

³⁸⁷ Kasas 28/23, 24.

5- Bazen de mefulün bih cümlelerin herkesi kapsamasını sağlamak için hazfedilir. Bu duruma Fadl Hasan şu âyet-i kerîmeyi örnek olarak vermiştir:

﴿ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ “Allah (kullarını) esenlik yurduna çağırıyor ve o, dilediğini doğru yola iletir.”³⁸⁸ Burada mefulün hazfedilmesi âyet-i kerîmenin anlamını genelleştirmiştir. (يَدْعُو) fiilinin mefulü hazfedildiği için âyet şu şekilde de çevrilebilir: “Allah istisnâsız bir şekilde bütün kullarını cennete davet ediyor.”

6- Bazen de cümlede mefulün bih konumunda olan kişi şanı yüce olduğu için meful hazfedilir. Bu duruma Fadl Hasan şu âyet-i kerîmeyi örnek olarak vermektedir: ﴿ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى ﴾ “Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.”³⁸⁹ Fadl Hasan bu âyet-i kerîmeyi şöyle açıklamaktadır; âyette iki tane müteaddî/geçişli fiil vardır. (قَلَى – وَدَّعَ) Fakat وَدَّعَ nın mefulü zikredilirken قَلَى nın ki hazfedilmiştir. Bunun nedeninin sadece âyet sonlarının şiir uyaklarında olduğu gibi “seslerin birbirine uymasındır” diyen belgatçıları عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ “Allah onları affetsin” diyerek eleştirmektedir. Ona göre bu âyet-i kerîmede قَلَى nın mefulünün hazfedilmesi Hz. Peygamberin şanına ve makamına hürmettendir. Yani Allah Teâlâ resulüne darılmadığını anlatırken bile “Rabbin sana darılmadı” değil de “Rabbin darılmadı” demektedir.³⁹⁰

Verdiği örneklerden ve açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Fadl Hasan kendisi gibi düşünmeyen hem akranlarına hem de geçmiş büyük âlimlere karşı aşırı derecede saygı göstermektedir. Doğrusu eserlerinin hepsinde bu âli üslubunu muhafaza ettiği gözlemlenmiştir. O katılmadığı yazarlara değil hakaret etmek bilakis iltifat edip duâ etmektedir. Açıkçası eserlerini okuyan kimsenin Fadl Hasan’ın sadece bu âli ve edepli üslubunu benimsemesi bile kendisinin ziyadesiyle müstefit olmasını sağlayacaktır. Zira ilim camiasında tartışma ve

³⁸⁸ Yunus 10/25.

³⁸⁹ Duha 93/3.

³⁹⁰ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s.295.

münâzara adabının eksikliği herkes tarafından kabul edilen ve esefle dillendirilen bir durumdur. O muhaliflerinin fikirlerini delilleriyle sunarak kendi görüşleriyle karşılaştırmakta ve tercih konusunda takdîri okurlarına bırakmaktadır.

Fadl Hasan eserinde her bahsin sonunda konuyla alakalı alıştırma bölümü ayırmıştır. Okuyanın zihnini canlı tutmak ve onu geliştirmek için çözümünü kendisine bırakmıştır. Üslûbunu yansıtmaya açısından aşağıda verdiği örneklerden iki tanesi çözümlenerek aktarılacaktır:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

“Ey iman edenler! Allah’ın ve Resulünün önüne geçmeyin. Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”³⁹¹ فَدَّمَ fiili malum olduğu üzere genelde müteaddi olarak kullanılır. Fakat müteaddi olmasına rağmen bu âyet-i kerîmede لَا تَقَدِّمُوا filinin mefulü hafzedilmiştir. Bu durumda âyet-i kerîme şu şekilde de tefsir edilebilir: “Allah ve Resulünün önüne hiçbir şahsı, görüşü veya akla gelebilecek herhangi bir şeyi kesinlikle geçirmeyin!” Yani buradaki meful cümlemin anlamını daraltacağından hafzedilmiştir. Böylece âyet-i kerîme daha şumullü ve genel bir anlam kazanmıştır.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّ لَهُمْ لَكِتَابًا عَزِيزًا ﴾ “Kendilerine kitap

geldiğinde onu inkar edenler (şüphesiz bunun sonucuna katlanacaklardır). Hâlbuki o, eşsiz bir kitaptır.”³⁹² Bu âyet-i kerîmede إِنَّ nin haberi hafzedilmiştir.

Bunun nedeni ise muhatabın zihninde Kur’an’ı inkâr edenler hakkında her türlü kötü âkıbeti canlandırmaktır. Âyet-i kerîmede farz-ı muhâl إِنَّ nin haberi مُعَذِّبُونَ

“azaba çarptırılacaklar” olsa muhatabın zihninde sadece bir kötü tablo canlanacaktır. Fakat haber hafzedildiği için muhatabın aklına her türlü kötü son gelebilir. Bu durumda âyet-i kerîmenin anlamı şu ihtimallerden her birini ihtiva etmektedir: “Kur’an’ı inkâr edenler pişman, rezil rüsva, azaba düçar, mahcup,

³⁹¹ Hucurat, 49/1.

³⁹² Fussilet, 41/41.

çaresiz olacaklar veya kıyamette yalvarıp yakaracaklar” gibi birçok feci tablonun muhatabın zihninde canlanması mümkündür. Netice itibarıyla kâfirler hakkında düşünülen bu kötü sonların her birisi doğrudur. Birde bu sayılan sonuçlar hazfin ne kadar derin anlamlara kapı araladığını göstermek içindir. Yoksa muhatabın zihninde tahayyül edeceği sonuçlar bunlardan ibaret olmayabilir. Kısacası yerinde yapılan hazif, yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere cümleye zikirden çok daha zengin ve derin anlamlar kazandırmaktadır.³⁹³

Fadl Hasan eserinde sürekli şu amacını bazen sarahaten bazen de zımnî ifade etmektedir: Belagat ilmine vakıf olan kimsenin elde edeceği ilk kazanım Kur’an-ı Kerim’in beyânî güzelliklerine vâkıf olmak, derin anlam deryâsına dalmak ve âyetlerin ifade gücünün ne kadar ileri seviyede olduğunu kavramaktır. Bütün bu kazanımlarının yanı sıra birde belagati hazmeden kimse, düşüncelerini en iyi şekilde ifade edebilme yetisini de kazanacaktır. Kısacası Fadl Hasan, belagati teorik kurallara boğmamış bilakis okurlarına adeta “*etkili hitabet*” dersi verircesine uygulamalara bolca yer vermiş ve belagatin pratik hayattaki yararlarını okurlarına ve talebelerine öğretmiştir.

2.5.13. Sözcüklerin Marife ve Nekra Yapılışı

Fadl Hasan sözcüklerin cümle içerisinde yer değiştirmesinin, birinin ileri diğerinin geri alınmasının anlamsız yere olmadığı gibi cümledeki kelimelerinde marife veya nekra olarak getirilmesinin de bir hikmete mebnî olduğunu vurgulamaktadır. Bu duruma şu iki âyeti örnek olarak vermektedir:

﴿ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا ﴾ - ﴿ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا ﴾ Görüldüğü üzere

bu âyetlerin birinde بَلَدٌ kelimesi marife diğerinde ise nekradır.³⁹⁴ Bunun nedeni ise şudur: هَذَا بَلَدًا آمِنًا derken Hz. İbrahim henüz meskûn bir mahal durumunda olmayan bir yer için duâ etmektedir. Yani “*Rabbim burayı güvenilir bir belde kıl*” demektedir. Marife şeklinde olan هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا âyet-i kerîmesinde ise Hz. İbrahim, artık yerleşim merkezine dönüşmüş bir belde güvenli bir yer olması için dua

³⁹³ Abbâs, *el-Belâğâ Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 298- 306.

³⁹⁴ Bakara, 2/126; İbrahim, 14/35.

etmektedir. Dolayısıyla بَلَدٌ kelimesinin marife veya nekra olarak getirilmesi sıradan bir durum değildir.³⁹⁵

Fadl Hasan, eserinde alem, zamir, ism-i işaret, ism-i mevsul ve آل takısı ile yapılan marife çeşitlerini saymakta ve her birinin cümleye kazandırdıkları anlamı izah etmektedir. Bu konuda vermiş olduğu bazı misaller şunlardır:

Marife çeşitlerinden ism-i işaretin cümleye kazandırdığı anlama şu âyet-i kerîmeleri örnek olarak vermektedir: ﴿ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴾ “O kitap (Kur’an); onda asla şüphe yoktur. O, takva sahipleri için bir yol göstericidir.”³⁹⁶

﴿ اِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِيْ لِتِيْ هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِيْنَ الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ

﴿ اَجْرًا كَبِيْرًا ﴾ “Şüphesiz ki bu Kur’an en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükafat olduğunu müjdeler.”³⁹⁷ Bu âyet-i kerîmelerde ism-i işaret Kur’ân’ı tazîm etmek için kullanılmıştır. Âyetlerin birinde yakın bir şeye veya kişiye işaret için olan هٰذَا diğesinde ise uzak bir şeye veya kişiye işaret için olan ذٰلِكَ kullanılmıştır. Fadl Hasan bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: هٰذَا ism-i işaretinin kullanıldığı yerde Kur’ân’ın hidâyet kaynağı olduğundan ve rehberliğinden söz edilmektedir. Rehberin kılavuzluk ettiği kimselere yakın olması gerektiği için yakına ait olan هٰذَا ism-i işareti kullanılmıştır. Diğer âyet-i kerîmede ise Kur’an’ın kesinlikle hiçbir şüphe içermediğinden ve bu tür bir nitelemeden uzak olduğundan bahsedildiği için uzağa ait olan ذٰلِكَ ism-i işareti kullanılmıştır.³⁹⁸

³⁹⁵ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 307.

³⁹⁶ Bakara, 2/2.

³⁹⁷ İsra, 17/9.

³⁹⁸ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 316.

Fadl Hasan آل takısının ifade ettiği anlamlara değinirken çok önemli bir hususa işaret etmektedir. Bilindiği üzere آل takısının cins, ahit ve istiğrak gibi özellikleri bulunmaktadır. Fakat bazen cins için kullanılan آل takısı kelimeye marifelik kazandırmaz bilakis kelime nekra gibi işlem görür. Bu duruma şu âyet-i kerîmeleri örnek olarak vermiştir:

﴿ قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴾

“(Babaları) dedi ki: Onu götürmeniz beni mutlaka üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım”³⁹⁹ Burada الذِّئْبُ denilirken belirli bir kurt değil herhangi bir kurt مِنَ الذِّئَابِ kastedilmektedir. Şu âyet-i kerîmede de durum aynıdır:

﴿ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ

كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهِ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”⁴⁰⁰ Burada الْحِمَارُ ‘dan maksat belirli bir eşek değildir. Fadl Hasan birde burada şu nahiv kuralını hatırlatmaktadır; *marifelerden sonra gelen cümleler hâl, nekralardan sonra gelenler ise sıfat olurlar.* Âyet-i kerîmede geçen يَحْمِلُ أَسْفَارًا cümlesi الْحِمَارُ ın sıfatıdır. Hâlbuki bu kurala göre hâl olması gerekir. İşte bu gibi yerlerde kelime lafzen marife olsa da manası yönüyle nekra olduğu için nekra olarak değerlendirilir. Bu duruma şu şiirde örnek olarak verilmiştir:

وَلَقَدْ أَمُرُّ عَلَى اللَّيْمِ يَسْبُونِي فَمَضَيْتُ نَمَّةً قُلْتُ لَا يَعْنِينِي

³⁹⁹ Yusuf, 12/13.

⁴⁰⁰ Cuma, 62/5.

“Bana söven aşağılık birine rastlarsam hiç aldırım, geçer giderim.”⁴⁰¹

Burada geçen كَلِيمٌ kelimesinin başında (أل) takısı olmasına rağmen كَلِيمٌ

anlamındadır. Yani kelime lafzen marife olsa da manen nekra hükmündedir.⁴⁰²

Fadl Hasan, mübtedanın marife olmasının nedenini şöyle açıklamaktadır: Bilindiği üzere isim cümlesini oluşturan iki öge mübteda ve haberdir. Muhataba bilgi sahibi olmadığı bir konuda haber vermenin yerinde bir davranış olmadığı gâyet açıktır. Mesela muhatabın Halid b. Velîd’i tanıdığını fakat onun Seyfullah lakabını taşıdığını bilmediğini varsayalım. Bu durumda Halid b. Velîd’i mübteda Seyfullah’ı da haber yapmamız gerekir. *حَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ سَيْفُ اللَّهِ*. Ancak muhatabın Seyfullah’ı bildiğini fakat bu kişinin Halid b. Velîd olduğunu bilmediğini düşünecek olursak bu durumda kelimelerin yerini değiştirip *سَيْفُ اللَّهِ حَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ* dememiz gerekir.⁴⁰³

Fadl Hasan, cümle içerisindeki sözcüklerin nekra yapılmasının nedenini açıklarken önemli bir hususa dikkat çekmektedir. Kelimenin nekra yapılması her zaman aynı sonucu doğurmaz. Kelime bazen anlatılan şeyin değerli bazen de değersiz olduğunu ifade etmek için nekra yapılır. Değersiz olduğuna misal:

﴿وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِ﴾ “Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya

karşı insanların en düşkününü olarak bulursun...”⁴⁰⁴ Bu âyet-i kerîmede حَيَاتِهِ

kelimesi nekra olarak getirilmiştir. Çünkü anlatılmak istenen şudur: İnsanların hepsinde yaşama arzusu vardır. Fakat Yahûdilerin hayatta kalma arzusu diğer insanlardan çok daha farklıdır. Onlar aşırı derecede dünyaperest oldukları için her

⁴⁰¹ İbnu Fâris, *es-Sâhibî*, s.167;Ebûbekr b. el-Elbârî, *el-Müzekker ve'l-Müennes*, c.I,s.178;el-Fârâbî, *es-Sihâh*, c.V, s.1888;Ebû'l-Hasen İbnu Sîde el-Mursî, *el-Muhassas*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, 1996,c.V, s.80.

⁴⁰² Abbâs, *Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s.328; İbrahim Arabşâh, *el-Atvel Şerh-u Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, c.I, s.319; el-Hatîb el-Kazvînî, *el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1993, c.II, s.24; Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-Arab*, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997, I, 357; Abdu'l-Müte'âl es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-İdâh li Telhîsi'l-Miftâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2005, c.I, s. 88.

⁴⁰³ Abbâs *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*,s.336.

⁴⁰⁴ Bakara, 2/96.

türlü hayata razı olurlar. Hayatlarının onurlu, haysiyetli olması veya olmaması onlar için hiçbir önem taşımamaktadır. İşte âyet-i kerîmeden bu anlamın anlaşılmasını حياة kelimesinin nekra yapılması sağlamaktadır. Fakat şu âyet-i kerîmede ise حياة kelimesinin nekra yapılması yukarıdaki durumun tam aksini ifade etmektedir:

﴿ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾ “Ey akıl sahipleri!

Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (suç işlemekten) sakınırsınız.”⁴⁰⁵ Yani Allah Teâlâ müminlere kısası uyguladıklarında huzurlu, güvenli ve onurlu bir hayat yaşayacaklarını söylemektedir. Bütün bu olumlu anlamlar حياة kelimesinin nekra yapılmasında saklıdır. Kısacası Fadl Hasan nekranın taşıdığı anlamın sözün bağlamına göre değişebileceğini söylemektedir. Şu âyet-i kerîmede ise nekra teksir ve tazim ifade etmektedir:

﴿ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴾ “Eğer seni

yalanlıyorlarsa (üzülme); senden öncede nice ulu peygamberler de yalanlanmıştır. Bütün işler yalnızca Allah’a döndürülecektir.”⁴⁰⁶ Burada رُسُلٌ

kelimesinin nekra yapılması, yalanlanan Peygamberlerin hem çok, hem de değerli kimseler olduklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla kelimenin nekra yapılması her zaman aynı nedene bağlı değildir. Bu nedenin ne olduğunu cümlenin siyâk ve sibâkı belirler.⁴⁰⁷

2.6. Şart Edatlarının Kullanımı

Fadl Hasan belagatle ilgilenen kimselerin şart edatlarının kullanımını ve aralarındaki farkların neler olduğunu çok iyi bilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Mesela: إِذَا – إِنَّ edatlarının her biri şart anlamı taşımasına rağmen إِذَا gerçekleşmesi kesin veya yüksek ihtimal olan şeyler için kullanılırken

⁴⁰⁵ Bakara, 2/179.

⁴⁰⁶ Fatır 35/4.

⁴⁰⁷ Abbâs, el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ, s.343.

إِنْ ise gerçekleşmesi şüpheli görülen şeyler için kullanılır. Bu yüzden Abdurrahmân b. Hassân'ın şu beyti kusurlu sayılmıştır:

إِذَا هِيَ حَثَّتْهُ عَلَى الْخَيْرِ مَرَّةً عَصَاهَا وَإِنْ هَمَّتْ بِشَرٍّ أَطَاعَهَا

“Nefsi onu bir defa bile iyiliğe teşvik etse ona isyan eder, ama nefsi kötülük yapmaya niyet etse hemen ona itaat eder.”⁴⁰⁸

Şâir burada إِذَا ile إِنْ edatlarını doğru kullanmamıştır. Zira yermekte olduğu kişinin devamlı içinden gelen kötü sesin esîri olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Fakat bunu ifade etmek için şüpheli durumlarda kullanılan إِنْ şart edatını zikretmektedir. Hâlbuki yediği kişinin nefsinin ona devamlı kötülükleri telkîn ettiği kesindir. Buna mukâbil gerçekleşmesi kesin veya yüksek ihtimal olan durumlarda kullanılan إِذَا şart edatını ise yediği kişinin nefsinin onu bir defalığına mahsus olmak üzere hayra teşvik etmesi durumunu ifade etmek için kullanmıştır. Kısacası bu beyitteki şart edatlarının yer değiştirmesi gerekmektedir.⁴⁰⁹

Fadl Hasan إِذَا ve إِنْ şart edatlarının kullanıldığı birçok yere örnek vermektedir. Verdiği örneklerden birkaç tanesi zikredilecektir: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ﴾ “Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin...”⁴¹⁰ Bu âyette mümin hanımların İslâm’a girip Müslümanların diyarına hicret etmesinden bahsedilmektedir. Bu durumu ifade ederken إِذَا edatı kullanılmıştır. Çünkü İslâm’ın yayılmasıyla birçok Müslüman kadının İslâm memleketine hicret etmesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

⁴⁰⁸ el-Câhız, **el-Beyân ve't-Tebyîn**,c.III,s.129; İbnu Kuteybe ed-Dîneverî, **Uyûnu'l-Ahbâr**,c.III,s.193;Ebû Hayyân et-Tevhîdî, **el-Besâir ve'z-Zehâir**, c.IV,s.193.;Râğib el-İsfahânî, **Muhâdarâtü'l-Üdebâ**,c.I, s.691.

⁴⁰⁹ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s.352.

⁴¹⁰ Mümtehine 60/10.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلٰى

﴿مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ “Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”⁴¹¹ Bu âyet-i kerîmede ise anlatılmak istenen şudur: Mümin bir toplumun fâsık birinin getirdiği habere inanması imkânsız veya da çok zayıf bir ihtimaldir. Diğer bir ifade ile fasıklara inanmak Müslümanlara kesinlikle yakışmaz. Fadl Hasan bu âyet-i kerîmenin iniş nedeni olarak zikredilen rivâyetlerin sahih olmadığını düşünmektedir.⁴¹²

İn edatlarının aynı cümlede zikredildiği duruma şu âyet-i kerîmeyi

﴿فَإِذَا جَاءَهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهِ وَإِن تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ

﴿وَمَنْ مَعَهُ إِلَّا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

gelince, “bu bizim hakkımızdır” derler, eğer kendilerine bir fenalık gelirse Mûsâ ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.”⁴¹³ Bu âyette iyilikten bahsedilirken İda edatı kullanılmıştır. İda dan sonra gelen fiil mâzî ve iyilik kelimesi الْحَسَنَةُ şeklinde marife olarak getirilmiştir. İyilik yaygın ve gerçekleşmesi kesin olduğundan mâzî sıygasıyla ve اَل takısıyla zikredilirken kötülük ise nekra ve muzârî sıygasıyla kurulmuştur. Çünkü kötülük iyiliğe nazaran çok nadirdir.⁴¹⁴

Fadl Hasan, şart makamında kullanılan mâzî fiillerin muzârî anlamına geldiğini kabul etmektedir. Fakat ona göre fiilin mâzî olarak getirilmesi cümlenin anlamına farklı bir zenginlik katmaktadır. Bu duruma birçok örnek vermiştir. Verdiği örneklerden birkaçına değinilecektir: Çalışkan ve zeki bir öğrenciye İن

⁴¹¹ Hucurât 49/6.

⁴¹² Abbâs, a.g.e., s. 355.

⁴¹³ A‘raf 7/131.

⁴¹⁴ Abbâs, el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ, s. 355.

اجْتَهَدْتَ نَجَحْتَ “Çalışırsan başarısın” demek gibi. Bu örnek Türkçe’ye kelimesi kelimesine çevrilecek olsa şöyle denilmelidir: “Şâyet çalıştın başardın.” İşte bu gibi durumlarda aslında konuşan zihninde muhatabın çalışacağı ve başarılı olacağı kanaatini taşımaktadır. Daha açıkçası böyle bir cümleyi kuran kişi, muhataba güveni sonsuz ve başarılı olacağına dair çok ümitli olduğu için cümleyi mâzî formatında kurmaktadır.⁴¹⁵

﴿ إِن يَتَّقُواكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ

﴿ تَكْفُرُونَ ﴾ “Şâyet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman kesilecekler, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatacaklardır. Zaten inkâr edivermenizi istemektedirler.”⁴¹⁶

Bu âyet-i kerîmede إِنَّ şart edatından sonra cevap konumunda olan fiillerin hepsi muzârî yalnız en son gelen fiil mâzî (وَوَدُّوا) kalıbında getirilmiştir. Bunun nedeni şudur: Kâfirler, müminler hakkında birçok olumsuz düşüncelere ve düşmanca tavırlara sahiptirler. Bu düşüncelerinin başında müminleri İslam dininden çıkarmak vardır. İşte bundan dolayı âyette bu düşünceleri anlatılırken muzârî değil de mâzî sıygası kullanılmıştır. Fadl Hasan’ın bu konudaki yorumlarında Zemahşerî’den etkilendiği anlaşılmaktadır. Kısacası kâfirler, her şeyden önce müminlerin de kendileri gibi kâfir olmasını isterler. Bu istekleri aşırı derecede olduğu için bu durum mâzî fiille ifade edilmiştir.⁴¹⁷

2.7. Kasır

Fadl Hasan kasır konusunun takdîm tehîr gibi cümlenin nazmıyla yakından alakalı olduğunu söylemekte ve kasır meselesini iyi kavramayan kimsenin yanlış düşmesinin kaçınılmaz bir durum olduğuna dikkat çekmektedir. Fadl Hasan bu durumu îzâh etmek için şöyle bir hatırasını anlatmaktadır: “Bir gün bana birisi şöyle bir soru yöneltmişti: Müslüman bir çocuk gayr-i müslim bir kadından süt emse onun çocuklarıyla sütkardeş olur mu? Bende ona cevaben “evet onlar onun sütkardeşi olurlar” dedim. Bunun üzerine mecliste oturan ilim talebelerinden

⁴¹⁵ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 363.

⁴¹⁶ Mümtehine 60/2.

⁴¹⁷ Abbâs, a.g.e., s. 362.

birisi şu âyet-i kerîmeyi okuyarak: ﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ﴾ “Müminler ancak kardeşler...”⁴¹⁸ cevabıma itirazda bulunmuştu. Ona kasır mevzusunu detaylı bir şekilde okumasını tavsiye ettim. Çünkü âyet onun anladığı şekilde olsaydı şöyle olması gerekirdi. ﴿ إِنَّمَا الْإِخْوَةُ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ “Kardeşler ancak müminlerdir.” Zira kasırda iki temel unsur vardır: Maksûr ve maksûrun aleyh. إِنَّمَا ile yapılan kasır cümlesinde maksûr, إِنَّمَا dan sonra getirilir. Dolayısıyla âyette müminler maksûr, kardeşler maksûrun aleyhtir. Şu âyet-i kerîme de Fadl Hasan’ın söylediğini desteklemektedir: ﴿ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ﴾ “Semûd kavmine de kardeşleri Salih’i gönderdik.”⁴¹⁹ Müminin kâfir bir kardeşi olmayacağı söz konusu olsaydı Allah Teâlâ “kardeşleri Salih” demezdi.⁴²⁰

﴿ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴾

“Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allahtan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır.”⁴²¹ Fadl Hasan bu âyet-i kerîmeyi açıklarken önemli bir hususa dikkat çekmektedir. Âyette يَعْمُرُ fiilinin faili olan مَنِ آمَنَ mefulden (مَسَاجِدَ اللَّهِ) önce gelmiş olsaydı şöyle yanlış bir anlaşılma söz konusu olacaktı: Müminler ancak Allah’ın mescitlerini imar ederler. Hâlbuki müminler, hem dünyalarını hem de ahiretlerini mamur etmeleri gerekir. Bu duruma şöyle güncel bir örnek verilebilir: مَاحْفَظْتُ الْقَصِيدَةَ إِلَّا أَمِينَةً ile

⁴¹⁸ Hucurât 49/10.

⁴¹⁹ A’raf 7/73. Yine aynı surede 65. ayette “Ad kavine de kardeşleri Hüd’u gönderdik” denilmektedir.

⁴²⁰ Abbâs, el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ, s. 394.

⁴²¹ Tevbe 9/18.

مَا حَفِظْتُ أَمِينَةً إِلَّا الْقَصِيدَةَ demek aynı anlama gelmez. Birinde kasideyi sadece Emîne'nin ezberlediğini diğesinde ise Emîne'nin sadece kasîdeyi ezberlediğini vurgulamış oluruz.⁴²²

2.8. Fasil ve Vasıl

Fadl Hasan eserinde birçok yerde olduğu gibi fasıl ve vasıl konusunda da Abdulkâhir el-Cürcânî'den esinlenmektedir. İbnu's-Subkî'nin *Telhis* şerhinde fasıl ve vasıldan bahsederken bu konunun en iyi şekilde es-Sekkâkî tarafından açıklandığı görüşünü doğru bulmamaktadır. Ona göre Abdulkâhir el-Cürcânî'nin üslubu çok daha hoş ve bol örneklerle doludur. es-Sekâkî ve el-Hatîb el-Kazvîni'nin de *fasıl* ve *vasıl* bahsini işlerken aslında belagat ilmiyle alakası olmayan konulara değindiklerini ifade etmektedir.⁴²³

Cümlelerin vav harfi olmaksızın/fasıl yapılarak kurulmasının nedenlerinden birisi *şibh-i kemâl-i inkitâd*dir. *Şibh-i kemâl-i inkitâ*; peşpeşe gelen iki cümle arasında üçüncü bir cümle olması sebebiyle ikincisinin birincisinden ayrılmış gibi olmasıdır. Yani iki cümle arasına bir cümle girdiğinde atfın birinciye değil de aradaki bu cümleye yapıldığı intibai ortaya çıkacağı için atf yapılmaz. Bu duruma şu beyit örnek olarak verilmiştir:

وَتَظُنُّ سَلْمَى أَنِّي أَبْغِي بِهَا بَدَلًا أَرَاهَا فِي الضَّلَالِ تَهْمِيمُ

“*Selmâ, ona alternatif bir sevgili aradığımı sanıyor. Bana kalırsa o, yanlışlık ediyor.*”⁴²⁴

Bu beyitte *أَرَاهَا فِي الضَّلَالِ تَهْمِيمُ* cümlesinin başına atf harfi getirilmemiştir.

Çünkü bu durumda beyit şu şekilde anlaşılabilir: *Selmâ, ona alternatif sevgili aradığımı ve onun yanlış yolda olduğunu düşündüğümü zannediyor.* İşte böyle yanlış bir anlaşılmaya mahal vermemek için beytin *أَرَاهَا فِي الضَّلَالِ تَهْمِيمُ* cümlesi

fasıl yapılmıştır. Yani başına vav harfi (و) getirilmemiştir. Fadl Hasan bu beyitte

⁴²² Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 397.

⁴²³ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 407.

⁴²⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l- Ulûm*, s.261;el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İdâh*, c.III, s.117;Ebû'-Feth el-Abbâsî, *Ma'âhidu't-Tensîs*, c.I, s.279.

atıf harfinin gelmemesinin nedeninin *şibh-i kemâl-i inkitâ* olduğunu kabul etmemektedir. Ona göre bir kuralın sadece bir örneğinin olması garip bir durumdur. Bu görüşünü desteklemek için şu âyet-i kerîmeyi örnek olarak vermektedir:

﴿وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا

تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا﴾

“Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin, eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin...”⁴²⁵ Bu âyet-i kerîmede üç cümle ardarda gelmiştir. Fakat görüldüğü üzere en sondaki cümlenin başında vav harfi bulunmaktadır. Dolayısıyla *şibh-i kemâl-i inkitâ* genel geçer bir kural değildir. Yukarıdaki beyitte olduğu gibi bu âyette de üç farklı cümle peş peşe gelmiştir. Onların dediğine göre burada üçüncü cümlenin fasıl yapılması yani başında vav harfi bulunmaması gerekirdi. Fakat âyetin başında vav harfi bulunmaktadır. Bu da cümlelerin vav harfiyle kurulmamasının nedenlerinden birisi olarak zikredilen *şibh-i kemâl-i inkitâ*ın genel geçer bir kural olmadığını göstermektedir.

Fadl Hasan yukarıdaki beyitte fasıl yapılmasını farklı bir nedene bağlamaktadır. Ona göre bu beyitte fasıl yapılması cümleyi mahzûf bir suâlin cevabı yapmaktadır. Diğer bir ifade ile fasıl yapılan cümle, kendinden önce gelen cümleden kaynaklanan mukadder bir suâlin cevabı konumundadır. Bu beyitte şair, sevgilisi Selmâ'nın kendisi hakkında artık başka sevgili aradığını düşündüğünü söylemektedir. Bu durumda dinleyenin aklına şöyle bir soru gelmektedir: Peki sen gerçekten Selmâ'dan vaz geçtin mi? Sen gerçekten ona alternatif bir sevgilimi aramaya başladın mı? Sevgilin bu düşüncesinde haklı mı? İşte beytin sonunda gelen gelen *أَرَاهَا فِي الضَّلَالِ تَهَيِّمُ* “bana kalırsa o yanlış düşünüyor” cümlesi muhatabın zihnindeki soruları cevaplamaktadır.⁴²⁶

⁴²⁵ Nisa 4/6.

⁴²⁶ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 438.

Fadl Hasan, fasıl yapılan birçok cümlenin kendinden önce gelen cümleden kaynaklanan soruya cevap niteliği taşıdığını düşünmektedir. Bu duruma farklı örnekler vermektedir. Verdiği örneklerden bir tanesi açıklanacaktır:

﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ

﴿بِهَا وَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْعَافِلُونَ﴾

“*Ant olsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. (Çünkü) onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gâfiller onlardır.*”⁴²⁷ Bu âyette ilk cümle (... وَلَقَدْ ذَرَأْنَا ...) den sonra gelen (... لَهُمْ قُلُوبٌ ...) birinci cümleye atıf yapılmayarak ayrılmıştır. Çünkü bu ve sonraki cümleler birinci cümleden kaynaklanan mahzûf bir suâlin cevabı konumundadır. Yani Allah Teâlâ; “*ant olsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır*” deyince muhatabın zihnine şöyle bir soru gelmektedir: Bunlar neden cehennemlik oldular? İşte bu mukadder soruya cevap olarak âyetin hemen sonraki cümleleri gelmektedir.⁴²⁸

Fadl Hasan, cümlelerin vasıl yapılması yani atıf harfî ile birbirine bağlanmasının nedenlerini saydıktan sonra konuyla alakalı birçok örnek vermektedir. Mesela: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾ “*İyiler muhakkak cennette, kötüler de cehennemdedirler.*”⁴²⁹ Bu âyette birbirine atfedilen cümlelerin her ikisi de haberi cümledir.

﴿آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْلِفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ

﴿كَبِيرٌ﴾ “*Allah’a ve resulüne iman edin. Sizi üzerinde tasarrufta yetkili kıldığı şeylerden harcayın. Sizden iman edip de (Allah rızası için) harcayan kimselere*

⁴²⁷ A‘raf 7/179.

⁴²⁸ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 443.

⁴²⁹ İnfitar 82/13, 14.

büyük mükâfat vardır."⁴³⁰ Bu âyet-i kerîmede ise birbirine atfedilen cümleler sırasıyla inşaî ve ihbarî cümlelerdir. Lafzı haberî olmasına rağmen mana itibariyle inşaî olduğu için birbirine atfedilen cümlelere örnek olarak ise şu âyet-i kerîmeyi zikretmiştir:

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ "Vaktiyle biz,

İsrail oğullarından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya iyilik edeceksiniz... diye söz almıştık."⁴³¹ Bu âyet-i kerîmede geçen لَا تَعْبُدُونَ kelimesi

lafzen haberî olsa da anlam bakımından inşaî olduğu için bir sonraki بِالْوَالِدَيْنِ

وَإِحْسَانًا inşaî cümlesi kendisine atfedilmiştir. Kısacası haberî cümle haberi cümleye inşaî cümle de inşaî cümleye atfedilir.⁴³²

Bilindiği üzere vav harfî aslında iki veya daha fazla cümleyi birbirine bağlamak için kullanılır. Fakat aynı harf bazen cümleleri birbirine bağlamak için değil bilakis ayırmak için de kullanılır. Bu duruma Fadl Hasan şöyle örnek vermektedir: Birisinin sana şöyle dediğini düşünelim: هَلْ حَرَجَ صَاحِبُكَ مِنْ

الْمُسْتَشْفَى؟ "Arkadaşın hastaneden çıktı mı?" Sende ona "Hayır çıkmadı. Allah ona sıhhat ve afiyet versin" demek istiyorsun. Bu durumda ona şöyle demen gerekir: وَعَافَاهُ اللَّهُ، لَا، Hâlbuki burada لَا ve عَافَاهُ اللَّهُ birbirinden bağımsız

cümlelerdir. Yani normalde vav harfî kullanılmaması gerekir. Fakat atıf harfî kullanılmayıp لَا عَافَاهُ اللَّهُ denildiğinde Allah ona sıhhat ve afiyet vermesin gibi yanlış bir anlaşılma söz konusu olacağından atıf harfî getirilmiştir. Yine aynı şekilde arkadaşın sana هَلْ تُرِيدُ مِنِّي شَيْئًا "Benden bir şey istiyor musun?" dediğini

düşünelim. Bu durumda sen ona لَا وَبَارَكَ اللَّهُ فِيكَ "Hayır. Allah seni mübarek

⁴³⁰ Hadid 57/7.

⁴³¹ Bakara 2/ 83.

⁴³² Abbâs, el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ, s. 441.

kılsın” demen gerekir. Çünkü vav harfi kaldırılıp *لَا بَارَكَ اللَّهُ فِيكَ* denildiğinde “*Allah seni mübarek kılmasın*” gibi yanlış bir anlaşılma söz konusu olabilir. Anlaşılmaktadır ki atıf harfî bazen cümleleri birbirine bağlamak değil de ayırmak için kullanılır.⁴³³

2.9. İcâz

İcâz, lügatte ihtisâr anlamına gelmektedir. Istilâhî olarak, bir anlamı insanların alışık oldukları kelime ve kalıplardan daha kısa olanları ile az sözle çok mana ifade etmeye denir.⁴³⁴ Bazı modern yazarlar Arapçada icâzın çok önemli bir yere sahip olmasını şöyle açıklamaktadırlar: İslam öncesi Arap toplumunda okuma yazma seviyesi çok düşük olduğundan birçok tarihî, siyasî ve sair bilgiler, en kısa yolla bir şekilde muhafaza edilmesi gerekiyordu. Bu yüzden az sözle çok meselenin hafızalarda kayıt altına alınıp muhafaza edilmesini sağlamak için icâza çok önem vermişlerdir. Onlar icâzı bir amaç değil bilgiyi kısa yoldan muhafaza etmeye yarayan bir araç olarak görmüşlerdir. Fadl Hasan bazı modern yazarların bu görüşüne katılmamaktadır. Ona göre bu söylenenler ilk bakışta kulağa hoş gelse de tam anlamıyla gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü icâz, Arapçanın doğasında var olan özelliklerdendir. Bu dediğini teyit etmek için şu örneği vermektedir: *أَعْطَيْتُكَ* “*Onu sana verdim.*” Bu küçük cümlede hem fâil hem de iki tane mef’ûl bulunmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v) de icâzla ilgili şöyle buyurmaktadır: *أَعْطَيْتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ* “*Bana az sözle çok şey ifade edebilme*”⁴³⁵ yeteneği verilmiştir. Dolayısıyla icâz sadece bilgiyi kısa yoldan muhafaza etmeye yarayan bir araç değil aynı zamanda bir amaçtır. Fadl Hasan icâzın bir araç mı yoksa amaç mı olduğunu tartışırken kendisi gibi düşünmeyen muhalif görüşlü yazarlara *مَعَ تَعْدِيرِنَا وَإِجْلَالِنَا* diyerek son derece saygılı olduğunu göstermektedir.

⁴³³ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 441.

⁴³⁴ Müftüoğlu, *Belâgat Deyimleri Sözlüğü*, s.17; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 146; Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, s. 143, İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2011, s. 52.

⁴³⁵ Müslim, *Sahih*, Kitâbu'l-Mesacid, c.1,s.371,h:523.

Bu tutumu onun ne kadar vakûr olduğunu ve ilmi tartışmalarda çok âli bir üsluba sahip olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir.⁴³⁶

Îcâz bazen kelimenin bizzat kendisinin zengin anlam yüklü olmasından kaynaklanabildiği gibi (بِجَاؤٍ قِصْرٍ) bazen de cümlede bazı kelimelerin hazfedilmesiyle (بِجَاؤٍ حَذْفٍ) yapılır. Bu hazfedilen kelimelerin cümle içerisindeki konumları farklı olabilir. Bu bağlamda hazif yoluyla yapılan îcâza dair bazı örnekler vermiştir:

﴿ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴾ “Nedir o (Haviye) bilir misin? Kızgın

ateş!”⁴³⁷ Bu âyette نَارٌ kelimesi mahzûf mübtedâ (هِيَ) nin haberidir. Haberin hazfedildiğine misal:

﴿ أَكُلُّهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ﴾ “Yemişleri ve gölgesi (cennet) sürekli dir.”⁴³⁸ Bu

âyette وَظِلُّهَا kelimesinin haberi دَائِمٌ hazfedilmiştir. Fâilin hazf edildiğine misal: ﴿

﴿ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ الرَّاقِيَةَ ﴾ “Artık gözünüzü açın! Ne zamanki can köprücük kemiğine

dayanır.”⁴³⁹ Bu âyette بَلَغَتْ fiilin fâili olan الرُّوحُ kelimesi hazfedilmiştir. Abbâs,

Mefulün hazfedildiğine dair şu örneği vermiştir;

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَاهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي

﴿ الْمُفْتَرِينَ ﴾ “Buzagıyı (tanrı) edinenler var ya, işte onlara mutlaka Rablerinden bir

azap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.”⁴⁴⁰ Bu âyette اتَّخَذُوا fiilinin ikinci mefulü olan إلهًا kelimesi

hazfedilmiştir. Muzâfın hazfedildiğine misal: ﴿ حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ

⁴³⁶ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 471.

⁴³⁷ Karia 101/10,11.

⁴³⁸ Ra'd 13/35.

⁴³⁹ Kiyameh 75/26.

⁴⁴⁰ A'raf 7/152.

﴿ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴾ “Nihâyet Ye’cûc ve Me’cûc (setleri) açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman.”⁴⁴¹ Burada muzaf olan (سَدُّ) kelimesi hazfedilmiştir.

Muzâfun ileyhin hazfedildiğine misal: ﴿ وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فَتَمَّ ﴾

﴿ مِيعَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ﴾ “Mûsâ ile otuz gece sözleştik ve ona bir on (gece) daha ekledik...”⁴⁴² Bu âyet-i kerîmede عَشْرٍ ‘in muzâfun ileyhi konumunda olan لَيْلٍ kelimesi hazfedilmiştir. Câr ve mecrûrun hazfedildiğine misal:

﴿ وَأَخْرَجُوا بِدُنُوهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنْ ﴾

﴿ اللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ “Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler, iyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar. (Tövbe ederlerse) umulur ki Allah onların tövbesini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”⁴⁴³ Bu âyette harf-i cerler zikredilecek olsaydı şöyle olurdu: خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا بِسَيِّئٍ وَآخَرَ سَيِّئًا بِصَالِحٍ

Mevsufun hazfedildiğine misal: ﴿ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ الْأُنثَىٰ ﴾ “Yanlarında, eşlerinden başkasına bakmayan, kendilerine yaşıt (huriler) vardır.”⁴⁴⁴ Bu âyette mevsuf durumunda olan حُورٌ kelimesi hazfedilmiştir.⁴⁴⁵

Yukarıdaki verdiği örneklerden de anlaşılacağı üzere Fadl Hasan belagatin diğer konularında olduğu gibi hazif konusunda da Kur’an âyetlerini öcelelemektedir. Yukarıda verilen örneklerde îcâz, cümledeki bir ögenin hazfiyle yapılmıştır. (اِيْجَازُ حَدْفٍ) Bazense îcâz herhangi bir kelimenin hazfiyle değil de bizzat kelimenin taşıdığı zengin anlamdan veya cümlenin nazmından kaynaklanmaktadır. Fadl Hasan bu duruma birçok âyet-i kerîmeyi örnek olarak

⁴⁴¹ Enbiya 21/96.

⁴⁴² A’raf 7/142.

⁴⁴³ Tevbe 9/102.

⁴⁴⁴ Sâd 38/52.

⁴⁴⁵ Abbâs, el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ, s. 487.

vermektedir. Verdiği örneklerden birkaç tanesi şunlardır: ﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ﴾

“Bilesiniz ki, yaratmakta emretmekte ona mahsûstur.”⁴⁴⁶ Bu âyet-i kerîmenin lafızları az olmasına rağmen taşıdığı anlam çok zengindir. Nitekim Abdullah b.

Ömer (r.a) bu âyeti okuduktan sonra şöyle derdi: مَنْ بَقِيَ لَهُ شَيْءٌ بَعْدَ هَذَا فَلْيَطْلُبْهُ

“Artık bu âyeti duyduktan sonra herhangi bir şeye mâlik olduğunu düşünen varsa istesin.”⁴⁴⁷

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ

لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”⁴⁴⁸ Abdullah b. Mesut bu âyetin ne kadar vecîz ve anlam yüklü olduğunu

îzâh bağlamında şöyle demiştir: مَا فِي الْقُرْآنِ آيَةٌ أَجْمَعٌ لِلْحَيْرِ وَالشَّرِّ مِنْ هَذِهِ الْآيَةِ

“Kur’ân-ı Kerîmde iyilik ve kötülük adına ne varsa hepsini kısa ve öz bir şekilde bir arada anlatan başka böyle bir âyet bulunmamaktadır.” Fadl Hasan bu âyetin îcâza değil de müsâvâta örnek olduğunu söyleyen yazarları eleştirmektedir.⁴⁴⁹

Fadl Hasan el-Hatîb el-Kazvînî’nin ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ﴾ “Kısasta sizin

için hayat vardır.”⁴⁵⁰ âyetinin belâğî açıdan arapların أَلْقَتْلُ أَنْفَىٰ لِلْقَتْلِ

öldürmeyi yok eder” sözünden daha üstün olduğunu söylediğini vecihleri ile

birlikte naklettikten sonra Mustafâ Sâdık er-Rafiî (ö.1937)’nin bu konuyla ilgili

açıklamasına yer vermektedir. Mustafâ Sâdık er-Rafiî’ye göre أَلْقَتْلُ أَنْفَىٰ لِلْقَتْلِ

İslâm dinine karşı kin ve nefret besleyen zındıklar tarafından uydurulmuştur. Fadl

⁴⁴⁶ A`raf 7/54

⁴⁴⁷ Salâhuddîn Abdutevvâb, *Hasâisu’s-Sûreti’l-Edebiyye fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s.145.

⁴⁴⁸ Nahl 16/90.

⁴⁴⁹ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 489. Bu ayetin icaza örnek olduğunu söyleyen âlimler için bk. Muhammed Muhammed Ebu Musa, *el-İ’cazu’l-Belâğî Dirase tahliliyye li Tûrasi Ehli’l-İlm*, Kahire: Mektebetu Vehbe, 1997, s. 48.

⁴⁵⁰ Bakara 2/ 179.

Hasan bu konuda açıkça görüşünü beyan etmese de ibarelerinden Mustafâ Sâdik er-Rafî’ nin kanaatini daha isabetli bulduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵¹

Bu bağlamda Abbâs, “*إِنَّ الْحَلَالَ بَيْنَ وَالْحَرَامَ بَيْنَ وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ*” *Hiç şüphesiz helal ve haram tamamen açıktır. Bunların arasında ise şüpheli şeyler vardır...*⁴⁵² hadisini zikreder. Fadl Hasan, bu hadisin icaza örnek olduğunu söylemekte ve müsavata örnek olduğunu iddia edenlerin görüşlerinin doğru olmadığını vurgulamaktadır. Hz. Ali’nin (r.a) şu sözü de icaza örnektir: *قِيمَةُ كُلِّ*

إِمْرٍ مَّا يُحْسِنُ “*Her kesin değeri yaptığı şey kadardır.*”⁴⁵³ Fâtımîlerden birisi

Abdurrahmân en-Nâsır’a hakaret içerikli uzun bir mektup yazar. Abdurrahman en-Nâsır’ın Emevî dedelerini sayarak onu tahkîr etmeye çalışır. Abdurrahmân en-Nâsır’ın bu hakaret mektubuna cevabı kısa olur: *عَرَفْنَا فَهَجَوْنَا وَلَوْ عَرَفْنَاكَ لَهَجَوْنَاكَ*

“*Sen bizi tanıdığın için hicvedebildin. Bizse seni tanımıyoruz ki hicvedelim*” Abbâs, konuyu tarihî bir olay ile anlatarak daha kalıcı olmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda Endülüs Emevileri ile Fâtımîler arasında yaşanmış tarihî kıssayı nakleder: Abdurrahman en-Nâsır’ın bu kısa cevabı sayfalar dolusu hakareten çok daha etkilidir. Zira o, Fatımi devlet başkanına aslında “soysuz” demektir.⁴⁵⁴ Görüldüğü üzere Fadl Hasan diğer belagat konularında olduğu gibi îcâzla alakalı vermiş olduğu örneklerini sırasıyla Kur’an âyetleri, hadis-i şerîfler, geçmiş büyüklerin sözleri ve tarihî bilgilerle çeşitlendirmektedir. Doğrusu bu tutumunun belagatin teorik yönünün sıkıcılığını yumuşattığını ve hatta eğlenceli hale getirdiğini söylemek mümkündür.

Fadl Hasan, bazen de îcâzın cümledeki kelimelerin takdîm veya tehîrinden kaynaklandığını söylemektedir. Bu duruma şu âyet-i kerîmeyi örnek olarak vermektedir.

⁴⁵¹ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 490-491.

⁴⁵² Buhârî, İmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107.

⁴⁵³ İbn Abdulber, **Camîu Beyani’l-İlmi ve Fadlihî**, c.1,s.416.

⁴⁵⁴ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s.494.

﴿ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَہُ وَتَعَالَى عَمَّا ﴾

﴿ يَصِفُونَ ﴾ “Ortak koşular Allah’a cinleri. Oysaki onları da Allah yaratmıştı.

Bilgisizce O’na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Haşa! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”⁴⁵⁵ Bu âyet-i kerîmede الْجِنَّ kelimesi شُرَكَاءَ

kelimesinden sonra getirilmiştir. Önce getirilip âyet şu şekilde kurulmuş olsaydı:

﴿ وَجَعَلُوا لِلَّهِ الْجِنَّ شُرَكَاءَ ﴾ “Allah’a cinleri ortak koşular” şeklinde olacaktı. Bu da haşa

şöyle bir anlama kapı aralayacaktı: *Onlar Allah’a başka bir şeyi değil de cinleri ortak koşular.* Diğer bir ifade ile cinleri değil de başka bir şeyi Allah’a ortak koşmuş olsalardı durum biraz daha hafif olurdu. Hâlbuki burada böyle bir şey kesinlikle kastedilmemiştir. O yüzden her şeyden önce Allah’a ortak koşmanın doğru olmadığını vurgulamak için شُرَكَاءَ kelimesi takdîm edilmiştir. Fadl Hasan kelimenin takdîm ve tehîr edilmesinin îcâza neden olduğu hususuna birçok yazar tarafından dikkat çekilmediğini ifade etmektedir.⁴⁵⁶ Fadl Hasan Abbâs, eserinde geniş olarak ele aldığı diğer bir konu da Meânî ilminin esaslarından olan Itnâb’dır.

2.10. Itnâb

Itnâb, haşve kaçmaksızın, alışıldık ifadelerden daha fazlasıyla meramı ifade etme ya da “lakırdıyı uzatmak” olarak kabul edilen bir ifade şeklidir.⁴⁵⁷ Fadl Hasan eserinde *itnâb* bahsini işlerken konuya şöyle başlamaktadır: “ Bir cümlede itnâb şu nedenlerden dolayı yapılır: ذِكْرُ الْخَاصِّ بَعْدَ الْعَامِّ ، التَّكْرِيرُ

... لِقَائِدَةٍ ، الْإِيْعَالُ ، التَّنْذِيلُ

okurlarına şöyle demektedir: “Gördüğün gibi *itnâbın nedenlerini sana özet bir şekilde aktardığımda bunların ne anlama geldiğini merak ediyorsun. İşte biraz sonra sana açıklayacağım* بَعْدَ الْإِيْحَامِ :Bir konuyu kapalı bir şekilde

⁴⁵⁵ En‘am 6/ 100.

⁴⁵⁶ Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, s. 496.

⁴⁵⁷ Müftüoğlu, *Belâgat Deyimleri Sözlüğü*, s.17; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 245; Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî’*, 153.

zikrettikten sonra izah ederek anlatmak tam olarak bunun gibidir. Muhatabına bir meseleyi özetle aktardığın zaman o konu hakkında bilgisi yoksa merakla detaylandırarak açıklanmanı bekleyecektir.” Görüldüğü gibi Fadl Hasan okurlarının zihnini canlı tutmak için farklı yollar denemektedir. Verdiği örneklerden birkaç tanesi açıklanacaktır: Bir konunun kapalı bir şekilde zikredildikten sonra izah edilmesine misal: ﴿ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ ﴾ “Şeytan ona (Âdem) vesvese verdi.” denildiğinde muhatap şeytanın verdiği vesvesenin ne olduğunu merak ediyor. Yani bir cümle sonra açıklanacak olan vesvese ilk önce kapalı bir şekilde ifade ediliyor. Daha sonra ﴿ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ ﴾ “Ey Âdem! Dedi, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?”⁴⁵⁸ denilince biraz önce muhatabın zihninde merak uyandıran vesvesenin ne olduğu açıklanmış oluyor. Başka âyetlerden de örnekler veren Fadl Hasan, konunun daha iyi anlaşılması ve okurlar tarafından içselleştirilmesi için şöyle güncel ve sıradan cümlelerle örnekler veriyor: Birisi hakkında şöyle dediğini düşünelim: ﴿ فُلَانٍ بُوَاجِي نُحُو فُلَانٍ ﴾ *Filana karşı görevimi yerine getirdim.* Bu cümle şu anki şekliyle muhatabın zihninde net bir anlam ifade etmez. Görevini yerine getirdiğini anlar fakat ne yaptığını anlayamaz. Ardından ona ﴿ نَفْسَتْ عَنْهُ كُرْبَتَهُ ﴾ *ona dersi açıkladım, derdine derman oldum,* ﴿ دَفَعْتُ عَنْهُ أَدَى الْمُعْتَدِينَ ﴾ *ona bir miktar para verdim, eziyet vermelerine mâni oldum* gibi bir cümle kurduğunda muhatap tam olarak ne yaptığını anlamış olur. Fadl Hasan, *Telhîs* yazarı el-Hatîb el-Kazvî’nin

﴿ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴾ “Rabbim! Yüreğime genişlik ver.”⁴⁵⁹ âyetini اَلْإِيضَاحُ

﴿ رَبِّ بَعْدَ الْإِجْهَامِ ﴾ a örnek olarak verdiğini nakletmektedir. Ona göre bu âyette ilk önce

⁴⁵⁸ Taha 20/120.

⁴⁵⁹ Taha 20/25.

لي اشرخ denildiğinde ibhâm, daha sonra صدري getirilerek izah yapılmıştır. Fadl

Hasan el-Hatîb el-Kazvîni'nin bu görüşünü kabul etmemektedir.⁴⁶⁰

Bir konunun müphem bir şekilde zikredilip daha sonra îzâh edilmesi
بعض الإيضاح بَعْدَ الإِمْهَامِ bazen de تَوْشِيْعٌ adını alır. Tevşi': *Bir cümlede ilk önce genelde
tesniye/ikil bir lafzın müphem bir şekilde zikredilip daha sonra îzâh edilmesine
denilir.*⁴⁶¹ Fadl Hasan bu duruma şu hadisleri örnek olarak vermektedir:

“*Âdemoğlu* يَهْرُمُ ابْنُ آدَمَ وَيَشْبُ مِنْهُ اثْنَانِ الْحِرْصُ عَلَى الْمَالِ وَالْحِرْصُ عَلَى الْعُمْرِ
yaşlandıkça iki şeyi gençleşir; mal ve yaşama hırsı.”⁴⁶² Hz. Peygamber (s.a.v)
Eşeccu Abdilkays'a şöyle demiştir: وَالْأَنَاةُ وَالْحِلْمُ اللهُ: الْحِلْمُ وَالْأَنَاةُ “*Hiç
şüphesiz sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır: Yumuşak huylu olmak ve
ağırbaşlılık.*”⁴⁶³

Fadl Hasan tevşîin yalnız tesniye/ikil kelimelerde yapılmadığını
söylemekte ve şu hadisleri örnek vererek bu görüşünü desteklemektedir:

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَالَاوَةَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَكُونَ اللهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ
الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْدَفَ فِي
النَّارِ.

“*Şu üç şey kimde bulunursa imanın tadını alır: En çok Allah ve resulünü
sevmek. Sevdiğini sırf Allah için sevmek. Ateşe atılmaktan korktuğu gibi tekrar
küfre düşmekten korkmak.*”⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 501.

⁴⁶¹ Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, 474.

⁴⁶² Taberânî, **el-Mu'cemu'l-kebir**, c.7,s.613,h:6888.

⁴⁶³ İbn Mace, **Sünen**, c.2,s.1041,h:4187.

⁴⁶⁴ Buharî, **Sahîh**, c.1,s.12, h:16.

أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَإِنْ صَلَّى وَصَامَ وَرَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ
خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ الْيَقَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا أُوْعِدَ أَخْلَفَ وَإِذَا
عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ .

“Her kimde şu dört özellik bulunursa her ne kadar namaz kılsa oruç tutsa ve kendisini Müslüman zannetse de tam anlamıyla münafık olur. Eğer bu özelliklerden birisi bulunursa onu bırakıncaya dek münafıklık alameti taşır. Bu özellikler şunlardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiği sözünde durmaz, anlaşmasına bağlı kalmaz ve hasım olduğunda sınır tanımaz.”⁴⁶⁵ Görüldüğü üzere hadislerde üç ve dört lafzı geçmektedir. Bu da tevşi sanatının sadece tesniye kelimelere mahsus bir durum olmadığını göstermektedir.⁴⁶⁶

Bazen de cümlede genel olanı zikrettikten sonra özel olanı zikrederek itnâb yapılır. (ذِكْرُ الْخَاصِّ بَعْدَ الْعَامِّ) Bu duruma şu âyetler örnek olarak verilmiştir:

﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ “Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a saygı ve bağlılık için de namaz kılın”⁴⁶⁷ Bu âyette namazlar genel olarak zikredildikten sonra özel olarak “orta namaz” zikredilmiştir. Bu da orta namazın önemini vurgulamak içindir.⁴⁶⁸ Yine şu âyette de genelden sonra özel zikredilmiştir: ﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ﴾

﴿“Kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikail’e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.”⁴⁶⁹ Bu âyette ilk önce وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ meleklerin hepsi genel olarak zikredilmiştir. Daha sonra وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ Cebrail ve Mikail özel olarak tekrar zikredilmiştir. Bazen de cümlede tekrar yoluyla itnâb yapılır. Bu duruma şu âyetler örnek olarak verilmiştir: ﴿كَلَّا سَوْفَ﴾

⁴⁶⁵ Buharî, **Sahîh**, c.1,s.16, h:34.

⁴⁶⁶ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s.503.

⁴⁶⁷ Bakara 2/238.

⁴⁶⁸ Orta namazın ikinci namazı olduğuna dair bkz.

⁴⁶⁹ Bakara 2/98.

﴿تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ “Hayır! Yakında bileceksiniz! Elbette yakında bileceksiniz!”⁴⁷⁰

﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ “Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?”⁴⁷¹ Bu âyet Rahman suresinde defalarca zikredilmektedir.⁴⁷²

Bazen de cümlede îğâl yoluyla Itnâb yapılır. Îğâl: Şâirin kafiye tamamlamak ve farklı bir inceliğe dikkat çekmek için getirmiş olduğu kelimeye denilir.⁴⁷³ Bu duruma Hansâ'nın şu beyti örnek olarak verilmiştir:

وَإِنَّ صَحْرًا لَتَأْتُمُّهُ الْهَدَاةُ بِهِ كَأَنَّهُ عَلَّمَ فِي رَأْسِهِ نَارَ

“Hiç şüphesiz Sahr, başında ateş olan bir dağ gibi insanlara yollarını bulmaları hususunda yardımcı olur.”⁴⁷⁴

Yukarıdaki beyitte geçen *فِي رَأْسِهِ نَارَ* “başında ateş olan” cümlesi kâfiyeyi tamamlamak ve Sahr'ı daha fazla övmek için kullanılmıştır. Çünkü yüksek dağlar zaten her yerden gözüktükleri için yolculara rehberlik etmektedir. Zirvelerinde ateş yandığında yol göstermeleri bakımından çok daha etkili olurlar. Bazı âlimler şiirde îğâl olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de de îğâl olabileceğini düşünmektedirler. Bu duruma şu âyet-i kerîmeler örnek olarak verilmiştir:

﴿وَجَاءَ مِنْ أَفْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ اتَّبِعُوا مِنْ لَا يَسْأَلُكُمْ

﴿أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ “Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. “Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz” dedi. Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tabi olun, çünkü onlar hidâyete ermiş kimselerdir.”⁴⁷⁵ Bu âyette geçen

⁴⁷⁰ Tekasür 102/3, 4.

⁴⁷¹ Rahman 55/16.

⁴⁷² Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 507.

⁴⁷³ Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, 160.

⁴⁷⁴ Ebûbeker el-Ezdî, **Cemheretü'l-Lüğa**, c.II, s.948; İbnu Fâris, **Mu'cemu Mekayîsi'l-Lüğa**, c. IV, s.109; Neşvân el-Himyerî, **Şemsu'l-Ulûm**, c.VIII, s.4712.

⁴⁷⁵ Yasin 36/20, 21.

وَهُمْ مُهْتَدُونَ cümlesi îğale örnek olarak verilmiştir. Konuyu değerlendiren Fadl Hasan, Kur'an-ı Kerim'de îğalin olmayacağını düşünmektedir.⁴⁷⁶

Bazen de cümlede *ihtiras* yoluyla itnâb yapılır. İhtiras: *Cümlenin yanlış anlaşılmasında için getirilen kelimeye denir*. Bu duruma şu beyit örnek olarak verilmiştir:

صَبَبْنَا عَلَيْهَا ظَالِمِينَ سَيَاطِنًا فَطَارَتْ بِهَا أَيْدٍ سِرَاعٌ وَأَرْجُلٌ

“Onu, zulmederek kırbaç yağmuruna tuttuk. Elleri ve ayakları (dörtnala) uçmaya başladı.”⁴⁷⁷

Burada şâir kırbaçladığı atının dörtnala koşmaya başladığını söylüyor. Fakat muhatabının, atının asıl bir at olmadığını düşünüp yanlış bir algıya sahip olmaması için ظالمين kaydını getirerek ihtiras yapmıştır. Yani aslında atının çok asıl olduğunu, kırbacı hak etmediğini ve kendisinin hayvana zulmettiğini muhatabına bildirerek yanlış anlamasına engel olmaktadır. Şu âyet-i kerîme ihtirasa örnek olarak verilmiştir:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى

الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ

﴿يَسَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki)

Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihat ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi geniştir.”⁴⁷⁸ Fakat Fadl Hasan bu âyetin *ihtirasa* örnek olamayacağını savunmaktadır.⁴⁷⁹ Kanaatimizce Fadl Hasan'ın düşüncesi daha doğrudur. Çünkü âyette sadece أَذِلَّةٌ (o müminler)

⁴⁷⁶ Abbâs, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 509.

⁴⁷⁷ Ebû İshak el-Husarî el-Kayrevânî(T.y), **Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb**, Beyrut: Dâru'l-Cil, c.II, s. 363;İbnu Raşîk el-Kayrevânî, **el-Umde**, c.II, s.54;el-Hafâcî, **Sirru'l-Fesâha**, s.274.

⁴⁷⁸ Maide 5/54.

⁴⁷⁹ Abbâs, **Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, s. 516.

“*zelîldirler*” şeklinde değil bilakis *عَلَى الْمُؤْمِنِينَ* müminlere karşı zelîl/alçak gönüllüdürler denilmektedir. Dolayısıyla burada müminlerin sahip olduğu sıfatların yanlış anlaşılması söz konusu değildir. Bilakis *عَلَى الْمُؤْمِنِينَ* müminlere karşı zelîl denildiğinde mümin olmayanlara karşı ise tam zıddı bir tutum içerisinde oldukları kendiliğinden zaten anlaşılmaktadır.

Fadl Hasan, meanî ilminin konularını işlerken sırasıyla âyetler, hadisler, şiirler, hikmetli sözler ve güncel örnekler vermektedir. Belagatçılığının yanı sıra aynı zamanda tefsirci olan Fadl Hasan, eserinin sonunda secde suresini belağî inceliklerini açıklayarak tefsir etmektedir. Dolayısıyla onun belagatı kitabullahın anlaşılması ve beyanî inceliklerinin kavranılması için önemsedğini söylemek gâyet yerinde olacaktır. Doğrusu onun belagat ilmine en büyük katkısı veya hizmeti üslûbunun kolaylığı ve konularını basitleştirerek anlatmasıdır. Onun hakkında Abdulkâhir el-Cürcânî'nin modern şârihi denilmesi mümkündür.

2.11. Müsâvât

Fadl Hasan bu konuya neredeyse hiç deyinmeden sadece birkaç misali naklederek maânî ilmine dair yazmış olduğu eserini tamamlamıştır.

SONUÇ

Belâğat, Kur'an-ı Kerim'in dilsel güzelliklerini anlamak için öğrenilmesi gereken en önemli ilim olarak kabul edilmektedir. Belağat ilmine dair çalışmalar ilk dönemlerden başlamak üzere günümüze kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir.

Cürcânî'nin Delâilü'l-İ'câz'ı ve Esrâru'l-Belâğa'sı ile sistematik hale gelen belâğat ilmi, İslâm ilim geleneğinin anlama/yorumlama metodunu da ortaya koymuştur. Bu anlayıştan hareketle gelişen usûl, tefsir ve kelim ilimleri, tarihsel süreçte bu eksen etrafında gelişmiş ve düşünce mirasının günümüze kadar ulaşmasına katkıda bulunmuştur.

İslam ilim geleneğinin anlam haritasını ortaya koyan belağat ilmi, bu gelişim süreçlerinde farklı ekoller ile temsil edilmiştir. Edebî zevkin ön planda tutulduğu Büleğâ ekolü, anlam ve varlık alanlarını esâs kabul eden, matikî ve felsefî tasnîflerin etkilerinin görüldüğü Mütakellimîn/Meşârîka Ekolü ile bu iki ekol arasında bir yol takip etmekle birlikte bedî sanatları önceleyen Meğârîbe ekolleri olmuştur. İslam coğrafyasında özellikle Fahreddin er-Râzî sonrasında hâkim olan anlayış daha çok mütakellimîn anlayışı olduğu görülmektedir. Bu etkiden hareketle yazılan telhis, şerh ve hâşiyeler günümüze kadar ders kitabı olarak okutulmuştur.

Modern dönem müelliflerinden olup belâğat ve tefsir alanında büyük bir âlim olan Fadl Hasan Abbâs'ın, geleneksel belâğat teorilerini, yeni bir üslupla ve anlaşılır ifadeler ile şerh etmeye çalıştığı; günümüz Arap dünyasında belâğat sahasında yazılan eserlerde ve yetiştirdiği akademisyenler üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu tesbit edilmiştir.

Yararlandığı kaynakların başında Cürcânî'nin Delâilü'l-İ'câz'ı gelmektedir. Eserini detaylı bir şekilde inceledikten sonra, bendenizde hâsıl olan fikir, bu zatın, Cürcânî'nin "*modern bir şarihî*" olduğudur. Dolayısıyla onun görüşlerinin bilinmesi ve ilim dünyasına kazandırılması önem arz etmektedir.

Fadl Hasan, eserlerinde belâğatin kavaîd tarzında anlatılmasından daha çok, kavâidi tatbik etmek suretiyle belâğatin meleke haline getirilmesini hedeflemiş, güncel konulardan da örnekler vererek dini, millî ve siyasi konulara

temas etmiş ve eserlerini buna göre telif etmiştir. Eserlerine baktığımızda O'nun, günümüz ilim ehline, kadîm belâğat geleneğini/mîrasını ulaştırmada gösterdiği gayretin yeni bir üslup olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu zatın, aynı zamanda bir müfessir olması sebebiyle, belâğat ve özellikle meânî ilmine dair konularını açıklarken ayet ve sûre tefsirleriyle anlatmayı tercih ettiği görülmektedir.

Fadl Hasan Abbâs'ın eserlerinde yaklaşım tarzı olarak dikkat çeken bir diğer nokta da onun edebî zevki öne çıkaran yaklaşımlarıdır. Bundan dolayı, muasır Arap edipleri tarafından, günümüze kadar gelen belâğat ekollerinden istifade eden ve bunun yanısıra tefsir alanında yeni bir yaklaşım tarzı olarak kabul edilen ve Kur'an'ın edebî inceliklerini önceleyen "el-Medresetü'l-Beyâniyye" nin temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Bu eser belâğat ilminin güzelliği hakkında okuyucu üzerinde derin izler bırakmaktadır. Ayrıca belâğat melekesini geliştirdiği, konuları anlaşılabilir ifade ile zihinlerde kalıcı hale getirip, Kur'an-ı Kerim'i okurken ve dinlerken belâğatın farkını hissetmeyi temin etmiş olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

‘Abdunnebi b. ‘Abdirrasul (2000), **Cami‘u’l‘Ulum fi‘stilâhâti’-Funun**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Abbâs Ebu’s-Su‘ûd (Ty.), **Ezâhîru’l-Fusha fi Dekâiki’l-Luğa**, Kahire: Dâru’l-Me‘ârif.

Abdu’l-Müte‘âl es-Sa‘îdî (2005), **Buğyetü’l-îdâh li Telhîsi’l-Miftâh fi ‘Ulûmi’l-Belâğa**, Kahire: Mektebetü’l-Âdâb.

Abdulaziz b. Abdulfettah el-Kârî (Ty.), **Kavâ'idü't-Tecvîd 'alâ Rivayeti Hafs 'an 'Âsım b. Ebi'n-Necûd**, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Abdulaziz Atîk (2009), **‘İlmu’l-Meânî**, Beyrut: Dâru’n-Nehdati’l-‘Arabiyye.

_____, (Ty.), **İlmu’l-Arûz ve’l-Kâfiye**, Beyrut: Dâru’n-Nehdati’l-‘Arabiyye.

Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî (1997), **Hizânetü’l-Edeb ve Lübbü Lübâbi Lisâni’l-Arab**, Kahire: Mektebetü’l-Hâncî.

Abdulkâhir el-Cürcânî (Ty.), **Esrâru’l-Belâğa**, Kahire: Matbaatü’l-Medenî.

Cürcânî, **Nihâyetü’l-îcâz fi Dirâyeti’l-İ‘câz**, (Thk.) Nasrullah Hacımüftüoğlu, Beyrut: Dârü Sadr, 2004.

Abdulmüteâl es-Sa‘îdî (2005), **Buğyetü’l-îdâh li Telhîsi’l-Miftâh**, Beyrut: Mektebetü’l-Âdâb.

Abdurrahim b. Abdurrahman b. Ahmed el-Abbâsî (Ty.), **Ma‘ahidu’t-Tensîs alâ Şevâhidi’t-Telhîs**, Beyrut: Âlemu’l-Kütüb.

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî (1996), **el-Belâğatu’l-‘Arabiyye**, Dımeşk: Dârü’l-Kalem.

Abdurrezzak Hüseyin (2004), **el-Endelüs fi’ş-Şi‘ri’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘asır**, Kuveyt: Muessesetü Câizeti Abdilaziz Suud el-Babtîn li’l-İbdai’ş-Şi‘rî.

Ahmed b. Abdusselâm et-Tâdilî (1991), **el-Hamâsetü’l-Mağribiyye**, Beyrut: Daru’l-Fikri’l-Mu‘asır.

Ahmed b. Ali b. El-Fezârî el-Kalkaşendî (Ty.), **es-Subhu’l-E‘şâ fi Sina‘ati’l-İnşâ**, Beyrut: Dâru’l Kütübi’l-‘İlmiyye.

Ahmed b. Fâris (1979), **Mu‘cemu Mekâyîsi’l-Luġa**, Şam: Dâru’l-Fikr.

_____ , (1997), **es-Sâhibî fî Fihki’l-Luġati’l-‘Arabiyye ve Mesâilihâ ve**

Seneni’l-‘ Arab fî Kelâmihâ, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Ebû Mansûr el-

Ezherî (2001), **Tehzîbu’l-Luġa**, Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-‘ Arabî.

Ahmed Hâşim (Ty.), **Cevâhiru’l-Belâġa fî’l-Meânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî**, Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye.

Ahmed el-Hâşimî (Ty.), **es-Sihru’l-Helâl fî’l-Hikem ve’l-Emsâl**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

_____ , (Ty.), **Cevâhiru’l-Belâġa** Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye.

_____ , (Ty.), **Cevâhiru’l-Edeb fî Edebiyyâti ve İnşâi Luġati’l-‘Arab**, Beyrut: Muessesetü’l-Ma‘arif.

Ahmed Matlûb (1980), **Esâlîb Belaġiyye**, Kuveyt: Vekâletü’l-Matbûât.

Aksan, Doġan (2011), **Dil, Şu Büyüklü Düzen**, 3. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınları.

Ali b. Abdulaziz el-Cürcânî (Ty.), **el-Vesâta Beyne’l-Mütenebbî ve Husûmihi**, Kahire: Matbaatu ‘Îsâ el-Bâbî el-Halebî.

Ali b. Hasan el-Ezdî (1989), **el-Müntehab min Ğarîbi Kelâmi’l-‘Arab**, Mekke: Ümmü’l-Kura Üniversitesi Yayınları.

Ali Bulut (2015), **Belâġat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: İFAV. Yay.,

Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn (Ty.), **el-Belâġatü’l-Vâdiha**, Şâm, Mektebetü Dâri Taybe.

Amr b. Bahr el-Câhız (2002), **el-Beyân ve’t-Tebyîn**, Beyrut: Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl.

_____ , (2003), **el-Hayavân**, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Atike el-Hazreci (1954), **Divanu’l- Abbâs b. El-Ehnef**, Kahire: Matbaatu Dari’l-Kutubi’l-Mısriyye.

- Bahâeddin el-Âmilî (1998), **el-Keşkûl**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bahaeddin el-Bağdadî (1996), **et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye**, Beyrut: Dâru Sâdir.
- Bedreddîn el-'Aynî (2010), **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye fî Şerhi Şevahidi Şurûhi'l-Elfiyye**, Kahire: Dâru's-Selâm, c. I, s. 306.
- Behâuddîn es-Subkî (2003), **'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh**, Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- Bekri Şeyh Emin (1979), **el-Belâgatu'l-'Arabiyye Fî Sevbihe'l-Cedîd**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn.
- Cafer b. Ahmed el-Bağdadî (Ty.), **Mesâri'u'l-'Uşşak**, Beyrut: Dâru Sâdir.
- Celâleddin es-Suyûtî (1966), **Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî**, Beyrut: Lecnetü't-Turâsi'l-'Arabî.
- _____ , (1998), **el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'iha**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,
- _____ , (2012), **'Ukûdu'l-Cumân fî 'İlmi'l-Me'ânî ve'l-Beyân**, Kahire: Dâru'l-İmâm Müslim.
- _____ , (Ty.), **Hem'u'l-Hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'**, Kahire: el-Mektebetü't-tevfikiyye.
- Cemâl Mahmûd Ebû Hassân, (2003) **Dirâsât İslâmiyye ve 'Arabiyye**, Amman: Dâru'r-Râzâî, s. 6.
- _____ , (2017), **el-Allâme ed-Doktor Fadl Hasan Abbâs ve Cuhûduhû fi'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye**, Amman: Cemiyetu'l-Muhafaza Ala'l-Kur'an'il-Kerim.
- _____ , (Ty.), **ed-Doktor Eş-Şeyh Fadl Hasan 'Abbâs**, Y.y.
- Coşkun, Menderes (2014), **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ebû Ali el-Kâlî (1999), **el-Maksûr ve'l-Memdûd**, Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- Ebû Ali el-İsfehânî (1966), **el-Ezmine ve'l-Emkine**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Ebû ‘Ubeyd Abdullah b. Muhammed el-Bekrî el-Endelüsî (Ty.), **Simtu’l-Leâli fî Şerhi Emâli’l-Kâlî**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

_____, (2003), **Şerhu Dîvâni’l-Hamâse**, (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘İlmiyye.

Ebû Bekr b. Muhammed b. Beşşâr el-Enbârî (Ty.), **Şerhu’l-Kasâidi’s-Seb’i’t-Tıvâli’l-Câhiliyyât**, Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif.

Ebû Bekr el-Enbârî (1987), **el-Ezdâd**, Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye.

Ebû Hayyân et-Tevhîdî (1988), **el-Besâir ve’z-Zehair**, Beyrut: Dâru Sâdir.

Ebû Hilâl el-‘Askerî (1998), **es-Sınâ‘ateyn**, (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Unsuriyye.

_____, (Ty.), **Dîvanu’l-Meanî**, Beyrut: Dâru’l-Cîl.

Ebû İshak Burhânüddin İbrahim el-Lekânî (2002), **Cevheretü’t-Tevhîd**, Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye.

Ebû İshak el-Husarî el-Kayrevânî(Ty.), **Zehru’l-Âdâb ve Semeru’l-Elbâb**, Beyrut: Dâru’l-Cil.

Ebû İshâk eş-Şâtıbî (2007), **el-Mekâsıdu’s-Şâfiye fî Şerhi’l-Hulâsati’l-Kâfiye**, Mekke: Ümmü’l-Kura Üniversitesi.

Ebû Mansûr es-Se‘alibî (Ty.), **Hâssu’l-Hâs**, Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Hayat.

_____, (1985), **et-Temsîl ve’l-Muhâdara**, Tarablus: ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Kitâb.

_____, (2002), **Fıkhı’l-Luğa ve Sirru’l-‘Arabiyye**, Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-‘Arabî.

_____, (Ty.), **Simâru’l-Kulûb i’l-Muzâf ve’l-Mensub**, Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif.

_____, (1997), **Lübâbü’l-Âdâb**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

_____, (Ty.), **Simâru’l-Kulûb fî’l-Mudâfi ve’l-Mansûb**, Kahire, Dâru’l-Me‘ârif.

_____, (Ty.), **Ebû’t-Tayyib el-Mütenebbî ve Mâ lehû ve Mâ aleyhi**, (Kahire: Mektebetü’l-Hüseyn.

_____, (Ty.), **el-İ‘câz ve’l-İcâz**, Kahire: Mektebetü’l-Kur’an.

_____, (2000), **Ehsanu Mâ Semi‘ tu**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Ebû Nasr İsmâ‘îl b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî (1987), **es-Sihâh Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-‘Arabîyyeti**, Beyrut: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn.

Ebû Sehl el-Herevî (1999), **İsfâru’l-Fasîh**, Medine: İslam Üniversitesi.

Ebû Zeyd el-Kuraşî (Ty.), **Cemheretu Eş‘âri’l-‘Arab**, Kahire: Nahdatu Mısır.

Ebû’l-‘Abbâs el-Müberred (Ty.), **el-Muktedab**, Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb.

Ebu’l-‘Alâ el-Mearrî (2008), **el-Lâmi‘u’l-Azîzî Şerhu Dîvânî’l-Mütenebbî**, _____, (1907), **Risâletü’l-Ğufrân**, Kahire: Matbaatü Emin.

Riyad: Merkezü’l-Melik Faysal li’l-Buhûs.

Ebu’l-Beka’ Abdullah b. Hüseyin el-‘Akberî (Ty.), **Şerhu Dîvânî’l-Mütenebbî**, (Beyrut: Dâru’l-M‘arife.

Ebû’l-Ferac en-Nehrevânî(2005), **el-Celîsu’s-Sâlihu’l-Kâfi ve’l-Enîsu’n-Nâsihu’s-Şâfi**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Ebû’l-Hasen el-Basrî (Ty.), **el-Hamâse’l-Basriyye**, Beyrut: ‘Alemu’l-Kütüb.

Ebû’l-Hasen İbnu Sîde el-Mursî (1996), **el-Muhassas**, Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-‘Arabî.

Ebû’l-Kâsim en-Neysabûrî (1985), **‘Ukalâu’l-Mecânîn**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Ebû’l-Kâsim İbnu’l-İflîlî (1992), **Şerhu Şi‘ri’l-Mütenebbî**, Beyrut: Muessesetü’r-Risale.

Ebu’l-Muzaffer Üsâme b. Mürşid el-Kinânî (Ty.), **el-Bedî‘ fî Nakdi’s-Şi‘r**, Kahire: el-İdâretü’l-‘Âmme li’s-Sekâfe.

el-Câhız (1964), **Resâilu’l-Câhız**, Kahire: Mektebetü’l-Hancî.

_____, (T.y) **er-Resâilu’s-Siyâsiyye**, Beyrut: Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl.

el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî(T.y), **Kitâbu'l-'Ayn**, Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl.

el-Hasen b. Bişr el-Âmedî (Ty.), **el-Muvâzene beyne Şi'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî**, Kahire: Dâru'l-Ma'arif.

el-Hatîb el-Kazvînî (1993), **el-Îdâh fî Ulûmi'l-Belâğa**, Beyrut: Dâru'l-Cîl.

es-Sekkâkî (1987), **Miftâhu'l-'Ulûm**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

ez-Zemahşerî (1993), **el-Mufasssal fî San'ati'l-Î'râb**, Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl.

_____, (1998), **Esâsu'l-Belâğa**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

_____, (2015), **Tefsîru'l-Keşşâf**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

Fadl Hasan Abbâs (2003), **Envâru'l-Miškâ fî Ahkâmi'z-Zekâ**, 2. Baskı, Amman: Dâru'l-Furkân.

_____, (2003), **Et-Tevdîh fî salâteyi't-Terâvîh ve't-Tesâbih**, 2. Baskı, Amman: Dâru'l-Furkân.

_____, (2007), **Belâğatüne'l-Müfterâ aleyhâ Beyne'l-Asâle ve't-Tebeyye**, 1. Baskı, Amman: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi'.

_____, (2007), **Muhadarât fî Ulûmi'l-Kur'ân**, 1. Baskı, Amman: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi'.

_____, (2008), **el-Kırââtü'l-Kur'âniyye ve Mâ Yeteallaku Bihâ**, 1. Baskı, Amman: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi'.

_____, (2009), **el-Belağa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, 12. Baskı, Amman: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi'.

_____, (2009), **Esâlîbu'l-Beyân fî Ulûmi'l-Belağa**, 2. Baskı, Amman: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi'.

_____, (2010), **Letâifu'l-Mennân ve Revai'u'l-Beyân fî Da've'z-Ziyadeti fî'l-Kur'ân**, 1. Baskı, Amman: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi',

_____, (2015), **Î'câzu'l-Kur'âni'l-Mecîd**, 1. Baskı. Ürdün: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri vet'Tevzi.

_____ , (2015), **İtkanu'l-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân** I-II, 3. Baskı, Amman: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri vet'Tevzi.

_____ , (2016), **İ'câzu'l-Kur'ani'l-Mecîd Dirâse fi Târîhi'l-İ'câz**, 1. Baskı, Amman: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi'.

_____ , (2016), **Lemesât ve Letâif mine'l-İ'câzi'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm**, 1. Baskı, Amman: Dâru'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzi'.

Güler, İsmail (2015) (editör), **İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler**, İstanbul: İSAM Yay.,

Hacımüftüoğlu, Nasrullah, Çelebi, Rebîha(1997), **Teshî'lül-Belağa**, İzmir: Y.y.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah (1988), **“Abdülkâhir el-Cürcânî” DİA**, c. I, ss. 247-248.

_____ , (1997), **Belâgat Deyimleri Sözlüğü**, İzmir: Y.y.

_____ , **“Belağat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar”**, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (1993), sayı: 11, ss.268-298

Hâmid 'Avnî (Ty.), **el-Minhâcu'l-Vâdih li'l-Belâğa**, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs.

Hatîb el-Kazvîni (Ty.), **Telhîs**, İstanbul: Eser Neşriyat.

Heyet (2005) ,Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası,

Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin ez-Zevzenî (2002), **Şerhu'l-Muallekati's-Seb'** Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

İbn Ebi'l-Isba' el-Mısrî (Ty.), **Tahrîru't-Tahbîr fi Sina'ati's-Şi'ri ve'n-Nesri ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân**, Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî.

İbn Hicce el-Hamevî (2004), **Hizânetü'l-Edeb ve Ğâyetü'l-Erab**, Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl.

İbn Manzûr el-Ensârî (1994), **Lisânu'l'Arab**, Beyrut: Dâru Sâdir.

İbn Raşîk el-Kayravânî (1981), **el-'Umde fi Mehâsinî's-Şi'ri ve Âdâbihî**, Beyrut: Dâru'l-Cîl.

- İbn Sinân el-Hafâcî (1982), **Sirru'l-Fesaha**, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnu 'Akîl (1980), **Şerhu İbni 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik**, Kahire: Dâru't-Türâs.
- İbnu Cinnî (2000), **Sirru Sinâ'ati'l-İ'râb**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnu Hamza el-'Alevî (2002), **et-Tırazu li Esrâri'l-Belâğati ve 'Ulûmi Hakâiki'l-İcâz**, Beyrut: el-Mektebetü'l-Unsuriyye.
- İbnu Hişâm (1985), **Muğni'l-Lebîb 'an Kütübi'l-E'ârîb**, Şam: Dâru'l-Fikr.
- _____, (T.y), **Şerhu Şuzûri'z-Zehab fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab**, Şam: eş-Şeriketü'l-Müttehede li't-Tevzî'.
- İbnu Kuteybe ed-Dîneverî (1997), **'Uyûnu'l-Ahbâr**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- _____, (2002), **eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ**, Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- İbnu Manzûr (1993), **Lisânu'l-'Arab**, Beyrut: Dâru Sadir.
- İbnu Sîde el-Mursî (2000), **el-Muhkem ve'l-Muhîdu'l-A'zam**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. ez-Zemahşerî (1992), **Rebî'u'l-Ebrâr ve Nusûsu'l-Ehyâr**, Beyrut: Muessesetü'l-A'lemî.
- İbnu Vekî' (1994), **el-Munsif li's-Sârik ve'l-Mesrûki Minh**, Bingazi: Câmiatü Kat Yunus.
- İbnu'l-Esîr (1955), **el-Câmi'u'l-Kebîr fî Sinâ'ati'l-Manzûmi mine'l-Kelami ve'l-Mensûr**, Bağdat: Matbaatü'l-Mecma'i'l-İlmî.
- _____, (1999), **el-Bedî' fî 'İlmi'l-'Arabiyye**, Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ.
- _____, (Ty.), **el-Meselu's-Sâir Fî Edebi'l-Kâtib Ve's-Şâir**, Kahire: Dâru Nehdati Mısr.
- _____, (1999) **el-Bedî' fî 'İlmi'l-'Arabiyye**, Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ.
- İbnu's-Sâiğ (2004), **el-Lumha fî Şerhi'l-Mulha**, Medine: İslam Üniversitesi.
- İbnu's-Seyyid el-Batalyûsî (1966), **el-İktidâb fî Şerhi Edebi'l-Küttâb**, Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye.

- İbnu'ş-Şeceri (1991), **Emâli İbni'ş-Şeceri**, Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- İbrahim Arabşâh (2001), **el-Atvel Şerh-u Telhîsi Miftâhi'l-ULûm**, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İhsân 'Abbâs (1983), **Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî 'İnde'l-'Arab**, Beyrut: Dâru's-Sekâfe.
- İmruu'l-Kays (2004), **Dîvânu İmrii'l-Kays**, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İzzüddîn el-Ezdî el-Muhellebî (2003), **el-Meâhiz 'ala Şurrahi Dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî**, Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs.
- _____ , (2003), **el-Meâhiz 'ala Şurrahi Dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî**, Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs.
- Kâdı Ebû Şücâ' (Ty.), **el-Ğâye ve't-Takrîb**, Kahire, el-Mektebetü'l-Arabiyye.
- Kaya, Mustafa, “ er-Rummânî ve Şerhu'l-Usûl” Adlı Eseri, Nüsha: Şarkiyât Araştırmaları Dergisi, (2010), Sayı:26, ss. 91-125.
- Kemaleddin el-Enbârî (2003), **el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn**, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- _____ , (1999), **Esrâru'l-'Arabiyye**, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam.
- Kocakaplan, İsa (2011), **Açıklamalı Edebî Sanatlar**, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Muhammed Ahmed Kâsım-Muhyiddin Dîb (2003), **'Ulûmi'l-Belağa el-Bedî ve'l-Beyan ve'l-Meânî**, Tarablus: el-Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb.
- Muhammed Ali es-Serrâc (1983), **el-Lubâb fî Kavâidi'l-luğa ve Âlâti'l-Edeb en-Nahvi ve's-Sarfi ve'l-Belâğati ve'l-'Arûz ve'l-Mesel**, Şam: Dâru'l-Fikr.
- Muhammed b. Abdullah b.Malik el-Endelüsî (Ty.), **Elfiyye**, Beyrut; el-Mektebetü'ş-Şa'biyye.
- Muhammed b. Ahmed el-Havârizmî (Ty.), **Mefâtîhu'l-'Ulûm**, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- Muhammed b. Ali es-Sabbân (1997), **Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî li Elfiyyeti İbn Mâlik**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Muhammed b. Aydemir el-Musta'samî (2015), **ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Muhammed b. Hasan b. Muhammed er-Rahabî (1998), **er-Rahabiyye**, Mustafa Dîb el-Buğa (thk.), Dîmeşk: Dârü'l-Kalem.

Muhammed b. Kâsim el-Ensârî, **el-Hidâyetü'l-Kâfiyetü's-Şafiye li Beyâni Hakâiki'l-İmam İbn 'Arefe'l-Vâfiye** (1931), Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.

Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb (2007), **Şerhu's-Şevâhidi's-Şi'riyye fî Ummâti'l-Kütübi'n-Nahviyye**, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Muhammed b. Yusuf el-Cûrânî el-Askalânî (Ty.), **Leâlî Mudîe min Hayati'l-Üstazi'd-Doktor Fadl Hasan Abbâs**, Amman: Cemiyetu'l-Muhafaza Ala'l-Kur'an'il-Kerim.

Muhammed b. Abdillâh et-Tâî (Ty.), **Şerhu'l-Kâfiye's-Şâfiye**, Mekke: Ümmü'l-Kura Üniversitesi.

Muhammed el-Abd (1988), **İbdau'd-Dilale fiş-Şi'ri'l-Cahili**, 1.baskı, Kahire: Daru'l-Mearif.

Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir b. Aşur (1984), **Tahrîru'l-Mane's-sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedid min Tefsîri'l-Kitabi'l-Mecid**, Tunus: ed-Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr.

Muhammed Muhammed Ebu Musa (1997), **el-İ'cazu'l-Belaği Dirase tahliliyye li Türesi Ehli'l-İlm**, Kahire: Mektebetu Vehbe.

_____ , (Ty.), **Hasâisu't-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye li Mesâili 'İlmi'l-Meânî**, Kahire: Mektebetu Vehbe.

Murtaza ez-Zebîdî (Ty.), **Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, Kahire: Dâru'l-Hidaye

Mustafa Sadık er-Rafî'î(Ty.), **Târîhu Âdâbi'l-'Arab**, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

Neşvân el-Himyerî (1948), **el-Hûru'l-În**, Kahire: Mektebetü'l-Hancî.

_____ , (1999), **Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kulûm**,

Şam: Dâru'l-Fikri'l-Mu'asır.

Nureddin el-Yûsî (1981), **Zehru'l-Ekem fi'l-Emsâl ve'l-Hikem**, Beyrut: ed-Dâru'l-Beydâ: Dâru's-Sekâfe.

Orak, Kadriye Yılmaz (2013), **Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-i Osmânî**, İstanbul: Kitabevi Yayınları,

Özek, Ali (2006), **Zemahşeri ve Arap Lugatçılığındaki Yeri**, İstanbul: Ensar Yay.

Râğib el-İsfehânî (1999), **Muhâdarâtu'l-Udebâ ve Muhâverâtu's-şu'arâ ve'l-Büleğâ**, Beyrut: Şeriketu Dâri'l-Erkam.

Rizkullah b. Yûsuf Şeyhû (1913), **Mecânî'l-Edeb fi Hadâiki'l-'Arab**, Beyrut: Matbaatu'l-Âbâ' el-Yesû'ıyyîn.

_____ , (Ty.), **Mecânî'l-Edeb fi Hadâiki'l-'Arab**.

Safvet Mahmud Sâlim (2003), **Fethu Rabbi'l-Berıyye Şerhu'l- Mukaddimeti'l-Cezerıyye**, Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât.

Sâid b. Muhammed el-Kurtubî (1975), **Kitâbu'l-Ef'âl**, Kahire: Müessestü Dâri's-Şa'bi.

Salahaddin el-'Alâi (1990), **el-Fusûlu'l-Mufıde fi'l-Vâvi'l-Mezıde**, Amman: Dâru'l-Beşîr.

Salahuddin el-Muneccid (1983), **el-Kasıdetu'l-Yetıme**, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Cedid.

Sekkâkî (1987), **Miftâhu'l-'Ulûm**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

Seleme b. Müslim el-'Avtebî es-Suharî (1999), **el-İbane fi'l-Luğati'l-'Arabiyye**, Maskat: Vezâretü't-Türâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe.

Semira Karuko (2014), **el-Câhız ve Belâgat**, İstanbul: Etkileşim Yay.,

Sîbeveyh (1988), **el-Kitâb**, Kahire: Mektebetü'l-Hancî.

Şâkir b. Meğâmîs el-Betlûnî (1886), **Nefhu'l-Ezhâr fî Muntehabi'l-Eş'âr**, Beyrut: el-Matbaatü'l-Edebiyye.

_____ , (1886), **Nefhu'l-Ezhâr fî Muntehabi'l-Eş'âr**, Beyrut: el-Matbaatü'l-Edebiyye.

Şemseddin el-Kirmânî (2003), **Tahkîku'l-Fevâidi'l-Ġıyâsiyye**, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem.

Şerefuddin el-Huseyn b. Abdillâh et-Tıbbî (2013), **Futûhu'l-ğayb fî'l-keşfi an Kinâi'r-Rayb**, 1. Baskı, (thk. Muhammed Abdurrahim Sultanu'l-Ulema), Dubai: Caizetu Dubai ed-Devliyye li'l-Kur'ani'l-Kerim.

Şevki Dayf (Ty.), **el-Fennü ve Mezâhibuhû fi's-Şi'ri'l-'Arabî**, Kahire: Dâru'l-Me'ârif.

Şihâbeddîn en-Nuveyrî (2002), **Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb**, Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye.

Şihâbüddîn et-Tilmisânî (1968), **Nefhu't-Tıbb min Ğusni'l-Endelüsi'r-Ratîb**, Beyrut: Dâru Sadir.

Şihâbüddîn el-Ebşehî (1998), **el-Müstatraf fî Külli Fennin Müstazraf**, Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb.

Taha Abdulfettah Mukallid (Ty.), **Fennü'l-İlkâa'**, Kahire: el-Mektebetü'l-Faysaliyye.

Tebrîzî(T.y), **Şerhu Dîvani'l-Hamâse**, Beyrut: Dâru'l-Kalem.

Yusuf el-Bedî'î ed-Dımeşkî (1890), **es-Subhu'l-Münbî 'an Haysiyyeti'l-Mütenebbî**, Kahire: el-Matabatü'l-'Âmire.

Zeynüddîn Ebû Abdillâh er-Râzî (1999), **Muhtâru's-Sihâh**, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye.

ÖZGEÇMİŞ

05.06.1987 yılında Gümüşhane’de doğdu. İlköğrenimi ile beraber hafızlığını ikmal etti. Orta ve Lise öğrenimi esnasında farklı medreselerde Arapça dersleri okudu. 2005 yılında İmam Hatip Lisesi’ni tamamladıktan sonra Şam’a gitti. *İslamî Davet Üniversitesi*’nde okurken *Yabancılara Arapça Öğretimi Yüksek Okulu* mezunu oldu. 2009-2014 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı’nda İmam-Hatip olarak görev yaptı. Halen Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslami Bilimler Bölümü Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalında öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

